

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net

www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
април 2023.

Број 57

СРПСКА ВИЛА

часопис за књижевност и културу

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Бијељина

За издавача: СЛАВИША МИКИЋ, МА

Уредништво

проф. др ЈЕЛИНА ЂУРКОВИЋ
(главна и одговорна уредница)

проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ, мр ЉИЉАНА ЛУКИЋ
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф, СТОЈАНКА ЂОКИЋ, МА

Секретар Уредништва
ЈЕЛЕНА ПАНТИЋ, МА

Лектор
проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

Коректор
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф.

Уређивачки савјет часописа
академик НЕЂО ЂУРИЋ (предсједник)
проф. др МИЛАН НОВАКОВИЋ, ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ, ОЛИВЕРА
СТЈЕПАНОВИЋ, ПЕТРА МИЋИЋ,
ђакон БОЈАН ЧЕЧАР, ВЕРА ХОРВАТ (Србија), ДАВИД КЕЦМАН
ДАКО (Србија), ОЛГА ЛАЛИЋ КРОВИЦКА (Пољска), ЖАРКО
МИЛЕНИЋ (Руска Федерација), ДРАГАН ТЕПАВЧЕВИЋ (Аустралија)

„Српска вила” излази два пута годишње
Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ
Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина
Телефон и телефакс: 055/209-580; Е-mail: spkdbn@teol.net
Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

Штампа: „Grafomib” Бијељина
Тираж: 300 примјерака

СРПСКА ВИЛА

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Година XXIX

април, 2023.

Бр. 57

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ	5
ПОЕЗИЈА	
<i>Никола Леро</i> : Зовем се Никола	7
<i>Немања Зивлак</i> : Дођи, немој да не дођеш... ..	10
<i>Слободанка Луковић</i> : Рођењем на осуду	12
<i>Жељка Аврић</i> : Кочић Петар, кћери својој	13
<i>Милена Миловановић</i> : Настасијевићев ход по води	15
<i>Омер Ђ. Ибрахимагић</i> : Под Комићем	16
Зврк и тепсија	17
Оптимизам сјећања	18
<i>Милоје Вељовић</i> : Море, Срећко, окани се хвале	20
<i>Миомир Милинковић</i> : На мосту Гаврила Принципа	21
<i>Снежана Алексић Станојловић</i> : Речи прамајке	23
Покора	23
<i>Андреја Ђ. Врањеш</i> : Висином живе	25
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА	
<i>Елка Њаголова</i> : Песма	27
Јерменске очи	27
(Превела са бугарског: Вера Хорват)	
Афричка франкофна поезија	
<i>Жан - Жак Рабеаривело</i> : С ноћи преведено	29
<i>Малколм де Шазал</i> : Чаробно чуло	31
<i>Диоп Бираго</i> : Немогућност	34
<i>Леополд Седар Сенгор</i> : Ураган	35
(Приредио и превео с француског језика: Душан Стојковић)	
ПРОЗА	
<i>Цвијетин Ристановић</i> : Универзитет бизнисмена Наивног	37
<i>Емилија Живојиновић</i> : Пре одласка	44
<i>Радмила Тодић Вулићевић</i> : Краљ Милутин и људи седам векова после	51

<i>Стојанка Ђокић: Мирис нане</i>	55
<i>Никоleta Петровић: Она и мајка...</i>	59
<i>Жељка Живић: Шали се она</i>	63
ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА	
<i>Јевгениј Носов: Акимич</i>	65
(Превео с руског: Милијан Симић)	
АФОРИЗМИ	
<i>Милан Пантић: Афоризми</i>	71
<i>Жељко Марковић: Афоризми</i>	72
<i>Никола Лаличић: Афоризми</i>	73
ЕСЕЈИ	
<i>Милован Гочманац: Парономастичне рефлексije о животним мотивима</i>	75
<i>Сенахид Незировић: Антологијске приповетке из пера мајстора</i>	80
<i>Раде Р. Лаловић: Старобродски мученици и понека метафора туге и патње</i>	87
КЊИЖЕВНА КРИТИКА	
<i>Љиљана Лукић: У процијепу између сновиђења и садашњости</i>	93
<i>Давид Кеџман Дако: Измаглицом ходи човек</i>	97
<i>Јованка Стојчиновић Николић: У сагласности с пулсом времена</i> ..	104
<i>Ружица Комар: Усуд неповратног пута љубави</i>	115
<i>Иво Мијо Андрић: Куда иде поезија</i>	120
<i>Бошко Ломовић: Јерес сакривене историје</i>	125
<i>Милијан Деспотовић: Прихвати упркос мржњи</i>	128
<i>Душанка Новаковић: Подршка ћирилици</i>	132
<i>Јелина Ђурковић: Бити ратник и бити човјек</i>	135
КУЛТУРА	137
У ФОКУСУ: КУЛТУРА ДАНАС - ОБРАЗОВАЊЕ, МЕДИЈИ	
<i>Маринко Савић: Школа данас - улога и квалитет рада</i>	139
<i>Саша Кнежевић: Све нам је тако</i>	153
<i>Драган Тепавчевић: Мејнстрим међу земљацима</i>	156
АУТОРИ СРПСКЕ ВИЛЕ	161

Книжность

Никола ЛЕРО

ЗОВЕМ СЕ НИКОЛА

Зовем се Никола

Рођен сам у Сарајеву
Хиљаду деветсто деведесет прве,
А да ме нико није питао да ли ја то желим

Имао сам 4 килограма тежине,
52 центиметра дужине и црне очи

Бабица је говорила:
“Машала,
Биће од њега момчина,
Пред њим је лијеп живот...”

Очито да није слушала вијести,
Нити гледала сједницу скупштине
Јер, да јесте,
Никада то не би рекла

Зовем се Никола

Деведесет друге избјегао сам први пут
И од тада нисам престао да се селим –
Још немам
Стално мјесто привременог боравка

Прва ријеч коју сам изговорио
била је “граната”
('Ебо оцат г'анта")

Послије тога – каже кева –
Нисам много причао

Углавном сам се играо са псом
("Меди, ево мене, ево")

Јео сам много павлаке
Можда зато што сам је волио,
А можда што у рату
Нисмо имали друге хране?

Не знам
Сад није ни важно

Још и данас
Редовна је на мом јутарњем менију

Зовем се Никола

Био сам ђак генерације,
Добио неку стипендију
И купио "сони плејстејшн"

Касније сам једва дипломирао право,
Јер сам мислио да увијек треба
"Слушати" родитеље
И да они најбоље знају

Кад ми је за први посао
Понуђена плата од 300 марака
И без уговора,
Схватио сам да су они,
Као и ја,
Немачи појма

Узео сам руксак, отишао на аутобуску
И послао им поруку: 'Ебо ово
Нисам се више освртао

Зовем се Никола

Сада живим гдје стигнем.
Тренутно сам у Америци,
Јер ми је друг рекао
Да је овамо “право добро”

Нисам, вала, сигуран
Али ми је свеједно

Јер ја увијек живим тамо гдје могу
И гдје ми је најбоље,
Па шта год други рекли

Овдје ме добро дере носталгија:
Зовем кога стигнем путем “Вибера”
Не би ли чуо неку нашу ријеч

Не знам зашто то радим
Кад сам све наше ријечи
Већ одавно чуо

Зовем се Никола

У посљедње вријеме
Често се сјетим оне бабице

Имао бих је нешто питати

Немања ЗИВЛАК

ДОЋИ, НЕМОЈ ДА НЕ ДОЂЕШ...

Дођи, немој да не би дошао!
Немој да ти два пута понављам!

Немој да те молим!
Све је исто као што си оставио, баш све;
Јест, више се умире, нема здраве куће...

Али свикне се животиња,
А да неће човјек,
Мријети нам је свакако
Сутра или за годину...
Али дођи, немој да не би дошао,
Нико није орлова вијека.

Кад се загледаш у објешено огледало
У читача мисли са збораног чела
Свога ега дневник,
Уплашиш ли се ријечи које тамо прочиташ?
Здравља ти, поштено кажи?
Избија ли ти још сан испред очију мрких?
Којим стазама сад крчиш кроз југовину?
У какве си се сад врзине уплео?

Дођи, дођи понекад ако вазда не мореш!

Не лети!
На главу се уставе летачи без мјере,
Ако ти зафали разговора,
- привиј струк босиљка,
Ако пожелиш пријатеља - погледај Сунце!

Бјежећи од погледа - утекао си од себе,
Тражећи себе - изгубио си поглед!

Погледај, једном ће бити посљедњи пут,
А и тренутак, сунцем обасјани пропланак,
Никада исти неће ухватити,
Нити овјековјечити сликар:
Кистом,
Пастелном бојом,
На платну разливени сан,
Данас је свануло данас,
Сутра ће сванути сутра,
Никада исти и никада сличан дан.

Дођи, дођи кад можеш, а најчешће када си сам.

Слободанка ЛУКОВИЋ

РОЂЕЊЕМ НА ОСУДУ

Јер, немам другог материнства млеко
Нити отачаства иног светији храм
Ма колико, грешна, да си ми далеко
Спреман сам да трпим и да опраштам.
Небојша Деветак

Небојша Деветак Србији је реко:
Јер, ја немам другог изворишног тока,
Јер, ја немам другог тла ни крвотока,
Јер, ја немам другог материнства млеко.

Моје стабло рађа из мог семеништа.
Икона и слика рода бришу ми срам,
Нити имам другог живог саборишта,
Нити отачаства иног светији храм.

Небојша Деветак Србији је реко:
Ма где да сам, у мени је твоје млеко.
Ма колико ружена, знам шта сам стеко,
Ма колико грешна, да си ми далеко,

Спреман сам за распеће у нововеку.
Рођењем на осуду, безгрех испаштам,
Ја – веран Христосу и одан човеку,
Спреман сам да трпим и да опраштам.

Жељка АВРИЋ

КОЧИЋ ПЕТАР, КЋЕРИ СВОЈОЈ

*А*ко нам замуте *Ријеку*,
оловом *Поље* сажегну,
свитања с љетином спале,
ми ћемо подићи чеку -
наше склопљене тропрсте;
из срца ће да се разлегну
молитве златоусте
кроз стотине дрхтавих звона,
за све нам претке заспале
од искона и изгона.

Ако ми уђу у двориште,
кров и кућне зидове сруше,
светињу начине поприштем,
из груди откину ово душе...
Нећу им простити, Свевишњи,
ако ми дјеца запиште,
па ти се кунем у насушни
да с прага не каним узмаћи;
он ће остати, барем -
о који ће се спотаћи,
кад потјерам стрвинаре.

Снује ли опет, лукави,
да нас у жице увеже,
обезвиди, обезглави,
памћење пламеном ужеже;
нека се причува онијех
који су мећаве кротили -
не зна он да смо се

мукама оваплотили
и да су све сузе и смијех,
налик на наше пркосе.

Ако се у мојој сабраћи
пријетећи злодух одомаћи,
слуђене нас подијели
и косидбама прориједи;
једне у удес сеобни,
друге у бездан незнани,
а под шљиву шта остане -
па кад и њу посијеку,
од тријешћа ћемо колијевку,
да у њој нада опстане.

Кад ми на перо ударе,
у туђице да окују ријечи,
па нам кроз свијести тмицу
крену да латине ћирилицу;
да видим ко ће да спријечи
Језика Српског милодаре!
Ни мртав нећу им дати
ни једно једино словце -
то моје чедо, сунце, вреоце,
тужаљке, ојкаче, сватовце!

Јер, без Језика,
кћери,
у својој Вјери -
нећемо постојати.

Милена МИЛОВАНОВИЋ

НАСТАСИЈЕВИЋЕВ ХОД ПО ВОДИ

Песник са ореолом,
котрљајући реч даноноћно,
хвата врхове значења,
Сизиф који успева
пером дотаћи сунце,
зрцали светлост непролазну
у ери какофоније.
Симбиозом облика и звука,
дешифрује тајне природе
и смешта их у стихове.
Ослушкујући зов зове,
хвата звук пчеле у лету.
Попут страсног риболовца,
трага за стотинком секунде
у којој цвет исцвета
или се кап росе изроси.
Неуморни алхемичар,
све што дотакне,
у нектар претвори,
цедећи смисао из окружења,
другима недокучив.
Микробиолог без микроскопа,
оком хвата неухватљиво.
Његове песме су она чудесна моћ
корачања по води у ципелама
које су пертлом везане за небеса
да се не одвеже од вечног
обитавалишта песника.

Омер Ћ. ИБРАХИМАГИЋ

ПОД КОМИЋЕМ

Весциљност нам није другарица.

Тражећи сопствени смисао, загрижени и радознали, појудно трагамо за развалином.

Стаза глачана хиљаду година у часу нестаје пред брзоплетим и неискусним корачајима.

Стабла од искона зауздавају погледе у дохват баченог камена (с рамена),

исходиште је сакривено пред недужним очима.

Вода се низ планинске басамаке ко драгоцјен товар просипа по нама,

капи прскају и свијетле на ријетким кришкама Сунца које шума пушта у себе.

Сањамо у покрету а приковани: у сазвучју симфоније коју природа склада у склад.

Унаточ свему, тишти нас неописива самоћа,

осјећај безгласја ослобађа страх који нас преузима и блиједимо – један по један.

Сабрани, видимо да смо препуштени инстинктима.

Доведени пред спруд изгубљености сажалијевамо (бе)смисао потраге,

већ потајно сањајући нове караване.

Савршен мир коначно стиже и проваљује у нас, неспремне на одбрану.

Дрхтимо – доскора пресмиони.

* *Комић је стара утврда надамак села Заграђе, између Милића и Хан-Пијеска*

И ето, Комићу смо надомак, а посве нам је јасно:
забасмо у нигдје.

Тамо,
гдје се путеви не мимоилазе,
гдје за раскршћа имена нема.
Дођосмо у недођију,
а да ни честиту ријеч не поклонисмо непознатим.

Само се у Јадар Студени изли наша бојазан.

ЗВРК И ТЕПСИЈА

Е мјером укалупљен,
космичком снагом,
круговима испунио круг.

Од посуде – премало на очима остало.
Нестала у воланима, малим и великим.

Својим би сјајем и Сунце од себе одбијала,
грубо, до унедоглед.
А сад, зацрнила се,
сакрива је ноћ,
дан је открива.

Завртило јој се од зврка који је загипсао,
а он, гибак – узвртио се и плеше.

Сила га центрифугална развлачи,
аб ово, од почела у далеке крајеве,
преко седам планина и седам ријека.
Лелуја попут воденог огледала,
синхроно,
као кад га камен перфорира.

Центрипеталном моћи,
преко седам мора и седам дола,
све мање кружећи, све више вртложећи,

стигне натраг, а у срце.

Подсјети на рефлексно сужавање зјеница док погледом фиксирамо љубав.

Вријеме истрпи све, кад већ човјек не може.

Гледајући како зврк,

ко без главе, од тепсије бјежи

и како јој се, покоран, промишљено враћа.

Видећи како га тепсија, врелог од своје врелине,

бахато тјера,

и како га, дичећи се њим, пригрли, смјести и помилује.

Синергија је чита.

На себе поглед прикуцава, чула уживању подучава.

У циркулусима, у миози и мидријази, тепсије и зврка, зврка и тепсије.

Посебних, тек када заједно наступају, једност остварујући.

ОПТИМИЗАМ СЈЕЋАЊА

Поништавам,

дане црне,

гумицом бијелом,

од времена састављеном.

Остају,

тек обриси,

по животу,

који (пред)осјећам.

Одлазим,

тамо,

гдје ме нема,

ко тражити.

* Миоза и мидријаза су рефлексно сужавање и ширење зјеница

Довољно далеко,
за мене,
недовољно близу,
за бескрај.

Поништавам,
дане црне,
гумицом бијелом,
од времена потрошеном.

Гледам,
да не видим,
што видјети,
не треба.

Заборављам,
забраву дато.
Заборавом,
чистоћу мислима дајем.

Памтим,
бијеле дане,
гледајући у прошлост,
црним очима.

Сам
себи
сам
декоратер.

Психологиње би то назвале *оптимизмом сјећања*.

Милоје ВЕЉОВИЋ

МОРЕ, СРЕЋКО, ОКАНИ СЕ ХВАЛЕ

*С*ве што ваља оде у печалбу –
Море, Срећко, окани се хвале!

Пристигли смо ћорсокаку скоро
Много нам је поскупела храна
Нова криза спопала је народ –
Море, Срећко, мани се дивана!

Села су нам посве опустела
Нестаде нам пршута и јаја
Држава нам тавори у месту –
Море, Срећко, мани се белаја!

И градови полако се празне
Постали смо завезаном врећом
У ћошкове сакрисмо се светске –
Море, Срећко, вапимо за срећом!
Све је мање бракова и беба
Настрани нам избили на чело
Свак се о свом јаду забавио –
Море, Срећко, пукли смо дебело!

Миомир МИЛИНКОВИЋ

НА МОСТУ ГАВРИЛА ПРИНЦИПА

Тихо је вече
На мосту стојим,
Однекуд ветар наноси плач.
Тишину расеку болни уздаси,
А таму располуту невидљиви мач.
Реком отплута понеки лист,
Носе га некуд немирни таласи.

И опет дођем, на мосту станем,
Опет је тихо вече;
Миљацка пркосна ко Млада Босна
Замишљена и поносна
Некуда тече.

Светла се пале,
Гутају таму лампиони;
У даљини негде звоно звони...
Из воде одједном
Човек изрони.

„Чини ми се да сам те некада срео,
Било је у густој тами,
Прво смо шетали уском улицом
А потом на мосту стајали сами“.

Небо се смрачи,
Муње плануше,
И киша поче немило да сипа;
Из јуначке руке Гаврила Принципа

Три хица севнуше кроз етар.
На све стране, широм света,
Разнесе их силни ветар.

Полегла је трава росна
Заплакала Млада Босна.

Умро си, Гаврило, ал у нама живиш
Да се настаниш у вечност;
За тобом је остао дубоки траг
И јарка светлост.

Гаврило, ти оде,
Ал' прича о теби оста...
Увек се сетим твога лика
Кад шетам и прелазим
Преко Твог моста

Снежана АЛЕКСИЋ СТАНОЈЛОВИЋ

РЕЧИ ПРАМАЈКЕ

Копам по сећању
давно изговорених речи
Прамајке мојих предака...

Заветом времена
окована,
ћирилицом проговарам...

Сечивом
свест о себи
сечем,
призивајући разум...

Лутам у тмини
тражећи жишку
огњиште стабла мог
поново да разгорим...

ПОКОРА

Покора ме
под кору моју, еонима, враћа
да сопственим жилама
сокове не пресецам...

Утробу ми
сваког дана сече
и корен у њој,
стрпљењем својим,

раскорењује...

Покора ми моја
мирисом мемле
у ноздрве,
снагом стиска,
клијање
призива...

Хлорофилом ме
целу испуњава...

Покора моја,
уместо смрћу,
животом ме
покрава...

Андреја Ђ. ВРАЋЕШ

ВИСИНОМ ЖИВЕ

Песнику, пријатељу, Драгојлу Јовићу.

Постоје такви који нас врате,
у дане тавне, тајне сате,
осветле наше највеће тренутке,
пренесу радост, да нестану ћутке.

Ти необични људи, адиђари светла,
радују трајањем, ко дете осмехом,
животе им троше те широке душе,
истинити живе, с именом утехом.

Елка ЊАГОЛОВА

ПЕСМА

Боже мој зеленооки! (Што рече Окуцава...)
Живот то није могао. Песма га продужава.
Али песма се пробија међ два облака, ено.
Брзо у души се смркне. (У човековој – посебно.)
Дуго глагољаше ветар, уместо да се моли.
Како да поверујеш му, кад је у туђој роли.
Боже мој, чујеш гране, од бунила их видаш,
док листопад им нежни жуте обојке скида;
Ти, који знаш како смиче свој тристоти свлак
прастари орах обноћ, а обдан трепти плах;
Бледи дим танко се вије – излеће душа птица.
Боже мој, још не свиће, за песму ме не питај.
Скрива се у стари орах, под кору се завлачи.
Песма! Лети ли увис, да умре неће, значи!
Скоро ће зора, скоро... Да Окуцаву прене:
плаче ли, пева ли корен? Тако је и код мене...

ЈЕРМЕНСКЕ ОЧИ

Ц знак сећања на Вартија

Моја љубав из детињства, из магловитог сећања се јавља,
мој сат сада откуцава у трочетвртинском такту валцера.
Била је то крлетка за птицу мог још девичанског крила.
И звучале су дирке, а Бе-мол се понављао.
Музичар био је дечак, узраста попут мог.
И није се усудио да ми каже да ме воли.
Али његове црне очи с тугом су спориле.
И нешто шапутале. Али била сам тек девојчица...

Црне очи су му биле дирке старог пијанина.
И тужне – скоро као Бе-мол који стење.
Мој мали Јерменин причао ми је своју тајну.
Само се музиком молио за своје дрске снове!
А валцер беше луд! И звучао је до кости!
Ја сам ређала шине на шине. И свет се вртео!
И земља била је валцер. Чак је и космос пулсирао.
Данас не знам: јесам ли будна сањала или се догодило?
Он је волео мене, а ја – ту његову музику.
Ниједном не запитах љубав: „Јеси ли то ти?“
Свет био је сцена. Све остало – илузија.
А Чајковски је смерно извиривао иза кулиса.
Тамо су кружиле те црне јерменске очи.
А дан светлоок беше. А дан беше дете као и ми.
Само дете није знало да замукнуће пијанино.
И да године капаће одозго
неопажене ноте...

Превела са бугарског Вера Хорват

АФРИЧКА ФРАНКОФОНА ПОЕЗИЈА

Жан-Жозеф РАБЕАРИВЕЛО

С НОЋИ ПРЕВЕДЕНО

4

Оно што под земљом се дешава,
на надиру далеком?
Нагни се над бунар,
Над реку
Или кладенац:
Угледаћеш месец
У рупу упао.
И видећеш ту себе самог
Светлог и тихог,
Међу дрвећем без корења
На која неме птице слећу.

5

Спаваш, љубљена
спаваш у његовим рукама, о последња моја рођена.
Не видим ти очи отежале ноћу
које се обично преливају попут правих бисера
или зрелог воћа.
Вихор ваљаног ветра полуодшкрине нам врата,
надује ти лагане хаљине
и растрепери косу,
потом понесе један папир с мог стола
који стигнем покрај прага.
Подижем главу,
песма се у руци зачиње:
очи ти жмиркају у плаветнилу

и ја их зовем: звезде.

7

Одсјај светлости океана.
Полипи, у његовој пукотини,
зацрњују песак
својом густом пљувачком;
али безбројне мале рибе
налик на сребрне шкољке,
не успевају побећи,
копрцају се ту:
падају у замке
што разапињу их страшне алге
које лијане постају
и преплављују стрме обале.

14

Ево
оне чије су очи призме сна
и чији су капци од снова тешки,
оне чије су ноге у море загњурене
и чије су лепљиве руке из њега изрониле
корала пуне и хрпе светлוצаве соли.

Направиће малу гомилу близу магловитог залива
и продаваће их нагим морнарима
којима су језик чупали
докле год је падала киша.

Неће онда више бити видљива
и видеће се само
њена коса расута на ветру
попут клупчета алги што се одмотава
и можда још зрнца безукусне соли.

Малколм де ШАЗАЛ

ЧАРОБНО ЧУЛО

Цвеће
Је
Кратковидо
Без
Свог лишћа.

Ваздух
Је увек
Мисао
Ветра.

Вода
Спушта
Своју сукњу
Када
Весло прође.

У рупи мрака
Сидри се
Месечева барка.

Ноћ
Своју црнину носи
У ружи.

Светлост
Је потпуно
Нага
Само на ивици воде.

Камен
Чује куцање свога срца
Само на киши.

Огледало
Сећања
Нема.

Љиљан
Је ружа
Која снева.

Грана
Своје ноге
Стави
На свој врат
И спасе се
Лијаном.

Ноћ
Је увек
У кревету.

Бедро
Је
Глагол
Кад хаљине
Разговарају.

Диоп БИРАГО

НЕМОГУЋНОСТ

Хтео бих вам рећи тако нежне ствари,
Речи тако благе роморење вам кује
Које мртво цвеће само може да чује
Јер то је све од вас што имам у ствари.

Поверити бих вам хтео мој сан луди
Лепи мој сан што тако је безуман,
Похођен од туге што га снужди
И тамне ми мисли избацује ван.

Хтео бих вам рећи зашто ми плаче душа
Када све око мене воли и процветава,
Зашто она јеца а време је у бегу не слуша
Одлазећи и не доносећи јој заборав.

Хтео бих вам рећи како вас обожавам
На жалост немогућност ме вреба,
Само у мом сну зори се приближава
Оно што сасвим тихо изговорити треба.

Леополд Седар СЕНГОР

УРАГАН

Ураган чупа све око мене
Ураган у мени чупа лишће и речи ништавне
Вихори страсти фијучу у тишини.
Но мир сувом торнаду, бекству зимовања!

Ти, Ветре жарки, Ветре чисти, Ветре ведрих дана, спали
сваки цвет, сваку залудну мисао
Кад поново напада песак по динама срца.
Слушкињо, обустави свој покрет кипа, а ви, децо,
своје игре и ваш смех од слоноваче.
Нека ти се глас исцрпи с телом, нека се осуши мирис твоје коже
Пламен што обасјава ми ноћ као стуб и као палма.
Пригрли ми усне крвљу, Душе, дуни у струне моје кôре
Што уздижу ми песму чисту попут злата из Галама.

ЦРНА ЖЕНА

Нага жено, црна жено,
Обучена у боју која живот јесте, у обличје које је лепота
Одрастао сам у твојој сенци; нежност твојих руку преповила ми
је очи
И ево како те у срцу Лета и Југа откривам, Земљо обећана,
са врха високе кречњачке врлети
И твоја ме лепота посред срца згроми попут муње орла

Нага жено, тамна жено,
Зрели плоде чврстог меса, тамни заноси црног вина,
уста која заносе ми уста,
Савано чистог предела, савано која дрхтиш од
ватрених миловања Источног Ветра,

Там-таме исклесани, там-таме затегнути који грмиш под
прстима Победника,
Звук твог дубоког алта духовна је песма Вољене.

Нага жено, тамна жено,
Уље које никакав дах не мрешка, мирно уље на боковима атлете,
на боковима принчева Малија,
Газело божанствених чланака, бисери су звезде у ноћи твоје коже.
Сласти игара Духа, одсеви црвеног злата на твојој кожи која се
пресијава.
У сенци твоје косе обасјавају ми зебњу блиска сунца твојих очију.

Нага жено, црна жено,
Опевам твоју лепоту која пролази, облик који у Вечност урезајем
Пре него што те љубоморна судбина не претвори у пепео
да би њиме хранила корење живота.

ЗА ДВЕ СВИРАЛЕ

Исткао сам једну песму нежну као гукање голубице у подне
А пратио ме тихо мој тетракордни кхалам.
Испрео сам једну песму а ти је ниси чула.
Понудио сам ти моје дивље цвеће с мирисом тајанственим
попут очију врача,
Сјајним попут раскоши сангомарске вечери.
Понудио сам ти моје дивље цвеће. Хоћеш ли пустити да оно увене,
О, ти, што си се препустила игри пролазној?

приредио и превео с француског језика Душан СТОЈКОВИЋ

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ БИЗНИСМЕНА НАИВНОГ

1.

У овој причи биће ријечи о појави карактеристичној за период транзиције, односно тржишне економије. Као и увијек, нову појаву су људи различито схватили: једни нису у потпуности разумјели шта им она доноси, други су сумњичаво вртјели главама док су у медијима слушали бајке о њеним предностима, а трећи су је дочекали са великом радошћу, јер су у њој видјели шансу да постану неко, пошто су раније били нико.

Транзицији се посебно обрадовао необразовани, али промућурни трговац Јован Тркуља, звани Наивни. Он је брзо сконтао да је ново вријеме као наручено за њега и њему сличне који у свакој прилици знају да „од оке направе оку и по“.

Стекавши у посљедњем рату искуство у трговини, која није познавала никаква правила осим безочних превара, Наивни је по завршетку рата почео нагло да умножава завидан капитал шверцом стечен током рата. За десет поратних година већ је имао ланац бензинских пумпи, неколико робних кућа, велико грађевинско предузеће, чак и приватну банку. Но, њему се ипак чинило да је све то мало.

Кад је једном приликом са универзитетским професором Мирославом Пашовићем, званим Паша, уговарао „полагање“ испита за своју млађану супругу, овај му је као у шали предложио да оснује приватни универзитет. Наивни је тада са чуђењем упитао Пашу:

- Је л' се ти то са мном шегачиш? Како може основати универзитет неко ко никада није ни покушао да студира на било ком факултету?

Али лукави Паша га је брзо разоружао својим примамљивим приједлогом:

- За почетак ја ћу ти помоћи док не успоставиш органе који ће руководити твојом високошколском установом. Надам се

да имаш повјерења у моју стручност и дугогодишње искуство у високом образовању.

- Ма, човјече, о каквом универзитету говориш кад за то немам никакве услове: ем сам необразован за тај ниво посла, ем немам просторије, наставнике, програме студија, учила, једном ријечи - ништа.

- Због непознавања ствари то теби изгледа неизводљиво, али ја ћу ти сачинити елаборат из кога ћеш јасно видјети да је то могуће и да то брзо доноси велике паре. Зграду ћеш у почетку, као и други, изнајмити а кад од студената узмеш новац, саградићеш објекат какв желиш, набавити учила и опрему да формално задовољиш критеријуме које прописује закон. О кадру уопште немој бринути. За почетак професоре за све наставне дисциплине ангажоваћемо хонорарно са других универзитета, којих данас, богу хвала, има у сваком већем граду а административних радника свих профила пуни су бирои за запошљавање. Ако опстанеш на тржишту, а нема разлога да не буде тако, бољи и већи споменик од универзитета ти не треба. А ја вјерујем да ти је и те како стало до тога да те људи памте и помињу по корисним, великим дјелима. Као имућан човјек треба да се угледаш на наше богате претке који су у већини били и велики задужбинари.

Мада није био увјерен у остварљивост Пашине идеје, Наивног је веома заинтересовао и оптеретио приједлог да он, полуписмен човјек, оснује не један факултет, него универзитет.

Растао се Наивни са својим „сарадаником“ Пашом уз обећање да ће о свему размислити и да ће се поново састати у вези са тим послом и, свакако, ради намјештања наредних испита за Трукулину супругу. При растанку са Наивним Паша му је, тобоже незаинтересовано, добацио:

- Само немој дуго да се премишљаш да те не претекну други. Вријеме је новац, ти то, Јоване, знаш боље од мене.

2.

Иако све није ишло глатко како је то препредени Паша припремљеним елаборатом о оснивању универзитета и својом богатом маштом предвиђао, ипак су он и Наивни постепено отклањали једну по једну препреку. Требало је доста труда да се приволи нови министар за високо образовање да да сагласност на отварање још једног приватног универзитета, уз све оне који су раније основани, да прихвати предложене студијске програме

који нису нудили ништа ново у односу на већ постојеће на другим државним и приватним универзитетима, да одобри тражене квоте студената за одређене студијске профиле, да условно прихвати изјаву о обезбијеђености кадровских и материјалних услова за рад универзитета,

Али, лажним документима о испуњености услова за оснивање универзитета и подмићивањем свих оних од којих су зависила одобрења за реализацију те идеје, Наивни је у тандему са Пашом отклонио све застоје, основао приватни универзитет и на њему почео „производити“ кадрове различитих струка.

Чинило се Наивном у почетку да ће његов универзитет дугорочно функционисати на најбољи могући начин. Међутим, да ли због незајажљиве похлепе или због потпуног непознавања проблема у области високог образовања, Наивни није био свјестан да је његов Универзитет започео рад, а да за то није имао основни услов - властити наставни кадар. Деведесет одсто наставног особља чинила су лица стално запослена на другим универзитетима, а на универзитет Наивног су дошли само да узму новац који им је понуђен. У сталном радном односу у тој установи било је само неколико асистената.

У првих неколико година рада Универзитета добро плаћеном рекламом, поклањањем оцјена студентима и лажним дипломама „менаџери“ те установе успјели су да привуку добар број студената. Али, када су се вриједни и одговорни студенти суочили са нерадом, нестручном наставом на кључним наставним дисциплинама те лажирањем испита из појединих предмета, неки од њих су већ на другој години студија напустили тај Универзитет. Лоше конципирани програми студија за будућа занимања и честе промјене наставника почели су да разбијају медијима створену фаму о „фантастичним условима студирања на Универзитету Наивног“.

Односи у наставничким колективима на факултетима недефинисани од почетка рада Универзитета, почели су све више да се компликују, јер, и уз то што је већина наставника била у сарадничком радном односу, један број њих је поштено радио свој посао и трудио се да студенте што боље припреми за будућа занимања. Но, пошто се у сваком колективу нађу и они којима је лични интерес изнад свега, неминовно је долазило до сукоба међу наставницима при вредновању студентског знања. Како је добар

број професора сарадника на Универзитету имао „своје“ кандидате, које су због високих новчаних награда морали протежирати, у наставничким колективима су се издвојиле неколике групе професора: једни су бранили достојанство професије и углед високошколске установе (таквих је било најмање), други су настојали да сваки минут боравка на универзитету скупо наплате и од установе и од студената (таквих је било највише), трећи су се додворавали привременом руководству факултета и универзитета да би што дуже задржали незаконито радно мјесто и позамашан хонорар, четврти су се држали по страни, не улазећи у било какве сукобе са дрским и безобзирним колегама...

3.

Временом је корупција на Тркуљином универзитету добила такве размјере да се за поједине студенте знало ко од професора стоји иза њих и да они поједине испите уопште не полагају, или на њих излазе само формално, јер оцјену за њих обезбјеђује професор чија је тарифа за услугу унапријед плаћена.

Једнога дана чаша незаконитих радњи се прелила и у јавност су доспјела нечасна збивања на Универзитету бизнисмена Наивног. Почело је од свађе двојице професора на одбрани дипломског рада на Економском факултету. Сукоб који је дуже тињао између професора Југослава Катанића и Ивана Стојковског на одбрани дипломског рада кандидаткиње Маје Чубрило прерастао је у физички обрачун.

Катанић је студије економије завршио на државном факултету у главном граду некадашње заједничке државе, гдје је магистрирао и докторирао, док је Стојковски диплому економског факултета под сумњивим околностима стекао у току грађанског рата на простору Југославије, а титуле магистра и доктора наука за кратко вријеме по завршетку рата. И све то на приватним високошколским установама.

Навикао да све добија мимо предвиђене процедуре, Стојковски је покушавао и на Универзитету Наивног да по истом рецепту то омогући и студентима који су били спремни да плате његове „услуге“. Како је кћери локалног тајкуна „намицао“ оцјене из предмета на којима је имао сараднике у корупцији, желио је да и на дипломском испиту његова штићеница добије највишу оцјену.

Послије кандидаткињиног експозеа о урађеној теми, чланови Комисије изнијели су своје мишљење о раду да би

договором закључили оцјену дипломског рада. Професор Стојковски је покушао да колегу Катанића приволи да изневјери начела професионалне етике, али у томе није успио. Због нетрпељивости између те двојице професора, на Економском факултету се унапријед знало да ће та одбрана бити неуобичајена, што јој је привукло већи број студената. Добар број присутних много више је интересовао очекивани дуел између професора Катане и Стојка (како су студенти у жаргону називали своје професоре) него сама одбрана кандидаткиње, јер су знали да је за њу све урадио њен ментор Стојковски. Трећег члана Комисије, професора Кисића, Стојковски је успио само да убиједи да буде неутралан и да не подржава Катанића, који је у овом случају био и предсједник Комисије.

Током одбране рада већ су се јављале варнице између Катанића, као предсједника, и Стојковског, као ментора и члана Комисије, пошто је он у свом осврту на дипломски рад много више говорио о Маји као изузетној студенткици која је, по његовом мишљењу, подигла углед Економског факултета и Универзитета, тиме што је била бирана за љепотицу региона, а послје и прву пратиљу мисице на републичком такмичењу.

Поједини студенти су бурно реаговали на ту похвалу професора Стојковског, јер се знало на који начин је њихова колегиница Маја освојила те титуле. Чак је један студент гласно прокометарисао да те титуле ни по ком основу не припадају Маји него њеном богатом тати. Тим поводом морао је да интервенише и предсједник Комисије, професор Катанић, и да упозори колегу Стојковског да на одбрани дипломског може да говори само о кандидаткињином раду, а не о њеним приватним стварима.

Да се не би даље бламирала пред студентима, чланови Комисије су се повукли у другу просторију да закључе оцјену. Но, ту је дошло до још жешће свађе између Катанића и Стојковског. Као ментор, професор Стојковски је за рад предложио оцјену 10 (десет), јер је сматрао да кандидаткиња по свему (интелигенцији, знању, снажљивости и љепоти) заслужује највишу оцјену. Професор Катанић, као предсједник Комисије, сматрао је да рад не може добити већу оцјену од 7 (седам) образложивши свој приједлог кандидаткињиним непознавањем неких основних економских законитости, што је експлиците показала и у писаном раду и током усмене одбране. Током усаглашавања мишљења о

оцјени дипломског рада професори су се безобзирно оптуживали и вријеђали.

Кад је Катанић изјавио да су дипломе Стојковског лажне, Стојковски је, пошто је био знатно млађи и јачи, Катанића ударио песницом у лице и оборио га на под. Трећи члан Комисије, проф. Кисић, истрчао је из кабинета и, пошто тренутно није нашао никога од руководиоца установе, позвао је портира да пружи помоћ повријеђеном професору Катанићу а он је настојао да о томе што прије обавијести декана Факултета и власника Универзитета. У међувремену је неко од радника Факултета позвао полицију.

Полиција се брзо нашла на Универзитету и већ почела да саслушава свједоке немилостиво догађаја и посвађане професоре, кад је у зграду Универзитета стигао и власник, газда Наивни. Тог ћутљивог, ненаметљивог тајкуна никада нико није видио тако разјареног. У рафалима је сипао увреде на рачун посвађаних професора не тражећи међу њима кривца:

„Професори се потукли! Нису то професори, него марва! Ја им дао хљеб у руке, а они ме брукају. Уништавају то што сам ја својом муком створио. За њих универзитет?! За њих је да чисте улице!“

Потом су о срамном догађају на приватном Универзитету почели да се оглашавају медији, а чега се они дочепају, то одмах добија другачије димензије. Сензационалистичким извјештајима о збивањима на Универзитету биле су привремено потиснуте чак и слике ратних ужаса које су, иначе, стална тема савремених средстава информисања. Локално становништво је први пут почело озбиљно да претреса догађаје у високошколским установама у свом граду. Многи су се обрадовали да се нешто збива и у њиховој учмалој средини, а не само тамо негдје у далеким подручјима захваћеним земљотресима, ратним разарањима и епидемијама.

Услиједиле су, затим, бројне посјете инспекција и контролних органа министарстава високог образовања, унутрашњих послова и финансија, јер се сматрало да последице објелодањеног скандала има разлога за посјету установи и ради утврђивања истине о законитости њеног пословања.

Тај догађај на Универзитету Наивног допринио је да се и иначе недовољан број студената још више смањи и приходи установе рапидно опадну. Наивни је једно вријеме покушао да новчаним интервенцијама спаси посрнули Универзитет, али без

успјеха. Како су плате касниле и по неколико мјесеци, запослени су постајали све незадовољнији и већи број њих је прекинуо хонорарни рад на Универзитету. Међу првима који су то учинили био је професор Пашовић.

Трошкови гријања просторија, електричне енергије, одржања зграде због пораста цијена су постајали све већи, тако да је приватни Универзитет Наивног у свом пословању повећавао губитке. Газда Тркуља је постао свјестан да нешто мора хитно предузети да избјегне банкрот фирме у цјелини. Иако тешка срца, на крају је одлучио да затвори Универзитет.

По увјерењу Наивног, главни кривац за претрпљену штету био је професор Пашовић који га је наговорио да предузме послове у потпуно непознатој области. Бизнисмен Тркуља је са Пашовићем прекинуо сваку сарадњу и за њега је имао само најружније ријечи, али је због тога често морао да се жестоко свађа са супругом која је упорно бранила омиљеног професора. Такав став Тркуљине госпође је био сасвим разумљив, пошто јој је професор Пашовић помогао да добије диплому факултета и задржи важно радно мјесто у државној установи. Зли језици су испредали приче да је професор Пашовић Тркуљиној супрузи пружао и неке друге „услуге“, али то нико није доказао. Кривицу за пропаст Универзитета госпођа Тркуља је сваљивала само на мужа, тврдећи да није пазио кога запошљава и коме у тој установи повјерава важне послове.

Градски шерети су проблеме у вези са универзитетом Наивног видјели другачије. Они не само да нису осуђивали посвађане професоре који су знатно допринијели гашењу те високошколске установе, него су тврдили да их треба за то и наградити. Шерети су били у праву кад су истицали да је професорски сукоб више него ишта прије њега допринио великој популарности бизнисмена Јована Тркуље Наивног. Јер, прије тог срамног догађаја велики број грађана није ни знао да бизнисмен Наивни у граду има и приватни универзитет.

Емилија ЖИВОЈИНОВИЋ

ПРЕ ОДЛАСКА

У огледалу је, не једном, мимо свог лика опазила још два подударна, који су јој, поређени с ововременим, наговестили невероватност да је има и у неким другим димензијама, а да се тренутак њеног случајног опажања подударио с пресеком времена у коме јесте, у коме је била и у коме ће бити. Запрепашћеност овим открићем омела је да истом уочи и евентуалне разлике, тим пре што је перципирану себе препознавала у различитим појавностима. Овим доживљајем Милена се није посебно бавила, нити га повезивала са повременим кошмарним сновима који су је привођили виђеној тројавности, увелико обузета припремама за одлазак у Вишеград и учешће у раду регионалне сликарске колоније студената завршне године ликовне уметности на уметничким факултетима земаља из окружења, с обзиром да је и родословно припадала том крају. У предстојећим данима поред бројних познанстава биће у прилици да сагледава и новине у сликарским техникама других учесника, а можда и да својим кистом овечи боричку висораван, белег мајчиног порекла.

- Тамо биће да и нема мојих! - одвраћала је бојажљиво мајка, оптерећена наслеђеним морама своје мајке и бабе, које су ретком срећом утекле лудом бестијању гонича у рату и преживеле младеначку дринску воду уз божју и сплавареву помоћ, а остатком снаге домогле се српске обале и прибежишног дома добрих људи, носећи у себи трајни непребол за несталом сестром и ћерком у леденом загрљају реке.

- Мама, заборављаш да тамо идем другим поводом - обрецну се Милена унервожена паковањем, - а буде ли прилике, зашто да не, обићи ћу место одакле су твоји, без обзира има ли кога тамо или нема! - чиме је и не знајући отворила исповедне приче својих дублета.

Долазак блиске суседе ослободио је Милену даље расправе

и покренуо да оде у куповину незаобилазних путних потрештина. Пред излазак из стана, изнова суочена са својим триплицираним ликом у старинском огледалу, радознано је застала да ослушне поверљиво мајчино сашаптавање с комшиницом, очекујући да неопажена сазна више о било чему важном у шта иначе није била упућена.

- Е тако ти је то, моја Љубице! Јесте да смо је пустили да бира школу по својој вољи, али искрена да будем, молила сам бога да не прође на тесту па да упише било коју другу, приземнију, кад оно, не само да је прошла, него је и студије привела крају - отварала се Иванка својој пријатељици уз кафу. - Жао ми је што Ранко није жив да види све ово - додаде још, свраћајући јој пажњу на бројна Миленина признања над старинском комодом, - а да будем искрена, једино јој је он и био подршка од првог дана.

„Ето ти сад!“, чудила се Милена „бар некеме да призна да је одувек била противна мом таленту.“

- А како се показало, с правом - допуни је Љубица, - колико чујем, сви је хвале!- понављајући скорашње препречавање из ликовног салона.

- Ма, немам ја ништа против њеног малања, само бринем. И сама знаш да ниједан уметник не живи пристојно. Ко купује слике?! - упита Иванка више себе но сабеседницу, загледана у неизвесну будућност своје јогунасте јединице. Од Ранкове изненадне смрти била је опсесивно одговорна за све што им је чинило свакодневицу, а, посебно, за Миленино будуће осамостаљивање и одрживост.

„Уместо што тврдиш, јеси ли помислила да баш и ниси упућена у то“, успротиви се Милена целим бићем, још увек у предсобљу, пред огледалом.

- Реци ми, јесте ли ти или Ранко имали кога у фамилији да се бавио сликарством, па се толико бојиш? - упита је Љубица, одавно сведочна како јој дружбеница без Ранка све несигурније хода кроз живот.

- Колико знам, никога, мада ми је мама причала како је њена старија сестра цртала угљеном, али се на несрећу утопила, тако да се о њој невољно причало, а још мање помињала њена надареност.

„Види! Види! То ми никада ниси ни споменула“, настави се Милена. „ Можда си зато и била толико против моје одлуке. Плашила си се да поред талента не наследим и њену судбину!“

- Милена је по њој добила име?

- Јесте. Мајка је била одушевљена кад јој је Ранко рекао да смо тако одлучили. Касније је, додуше ретко и с тугом, понављала да је Милена иста она. Можда и јесте. Ко ће га знати. Оно што је сигурно, по женској линији све смо, без обзира где и с ким биле, осуђене да удовичимо или самујемо. И баба и мајка су рано остале без мужева, а ето и ја. Пред крај живота баба се стално присећала понављаних судбина у свом женском родослову. Или су удовичиле, или су их мужеви остављали због других жена. Камо лепе среће да моју Милену прескочи такав усуд.

„Ето! Баш као што сам и помислила. Сујеверна до даске!“, потврди Милена, још увек непримећена.

- А ти баш верујеш у празноверице?! - изненади се Љубица.
- Увек си, кад бих се дотакла судбине, говорила да смо једино ми одговорни за све што нам се догађа у животу.

„То је само прича ради приче, а опседнута је страховима којима оптерећује и себе и друге“, доврши Милена и љутито се огласи бучним изласком из стана.

Тргнута неочекиваним звуком који је обелоданио неопазиву ћеркину присутност, Иванка погледа Љубицу и свесна обостраног непријатног осећаја, спасоносно се дотаче прећуткиваних дочујавања из комшилука која је тек сад сместила у погодан тренутак да је без устезања упита: - Него, кад смо се већ дотакли судбине, шта то би између тебе и Сিনিше? Нећу да слушам говоркања, ти ми кажи ако си спремна!

Љубица се усредреди на мозаичну чипку столњака пратећи јој хеклану путању благим додиром прстију. Не једанпут спрема се да с Иванком подели своје давнашње сумње, које су је тровале и пречиле се између Сিনিше и ње, али никад није имала довољно снаге да савлада стид због доживљеног понижења чак и пред њом, а нарочито не да о томе прича, мада ниједна тајна, једна другој поверена, није била исмејана, нити изневерена.

- Није да нисам хтела. Није ми се дало. Превише је мучно - започе најзад, суздржано, гледајући мимо ње. - Све што си чула, јесте! Можда је одувек тако и било, само је сад испливало на површину.

- Ако не можеш, немој даље - подржа је Иванка саосетљиво.
- Не силим те. Само ме вређају туђа наклапања. И тебе и Сিনিшу држим за своје - скоро да се заплака, тронута урушеним изгледом своје сабеседнице.

- Још од пролетос смо започели споречкавања - тихо започе Љубица. – Најпре, шта ће нам нова кола, па онда, зашто вршим притисак да преуредимо кућу, што ово, што оно и тако дан за даном, ми све кивнији, један другоме окрећемо леђа, а разлочи никакви. Ни да домислим, чему је све то био параван. Потраја тако, а ми све даљи. Ни случајно онај Синиша, а ни ја. „Не слути на добро“, мислим, али се и даље надам „једном ће да слегне то наше јогунство.“ И све тако, до славе. Он опет онај стари, трчи у набавку, ја спремам, он зове госте, тера ме да одем на улепшавање: „Нешто си се запустила!“, каже, а ја, хоћу да му се увољам и мислим: „Ето, пребродили смо кризу!“, кад не лези враже, у недоба, док се сређивао у купатилу, зазвони мој мобилни, ако се сећаш, себи је купио нов, а мени поклондио свој, са картицом. Јавим се, женски глас: „Радмила из Требиња, господина Стаменковића бих, ако је ту!“, а ја, нимало своја, ни да питам за разлог, преносим њему: „Синиша, јави се! Радмила из Требиња!“ Мук на вези, мук из купатила... и прекид! Ни реч да каже, а ни ја. Скоро да сам себе омрзла док сам га гледала како се, мимо обичаја, претерано ревносно брише и смишља, да ми каже: „То је колегиница, сигурно зове због неких допунских упута за заједнички пројекат!“, а у себи га питала „па те тражи на броју који месецима није твој?“, док се сумња као клин углављивала између нас да дуби још увек јаз који пренебрегавамо ћутњом. Од тада зазиремо од сваког позива иако их више нема. За себе сам изградила бедем иза кога живим као дух у кући коју смо заједнички стварали и свакој се новини радовали. Тако се штитим од бола и повређености.

- Али ниси отишла даље од сумње, претпостављам?!

- Нисам или нећу, исто је. Ничим ме није убедио у супротно. Чак се није ни потрудио. Ту сам где јесам. Он добро зна да немам куд. Једемо заједно, спавамо, бринемо о Ивану и Павлу. Нити га питам куда иде, нити ми казује.

- Да ниси претерала? - благо је укори Иванка и присно прихвати за руку.

- Боже дај да не слажем коцкицу по коцкицу од онога што ми је промицало, па нека је и лаж да ме воли, али не да се. Баш се скоро сетих, још док смо становали код његових, а ја носила Ивана, свратила нам девојчица из дворишта да се после часова подружи са мном и онако у разговору кад поменух Синишу, рече да га је видела у колима с неком женом на путу према оближњем

излетишту.

- Да јој се није учинило?

- И он је њу видео. Пропустио је да прође на пешачком. Пошто ништа нисам питала, био је сигуран да ми није речено и на томе је остало. Да не помињем остала упозорења. Нисам хтела да видим. Нисам хтела да знам, а и да знам, исто је. Опстајем довољна сама себи и то ме плаши.

- Моја баба је причала како је деда за време рата, у заробљеништву, био на принудном раду на имању неке Немеце чији је муж ратовао на Источном фронту. Сумњала је да су се временом и зближили. Кад се вратио донео је њену слику и смишљену безазлену причу. Било како било, баба је и поред све муке због изгубљеног детета, знала често да спомене и ту Грету, мада је мајка прекидала, да не исприча до краја.

- Тешиш ме?- пријатељски јој замери Љубица.

- Ма не. Само хоћу да кажем да сви живимо с тајнама. А те жене с којима су мушки били, нечије су жене. Само што смо ми у групи повређених.

- Ниси ваљда и ти? - зграну се Љубица.

- Ко зна. Нисам истраживала - лаконски јој узврати Иванка. Пратећи је брижним погледом док се удаљавала, Иванка се врати времену пре Милениног рођења. Ранко је јурио с терена на терен полетно ношен захтевном обуком питомаца, свраћајући кући углавном ради преобуке, што је у њој појачавало апсолутну празнину личне непотврђености. На послу јој је годило Андрејино присуство, посебно што је увек био вољан да јој помогне.

- Ако није проблем, могу да одем на терен уместо колегинице Иванке. За жену и иначе није угодно да се сама нађе очи у очи са дужником - правдао се Андреја пред колективом Службе за наплату пореза, на радном састанку.

- А хоћеш ли да идеш и уместо мене? - јављала се увек бунтовна Анка.

- Свакако - неубедљиво је узвраћао Андреја, већ смишљајући начин како ће да избегне такву могућност.

„Какви год су ме разлози зближили с њим, није било поштено с моје стране“, мислила је свесна своје себичности. Када јој је Ранко, доста касније, уочи Миленине матуре, признао да жели да започне нови живот са Аницом, коју је упознао као теренац у Нишу, заборавила је на своје, додуше краткотрајно, зближавање

с Андрејом и Ранково опредељење за другу доживела као личну катаклизму коју ничим није заслужила.

„Изгледа да је само смрт могла да прекине започету ерозију ове породице, која је, ако ни због чега другог, морала да опстане и буде макар и формални узор Милени за њену, кад је буде имала“, помисли.

- Само да знаш - понављала је за Миленом по њеном повратку с факултета пратећи је у корак, - није ти паметно да се одвећ манташ по боричком крају и скрећеш пажњу на себе!

Милена из лучног заокрета дрчно скиде сиву плетену јакну коју је радо носила поносна на мајчину рукотворину, која се због сладног бода саћа једва разликовала од грубљег ткања пунијег штофа и немарно је баци на најближу фотељу у коју и сама седе. У свакој другој прилици Иванка би је одмах преузела и пажљиво сложила да се тако оклембешена не истегне под сопственом тежином, али је за кратко одустала, уморна од вишедневног трвења ни око чега с њом.

- Није ми јасно зашто ме стално одвраћаш од залажења у твоје порекло. И да одем тамо, шта бих открила? Ти си рођена овде, а бака премала да понесе гомилу сећања. Ако је чега тамо и било што није за причу, важно ли је? Једино ако се тако сујеверна не плашиш да ме управо тамо где идем, а одакле су твоји, призива судбински задатак да одживим живот који је насилно ускраћен оној чије име носим.

- Одакле ти то?! - пренеражено ће Иванка и дрхтавом руком се ипак прихвати њене јакне да прикрије збуњеност.

- Па, јутрос сам чула оно што мени ниси хтела да кажеш. Сад знам чији сам таленат наследила или још боље, чије име носим, а можда и судбину!

Несвесна да Миленину уредно сложену јакну још увек држи уз себе, Иванка се без речи тихо удаљи. „Као да сам нешто намерно крила од ње“, настављала се задешена у нехотичној кривизи „а не узима у обзир да све то је тако далеко од мене. Да сам била ове памети не бих се сложила с Ранковим предлогом да удовољимо мајци и баби и дамо јој то име. Ни лик не могу да јој дочарам, а камоли да причам о мајчиној сестри које се и она магловито сећала! Камо среће да ништа нисам ни Љубици спомињала. А ову моју јогуницу ко зна шта мучи па јој дошло да ме окривљује за све и свашта. Недостаје јој отац, колико видим. И

мени чак, па ћутим“, довршавала је свој неми монолог над собним цвећем које је премештала с једног на друго место смирујући се таквом упосленошћу.

Иза затворених врата Милена је још дуго мировала потрошене снаге и нараслог кајања што се без икаквог повода већ неколико дана истресала на мајку и хотимице је вређала. Ако јој је очева изненадна смрт ставила до знања да и мајку може да изгуби на сличан начин, онда нема оправдања што свој однос с њом трује расправама ни око чега. Раскринкава њене а прикрива своје страхове, уместо да јој повери своје шокантно суочавање са триплицираним ликом у огледалу и могућем неуролошком поремећају. Да и не помиње кошмарне снове из којих излази преуморна и несабрана. Не само што би је убедила да је ван памети да усваја дијагнозе са интернета већ би одмах предузела све да оде лекару, па макар ишла с њом. „Пољубац решава све. Идем да је пољубим“, одлучи и пожури мајци док је још у јакој намери.

Радмила ТОДИЋ ВУЛИЋЕВИЋ

КРАЉ МИЛУТИН И ЉУДИ СЕДАМ ВЕКОВА ПОСЛЕ

„**В**ог је благи ветар“, објаснио је један дечак у манастиру светог Димитрија у Сушици. Сушица је село надомак Грачанице, а манастир је на брду где се укрштају руже ветрова.

Овај благи ветар осећао се у Грачаници средином новембра, у овој чудној години када је зима календарски стигла а лишће са грана још увек није сасвим опало. По земљи се злате жути мекани теписи, а плаветнило неба купа косметске манастире кратким зрацима сунца. Мутни политички облаци гомилају се околу, али манастири остају под сунцем. И народ у њима.

У Грачаници културних догађаја има стално, као у свакој престоници. Уочи дана када се прославља свети краљ Милутин, у Дому културе је промоција књиге „Морачки јасновидац“ новинара Перице Ђаковића. Девојчица Магдалена Савић дуго пева песму „Јечам жела Косовка Девојка“ онако како ју је певао и допевавао митрополит Амфилохије.

У време док је Црна Гора била још увек у духовном мраку, аутор је на ТВ Нови водио „Разговоре угодне са блаженопочившим митрополитом Амфилохијем Радовићем“, како је записано на првим страницама књиге. У књизи су дати транскрипти тих разговора, а сваки цитат је и наш разговор са њим, одгонетање себе самог, или миловање „Благос Ветра“...

Матија Бећковић је митрополита назвао морачким јасновидцем, па је књига тако добила наслов. Бећковић је као и аутор књиге био велики пријатељ Митрополитов, па су његове речи цитиране на самом почетку књиге:

„Сачекаће га његов отац Тиро и рећи „Сине, добар си бој био!“ Кад год би ми се јавио свих ових година, звао ме - рођени, а њему су род рођени били сви људи и нема ни једног верника коме не би могли изразити саучешће. Последња неостварена жеља митрополита Амфилохија била је да обнови капелу на Ловћену.

Сада кад је отишао код оних који су је подигли, и онога који је у тој капели почивао, можда ће то учинити лакше...“

О књизи су говорили пријатељи митрополита Амфилохија - аутор Перица Ђаковић, Будимир Дубак и Живојин Ракочевић, а историчар Александар Гуџић читао је делове из књиге. Приближили су нам га још више и снажније сведочећи о његовом животу, цитирајући његове речи, наводећи његова књижевна дела.

Чак и ми који смо сами некада хитали да узмемо благослов од Митрополита, осећали смо да смо његови рођени. Јер, он би нас стрпљиво закрестио све, ко год је пришао. Водио нас је у тек обновљену цркву у Урошевцу за празник Усековања, служио литургију, а онда служио парастос на урошевачком гробљу. Сродници су са неверицом гледали исписане бројеве и насумце залепљене делове споменика међу набујалим коровом, јадиковали, а он је носио стоички сву нашу муку и чекао живот будућег века са онима који ту почивају. Био је са нама, заправо, испред нас и у обновљеној цркви у Приштини, па у Призрену. За једно монашење довео је јуродиву монахињу која је носила подвиг несседања, па смо се ми не знајући ништа о томе чудили за трпезом - јер она стоји док сви седе. Једна учитељица је у цркви приметила „Овде нешто не ваља, она монахиња пали свећу наопако“. Многи од нас световних тада су почели да уче.

Мирусни крст са Острога који нам је о Видовдану делио, многи од нас чувају. И ето, речи његове остале су записане у књизи „Морачки тајновидац“ Перице Ђаковића.

“Током три деценије његовог богонадахнутог подвига разгорио је жар запретане вјере у народу и разбуктао бадњи огањ у срцима и храмовима којима је поново засијала страдална Црна Гора, опустошена од скакаваца богоборбене идеологије комунизма.

Исцјелитељ братских рана и омраза, митрополит Амфилохије се својом великом љубављу, крстом, молитвом и благотворном пастирском ријечју неуморно борио за побједу добра и братске слоге над злом и мржњом међу ближњима. Био је по угледу на Светога Саву, чијим стопама је ходио, истински народни учитељ и мисионар“, подсетио нас је Будимир Дубак на време духовног мрака у коме смо и ми на Космету битисали.

Учили смо и од његовог брата и сатрудника Атанасија Јефтића који нас је, док се говори о Амфилохију, посматрао са великих фотографија, изложбе „Твоје од твојих“, која је недавно

постављена. Као на фотографијама, владика Атанасије је био насмејан када би прилазиле за благослов уз речи „Ко су ове мутаве!? Знам их, оне су из Приштине...“ Био је и строг, када би у току литургије застао и казао „Ђаконе, види она жена не уме да се крсти...“ и онда би нам објаснио наше постојање од земље до Неба. Од тада знам да се не треба крстити нехајно већ сконцентрисано и пуним крстом, од рамена до рамена. Увек је био окружен децом и пре него што би изашао из манастира наслонио би главу на фреску разбојника са крстом и говорио „Његова молитва ће да нас спасе...“

Незаборавна је и прича Милоша возача у првим годинама после бомбардовања: “ Враћали смо се са славе из Бањске старим плавим комбијем. Возио сам сестре из Грачанице. Негде код Вучитрна, комби је изненада стао. Никако нисам могао да га покренем. Морао сам да изађем и отворим хаубу. Одједном, са узвишења поред пута, запазили смо да силази група мушкараца са мотикама, вилама и грабуљама. Нису се обазирали на повике једног старца „мос, мос“ (немој, немој)... Уплашио сам се, а и сестре. Чинило ми се да траје читаву вечност то њихово приближавање. Одједном, појавио се голф владике Атанасија. Он је изашао из аута и онако висок, снажан и намргођен, са високо уздигнутим крстом кренуо је ка њима. Нешто је говорио, ваљда молитве. Било је невероватно. Одједном, мушкарци су кренули натрашке и потом кренули да беже. Прикачили смо комби за стари голф и тако стигли до улаза у Грачаницу. Ту је дошао мајстор“.

Овај догађај потврдиле су ми и монахиње.

Тако су нас учили, штитили, молили се за нас ученици аве Јустина Поповића. Док смо уз звуке клепала улазили у манастир на вечерњу службу, осећали смо духовну благодат световне вечери.

Под сводовима светиње кренуло је бденије светом краљу Милутину. Владика Теодосије, отац Симеон (Гавриловић) из манастира свети Никола у Куршумлији и свештеници узносе славу Богу и његовом угоднику светом краљу Милутину. За певницом богослови призренске Богословије. Монахиње се повремено бешумно крећу. Петохлебница - најлепша посланица.

Касније стиже и игуман манастира Острог Сергије (Рекић). Његов долазак уноси додатну радост и ведрину. За молитву код светог Василија, замолићемо га сутра дан, након литургије коју је он предводио. Владика Теодосије је у Бањској. Многобројне су задужбине краља Милутина. У недељу, у селу Бадовац, сасвим

блнзу Грачанице, освештаће нове црквнце, посвећене светој Анастасији. Торжество предводи опет Владика.

У Приштини, споменик Братства и јединства офарбан у розе боју. По неком пројекту толеранције. Крај храма Христа Спаса, пси у кавезима, кажу новинари...Азил? Једна стара кућа са ниским зидом према Гимназији у којој су генерацијама живели Срби, дуго је стајала као испали зуб међу стакленим локалима... Уместо ње, сада је изникло ново здање.

Небо се неумитно плави за све људе на земљи.

Стојанка ЂОКИЋ

МИРИС НАНЕ

Прошло је скоро десет година од мог повратка кући. Кући? Како то чудно звучи... Гдје смо ми и гдје су наше куће? Носимо ли, као корњача свој оклоп на себи, крећући се једино у себи, с привидом неког *помјерања*? Биле су то још увијек неке лијепе године, оне деведесете, пред сам рат. Сједила сам на трошном прагу наше куће, гледајући негдје преко витаје, у празнину, опијена вриском дјечице са школског дворишта.

Наша кућа је била одмах преко пута основне школе „Радојка Лакић”, и звоно сам могла чути и у кухињи. Није то била кухиња какве данас виђамо. Био је то један накарadni собичак, са шпоретом „фијакером” и умиваоником испод трокрилног прозора плавог окна. Умиваоник се састојао из дрвеног четвороножног сталка и округло изрезане рупе у коју се уклапао метални лавор, а у коме смо ми прали шољице и умивали своја тужна лица. Наши родитељи су имали нас петоро женске дјеце, а с нама је живјела и Нана-Стана, очева мајка, домаћин у кући, која је, сама, оставши рано без мужа, отхранила четворицу синова и двије кћерке.

Витаја је већ у мају мирисала наном. Нана-Стана је, ослањајући се на свој штап, полако, биркала нанине листове, скупљајући их прво у дубоке џепове своје љубичасте кецеље, а потом их је одлагала у дубоке стаклене тегле. – Да ћеца имају зимус шчиме стомачић згријат’ и шчиме љеба наквасит’! – поносито је говорила Нана. Истина је да хране нисмо имали, али је још истинитије било то да ми више нисмо били дјеца.

Тих дана је стигло сестрино писмо у коме ме је позивала да дођем код ње у Менишку Вас. Живјела је у том сеоцету, али је радила у Новом Месту. Схватила сам тај позив као једини свој излаз и сада ме је мучила нека меланхолија. Обузела ме је туга... Треба отићи, трбухом за крухом, а нешто не могу. Кад ли ће сазрети оне крушке петроваче? Па зна се кад ће, прекинух сама своју мисао...

Али, одем ли, а морам отићи, нећу их јести нити омирисати...

– Шта је било, кућо Нанина, шта си ми забринута? – чујем, а мени одмах лакше... То су ријечи које ми се годинама одмотавају у глави, попут траке на касети. А кад год се замрси трака, кад се на њој начини какав чворић, па запне и немаш куд, прво дођу те Нанине ријечи, као топла утјеха.

Отишла сам тако, трбухом за крухом из свог завичаја, из равног села, са обале Саве у Ново Место, а срцем за човјеком моје младости, на обалу Охридског језера. Те прве године брака, дошла сам кући. Опет кажем, кући... а не знам на шта мислим. Нана је била тужна и замишљена, као да је предосјећала катастрофу. Дошла сам у мјесецу новембру, који је те 1991. године био веома топао и сунчан, као да се замијенио са мјесецом мајем. Село је било посебно мирно и љупко, увелико спремно за зимске дане, а на нашој витаји пружао се јесењи тепих од лишћа. Оно жутило ме одведе у јуни, у мирис оне слатке крушке, у жутило њених кожаца...

– Нано, има ли чаја, упитих – а она без ријечи пристави ибрик.

Раширише ми се ноздрве од врелине воде из чаја, а неко блаженство ме обузе кад ми до чула мириса и укуса дође меки и освјежавајући мирис пољске нане...

– Шта има, Нано, како вам је овдје, јеси ли потрошила све паре што сам ти онда послала? – Шта ћу потрошит', шта мени треба? То што ја имам, црвене динарчине не могу ни да купе... Ев' ти, на, узми себи. Теби треба, треба младој жени свашта... И извади моја Нана из њедара бијелу марамицу са црвеним везом на крајевима и из ње завежљај црвених хиљдарки... Ништа није била потрошила... Одбила сам тај новац. Ја сам жељела њено присуство и пуноћу тих кратких и скромних ријечи које су изговаране тачно онако како треба и кад треба. Заиста, чај ми је загријавао желудац, а Нана душу...

Вратила сам се тог новембра кући из свог завичаја. Памтим жути тепих с витаје и Нану, крај плота, која стајаше мирно и достојанствено као да лебди у простору и да јој онај штап није потребан, машући нам отпоздравно, као да се не опрашта само од нас, већ од васцијелог овоземаљског свијета.

Охрид је диван град који има историју и душу. Родила сам му дјецу и подарила му тридесет година свог живота. Ако се

икада, заиста, појави охридски бисер, у некој скромној и ријеткој шкољци, то ће бити бисер моје сузе. Нана је умрла, а ја нисам могла да дођем. Кажу да ништа није казала. Само је преклопила руке и, отишла.

Прошло је скоро десет година од мог повратка кући. Преплакала сам кроз цијелу Србију, а кад сам стигла у Београд, одједном је све у мени обамрло. Нисам била свјесна тога гдје сам и јесам ли уопште жива, па сам се неколико пута додиривала по рукама и загледала у излозима да бих потврдила своје постојање. Ваљда је то било од умора и од неспавања. Ваљда.

Опет сам била у мјесецу новембру, само што овај новембар 2000. године није био топао и сунчан. Нису биле сунчане ни многе претходне године. На нас су падале црвене кише и дували су лијеви и луди вјетрови. Једино су мириси остајали исти, јер су се честице чувале залијељене у кутовима ноздрва.

Ушавши у авлију (а тако волим да кажем јер је тако Нана говорила), прво сам видјела њу на капији, како лагано маше. Моје успомене су биле јаче од стварности, а стварност ме је растуживала. Није више било витаје онакве какву је ја памтим, жуту и пространу у јесен, бијелу у зиму, а испуњену наном цијело прољеће и љето. Сестра је то све лијепо уредила, посадила воће и украсне биљке, али моја душа није била спремна на то. Ја сам се питала гдје је крушка... Моја душа је била проста и слатка, жута и мирисна, а није била спремна на украшавања и на новине. Ја сам остала у свом завичају у оној деведесет првој години, на трошном прагу, замишљена. И, сад видим да се никада, ама баш никада, *нисам помјерила* с тог прага. Да ме види, дошла је бака Мара, добра комшиница с краја улице, којој је моја Нана била попут мајке. Лијепо смо се испричале и изгрлиле, а позвала ме је и код себе. Некако сам тих дана обилазила друге људе, рођаке, родбину, познанике, цијели мој крај који се измијенио и који нисам видјела десет година. Школско звоно се и даље чуло у кући, па и у новој кухињи у којој више није било умиваоника, а није било ни имена школе коју ја памтим. Ова иста, стара, а нова школа, звала се сада „Свети Сава”, а ја дођох из Наумовог града. Помислих како су сви на овом свијету сплетени и како је Нана добро говорила свакоме *кућо Нанина* – јер је свако своја кућа на својим плећима... Пред крај мог једномјесечног боравка у завичају који нисам препознавала, већ који сам сликала бојама своје младости и правила га од оне ријечи *мemento*, отишла сам

и код мајке Маре, како су је оvdје звали. Понијела сам јој двјеста грама кафе, сто грама црвене мљевене паприке са охридске пијаце и једне лијепе памучне чарапе из турске чаршије. Обрадовала ми се искрено и у очима сам јој видјела дубоку захвалност.

– Шта ћемо, каву или чај? – упитала ме је. У мени прокува ријеч *чај*. Ријеч ме одведе у нека друга времена и не сјећам се када сам рекла мајка-Мари да хоћу чај, а не сјећам се ни о чему је она говорила. Гледала сам ниједи филм сачињен од низа слика и покрета, а у топлој кухињи се одмота трака мог живота. Разви се мирис нане, мирис као струна која повуче тешко ђуле са мојих прса и баци га у оно плаво окно мог биједног дјевојачког прозора.

Ништа се није могло видјети кроз разбијени прозор осим жуте ливаде насликане високом зрелом наном кроз коју гази моја Нана-Стана скупљајући листиће у дубоке џепове своје кецеље, а ми сестрице, цика нас од радости дјетиње, у топлом завичајном загрљају крушке петроваче, која је сада, легла да спава...

У ноздрве уђе мирис нане... Насмјеших се мајка-Мари као најљепшој жени на свијету, а она настави да прича о томе како је и ове године, све опет поскупјело...

Николета ПЕТРОВИЋ

ОНА И МАЈКА...

Закорачивши у собу, гдје је осим тишине, могла загрлити само мемљив ваздух, била је суочена са тишином која је одјекивала просторијом, а у којој је, осим ње, све непомично стајало. Поглед јој је лутао од кревета са везеним јастуцима и фино затегнутом тканицом, до прозора обавијеним паучином, кроз коју титра призор падине иза куће која свој пут завршава у оближњем лугу, гдје од шипражја и живице више није могла распознати омеђене њиве за испашу. Двоумећи се да ли да сједне или да остане да стоји насред просторије, одлучила је, ипак, да своје тијело спусти крај стола, тако да једним окретом главе може да сагледа сваки ћошак уснулог дома... Загледана у славску икону и кандило на зиду, присјећала се свих журних и тромих корака укућана, комшија и родбине, који су ту годинама долазили, кафенисали, започињали сезонске послове, или пак са једном бригом мање на грудима, приводили крају оно што се од радова неминовно низало свакога дана...

У том метежу и граји прошлих времена један глас посебно се истицао..., био је то умилни глас њене мајке. Кроз поглед у зарђали шпорет назирала се њена силуета како, скупљена испред пећи, пребуре машицама по жару, гурајући рукама омање храстово дрво. Шкрипа вратница на шпорету на трен је тргну из мисли и она посегну за бокалом на столу, био је празан, склонивши миљејчић са отвора, завири на дно и угледа укочену пчелу и пар мушица умотане у уштиркани покривач од паучине. Воде нема - то је недопустиво, као да слуша мајчине ријечи, која је знала више пута током дана захватити кантом из бунара фришку хладну воду, тако да се не памти да је икад бокал на столу био празан... Та празнина пунила је све, од мрљавог посуђа у креденцу, до обијених вангли, на којима се и даље оцртавају разнобојне туфне, тихи свједоци богате трпезе која је окупљала зване и незване и крепила их охлађеном и процијеђеном сирутком, младим сиром, истачканим

од цједиљке, или врућим хрскавим уштипцима и крофнама чији мирис је, попут тамјана, дозивао кораке оних чија имена су везла породични родослов тог, сада већ, уснулог огњишта...

У мислима је оживљавала дио по дио свог живота док је стазама младости корачала са пажњом дјетета које у предвечерје слуша разговор старијих о давним временима хајдучије, пркоса предака да пред туђином не устукну и не дају иметак за фртал милостиње која би им напунила стомак, а заузврат испразнила душу и укаљала образ... Међу тим немилим догађајима, као ореол пројављивао се њезин лик, оне, која је с муком рађала, у ходу, на њиви, у штали, и која би се, још неусправљена од страховитог бола, враћала свакодневици гдје ју је чекало вишак посла и бриге – како даље, са још једним чедом у наручју... Лик оне која од куће није одлазила, осим четвртком на пазар, журно враћајући се онима који су је на капији већ сачекивали... Била је со сваком јелу и мелем за сваку рану... Одговарала је само на директна питања, док је своју причу остављала само за себе. Нико није могао да зна шта је тишти, или немир ствара, могло се наслутити, једино пред починак, кроз тихо шапутање молитве, које су то њене жеље и у који ћошак неба закива своје наде... Послушање је било њено друго име, све је слушала, а Господа понајвише, који јој је узгред, најмање говорио, али га је сретала у свакој зори, на људским лицима, у вјетру који с јесени или прољећа захучи, најављујући ново рађање или још једно умирање...

Сједећи за асталом, она је знала што тада није могла докучити, колико мајчин лик може да запара убого срце људско, јер нема те туге, ни радости овоземаљске, а које свој одраз нису потражиле у њеним зјеницима. Као дијете није примјећивала ни њене сузне очи, ни опрљено лице сунцем, ни руке које се од умора на крају дана грче од ношеног терета... Није знала да ли је осим хљеба и вечере морала још нешто прогутати, и зашто је послом брисала сваку бору међ' очима, не дозвољавајући да у њену душу закорачи ни једног трена очајање и бијес малодушних људи... Све то је, данас, за њу дио још једне животне лекције, коју она мора изучити сама, без свог највјернијег учитеља...

У јави сјећала се често, скоро сваког дана, мајка би прошла сокаком њених мисли, са рукама на леђима, мирним покретом тијела обишла би све њене стрепње, и својим задебљаним јагодицама кидала их, једну по једну, као кад се спрема сјеме

кадифе у касну јесен са већ увелих тамнозелених стабљика, затим би то сјеме, остављала у омању кутијицу да одстоји преко зиме у магази, дајући јој тиме до знања да иако, свака невоља или страх у пупољку људске душе израсте, ипак, дође вријеме када се тај изданак, сам од себе, откине, сасуши и затре...

Једно није могла прежалити, што јој у сан, скоро па никад, не долази. Питала се зашто, зар је тако тешко свратити по поноћи или пред зору, није ваљда да и даље у ситним сатима поспрема своје обавезе, та зар пређа вуне, или вез укрсноном не може да чека...?! Разумјела би да за дана не стиже и да се у свом кућару забавила разним пословима, али ноћу кад све утихне, пар ријечи са мајчиних усана, била би за њу као молитва пред спавање...

Сати су одмицали, ни осјетила није кад јој је зебња кренула уз ноге да гмиже, обавијајући цијело тијело невидљивим покривачем устајале хладноће која је из зидова избијала. Љутило ју је што је сметнула шибицу док се спремала на пут, могла је заложити пар испуцалих облица, заборављених у сандуку... Та студен подсјети је на мајчино озбиљно лице које, скоро никад, није било љутито, више забринуто, са благим погледом у страну... Признала је себи, да је ријетко кад била грђена, јер, по мајчином схватању живота, сви смо ми сужњи које судба сваког дана кори, зато свака ријеч на уснама, ако не може бити утјеха, нек буде прећутна опомена, која своју истину трпеливо чека на довратку...

Устала је са столице, извлачећи ноге испод столњака који је покривао изгребане ногаре климавог стола, са намјером да протегне згурена леђа. Осим тишине која је срасла са кућним инвентаром, ништа јој није могло толико дуго задржати поглед као лик светитеља на зиду који копљем пробада аждају. Помислила је са колико немани човјек мора да се бори, да издржи и не клоне, а да копља нема, или га је негдје путем загубио...?! Ухвативши се за крстић око врата, сјети се мајчиних ријечи, давно записаних у њеним успоменама: "Човјек кад се рађа плаче, док се сви око њега радују, зато што долази у свијет муке, а када одлази на вјечни починак, он мирно склапа руке, око којих одјекује јецај најближих, знајући да је његовој борби коначно дошао крај... Тако и ти, драга моја, бори се дјелом и ријечју, увијек часно, а, када ти неко жели наудити, ти само помисли у себи - Боже, смети их у томе! Једино тако ћеш наћи мир у својој души..."

Ова њена мисао пратила ју је као сјена свих ових година, невоље су се низале, мијешале са ситним радостима, а са мајчиног гроба пламтиле су ријечи попут задушних свијећа, отелотворујући суштину овоземаљског живота, као пута, који ће нас једног дана спојити у вјечности са онима који увијек прерано одлазе и за чији одлазак никада нисмо спремни...

Наставиће се...

Жељка ЖИВИЋ

ШАЛИ СЕ ОНА

Пробудио нас је раном зором да каже да је отишла. Заувјек. Нашом кућом проломио се плач. Ја нисам осјећала ништа, нијемо сам их посматрала и чудила се њиховом плачу. И отац, и мајка, и сестре - плакали су, а ја ништа.

Преиспитивала сам се. Има ли у мени бар грам емоција?

Био ми је несхватљив тај плач, плакали су чак и они који су нам, као на каквој траци, долазили у кућу. Тјешила сам мајку, али да заплачем - нисам могла.

Није да нисам осјећала ништа. Волим је и баш зато нисам плакала. Волим је и волим њен смисао за хумор па ми се чинило да ће сваког трена ући и рећи „априлилили, шта је вама, јесте ли полудјели, живу ме оплакујете?!“

- Дедер, метни каву, немој сладит’, немој да је пуно чекам и пребаци на Пинк - одзвањало је у мојој глави.

Она воли врућу кафу, ону што се „скрне“. Чудно, данас су на столу стајале шољице са охлађеном кафом, пуне неког врућег бола чији су срк сви у кући избјегавали.

Шали се она, знам. Сад ће...

И дошла је, сутрадан. Коначно. Лијепо обучена, косе чисте, свиленасте, благо насмијешена, бљедуњава. Скували смо кафу и њој и нама, но њена се охлади скроз. Није устала, није опсовала како је иначе знала кад се охлади кава, није рекла ништа.

Ми смо крај ње пили своју кафу, она је спавала. Мајка је кроз сузе викала на мене што нисам обукла џемпер. Ја сам кратко одговорила да немам црни, а онда ми је брзо прошло кроз главу да сам могла обући и жути, кад овај шаљивција спава. Одлучила да нас окупи све, па то ти је, коначно је нашла начин. До данас, сви раде, сви имају обавезе, а данас... Сви гледамо само у њу и чекамо да се, умјесто плача, проломи онај смијех њене лаке животне философије.

Четврти је април, снијег пада, не стаје. Неко се баш шали с

нама данас. Знам да воли хладноћу. Излазимо напоље, излази и она, али спава. Хладна као четврти априлски дан. Шали се она, знам... Воли она цвијеће, данас је пуно цвијећа добила. Прогледаће, знам. Упутили смо се некуд. Ми напријед, она за нама. Увијек нас тако испраћа. Ми одлазимо, она лагано корача за нама и маше, док нас не изгуби из вида.

Данас није махала. Ми смо махали њој, испраћали смо је. Она се данас одмара. Ја сам гледала њено мирно лице и душу која дише. Миловала сам јој косу правећи једину фризуру коју знам да јој направим откако знам за њу. Љубила сам јој чело, иако сам јој до јуче љубила образ. Њено чело ми се данас чинило тако погодним за пољубац. Не знам колико пута сам је пољубила у то старачко чело без иједне боре.

Последњи пољубац који сам јој дала био је гласан, одјекнуо је попут звука ашова који је стајао поред њеног златног кревета и спремно чекао да обави своју мисију.

Из срца ми се проломио врисак. Ње више нема - то је био звук.

Јевгениј НОСОВ

АКИМИЧ

Еад се већ ријетко дешава у тим крајевима: замело, замутило, затрпало пијеском посљедње сејмске* вирове.

Ето, кажу, раније су ријеке биле дубље. Зашто пак ићи далеко у историју? Не тако давно волио сам да свратим код Липина, двадесет пет врста од куће. Баш преко пута прастарог обезглављеног кургана, над којим су у спарне дане увијек лебдјели јастребови, налазила се једна завјетна јама. На том мјесту ријека, наслонивши се на неразориву девонску* глину, прави заокрет тако нагло, да почиње да врти цијели вир, стварајући кружни ток у обратном правцу. Сатима ту кружи, никако не могу да се ишчупају на слободну воду иверје, водено биље, боце, које вире грлићима окренутим горе, комади свуда присутног пенопласта*, и даноноћно грготају, клокоћу и јече страшне јаме, које избјегавају чак и гуске. Па и ноћу, поред вира и потпуно ван себе, кад се изненада бучно, тешко обруши подлокана обала или ошине по води плџоснатим репом, као даском, снажан газда-сом, који се подиже из воде.

Једном сам затекао чамцију Акимича, поред своје колибе, у тајном рибарском послу. Подесивши на носу наочаре, усредсређено је чупао златасти конопац од одреска погонског ремена – намјеравао је да направи мрежу с удицама. И све вријеме се жалостио, није имао одговарајуће удице.

Претурао сам по својим залихама, изабрао најлошије, савијене од оксидиране двомилиметарске жице, које сам некад набавио само онако, ради егзотике и сасуо их у Акимичев качкет. Узео је једну непослушним, огрубјелим прстима, мало је вртио испред наочара и подсмјешљиво погледао у мене, зашкиљивши на једно око:

- А ја заиста мислио кукица. Мораћу у ковачници да наручим. А ове склони да ти се не смију.

Не знам да ли је Акимич уловио газду Липине јаме, зато што је касније код мене, из разних разлога, настао прекид, нисам више одлазио у те крајеве. Тек након неколико година десило се да сам коначно посјетио своја стара мјеста.

Кренуо сам на пут и нисам препознао ријеку.

Корито се сузило, обрасло травом, чист пијесак на оштрим завојима је прекривен чичком и силним лопухом, појавило се много непознатих плићака и спрудова. Нестало је дубоких распрскавајућих таласа-брзака, гдје су некада на вечерњем руменилу мутили мирну површину ријеке као изливени, бронзани јазови*. Дешавало се, спремаш прибор за праћење, а прсти никако не могу да погоде лаксом у прстенчић – таква те узбудљива дрхтавица обузима при појави оштрих кругова, који су се безвучно разилазили... Сада се сав тај јазов простор наkostenијешио шашом и шиљцима стрелице*, а свуда гдје је засад слободно од трава, труне црна на дну жабокречина, која се раздебљала од обиља ђубрива, које је нанијела киша с поља.

„Гле – мислим у себи – с Липином јамом ништа се није догодило. Шта би се могло и догодити таквом бездану!“ Прилазим и не вјерујем својим очима: тамо, гдје је некад страшно кружила и вртложила се вода, као грба, истурен је блатњав сив плићак, налик великој цркнutoј рибетини, и у том плићаку – стари гусан. Стајао је тако немарно, на једној ножици, дотјерујући се, изгонећи кљуном бухе испод истуреног крила. И глупану ни на крај памети није да је још до недавно под њим било шест-седам метара црне пјенушаве дубине, коју је он пак сам, предводећи младунчад, бојажљиво заобилазио пливајући по страни.

Гледајући у зараслу ријеку, која се једва циједила утишаном водицом, Акимич је тужно одмахивао:

- Чак ни пецаљке не размотавај! Не мучи душу. Нестало је посла, Иваничу, нестало!

Ускоро је на Сејму нестало и самог Акимича, прежалио га је стародавни ријечни прелаз...

На обали, у колиби од трске више пута сам кратио љетне ноћи. Тада се пак испоставило да смо Акимич и ја, испада, ратовали у једној те истој горбатовској трећој армији, учествовали у „Багратиону“*, заједно ликвидирали бобрујски, а затим и мински цеп, заузимали исте бјелоруске и пољске градове. Чак смо и из рата отишли у једном те истом мјесецу. Истина, болнице су нам допале

различите: ја сам доспио у Серпухов, а он – у Углич.

Акимич је рањен без крви, али тешко: далекометна мина га је засула у рову и контузовала тако да и сада, деценију касније, кад се узнемири, нагло губи дар говора, његов језик као да се намртво заглави и Акимич, преблиједивши, ућути, болно разрогачено гледајући у сабесједника и беспомоћно развукавши усне у облику трубе. Тако би трајало неколико минута, послије чега би дубоко, гласно уздисао, подижући притом оштра мршава рамена и хладан зној је обливао његово скамењено и измучено немоћи лице.

„Ма да није умро?“ – ружно ме је стезало, када бих наилазио на нагореле остатке Акимичеве колибе.

Али није! Прошле јесени, идем кроз село поред нове школе од бијеле цигле, која је тако складно заузела зелени брежуљак изнад Сејма, гледам а у сусрет ми иде – Акимич! Журно шкрипи чизмама од вјештачке коже, качкетић, огрнута мала телогрејка, на раменима – лопата.

- Здраво, драги друже! – раширио сам руке, препречујући му пут.

Акимич, блијед, болно утрнулих усана, изгледа, није ме уопште препознао. По свој прилици нешто га је избацило из такта и, као и увијек у таквим случајевима, смртно „заклинило“.

- Гдје си нестао?! Нема те на ријеци.

Акимич је развукао усне у трубицу, трудећи се да нешто каже.

- Гледам, колибу су ти спалили.

Умјесто одговора повртио је кажипрстом испред сљепоочница, вели, за то не треба велика памет.

- Дакле, гдје ћеш сада, не разумијем?

Још увијек не долазећи к себи, Акимич је показао главом у правцу школе.

- Јасно ми је сад, чуваш, бавиш се вртларством. А куда ћеш с лопатом?

- А-а! – отргло се из њега и љутито је слегнуо раменима, покушавајући да иде.

Пошли смо поред школске оgrade путем, засађеним старим ивама, већ захваћеним јесењом позлатом. У природи је још било сунчано, топло и чак свечано, као што понекад бива почетком ведрога октобра, кад цвјетају посљедње звјездице цикорије и још претурају по закашњелим капама чкаља црно-баршунасти бумбари. А ваздух

је већ оштар и жесток, а даљине јасне и отворене до у бескрај.

Право од школске ограде, тачније од пута, који је пролазио поред ње, почињала је омања ријечна ливада, још, као љети, зелена, с бијелим примјесама столисника, гушчијег перја и некаквих ливадских гљива. И само је ливада, која је била уз иве крај пута, била засута опалим лишћем, уским и дугим, сличним нашој сејмској безазленој рибици-висинки. А иза ограде је допирао мирис влажне прекопане земље и алкохолне трулежи од јабука. Негдје тамо, иза младих јабука, вјероватно на спортском игралишту разлијегали су се оштри ударци по одбојкашкој лопти, покатакд праћени пљескањем побједничких, одобравајућих дјечјих крикова, и ти млади гласови испод ведрога сеоског подневног неба, такође су стварали осјећај свечаности и животне радости.

За све то вријеме Акимич је ишао испред мене, ћутке и полако, тек кад смо прошли угао ограде, зауставио се и пригушено проциједио:

- Ево, гледај...

У прљавом јарку уз цесту ваљала се лутка. Лежала је наузнак, раширивши руке и ноге. Велика и још увијек дражесна, са слабашним, једва примјетним осмијехом на мало отеченим, као код дјеце, уснама. Али свијетла свиленкаста коса на глави била је мјестимично спаљена, очи извађене, а на мјесту гдје се налазио нос, зјапила је рупа, прожежена вјероватно цигаретом. Неко је скинуо с ње хаљину, а плавкасте гаћице свукао до самих ципела, и оно мјесто, које су раније прекривале гаћице, такође је бло избушено цигаретом.

- Ко је то урадио?

- Ко ће га знати... – не одмах одговорио је Акимич, још увијек жалосно гледајући у лутку, над којом се неко цинично и немилосрдно иживљавао. – Сад је тешко на неког помислити. Многи су се навикли на зло и не виде да и сами чине зло. А од њих дјеца преузимају. Није ово први случај с лутком. Путујем и у рејон, и у област и видим: час овдје, час ондје – да ли под плотом, да ли у гомили смећа – ваљају се бачене лутке. Неке су заиста читаве, у одјећи, с машном у коси, а има их и – без главе или без обје ноге... Тако ми је ружно да то гледам. За читав живот сам се нагледао људског меса... То је као, схваташ ли: лутка. Па ипак јој је спољашњи изглед човјечји. Неку тако направе да се не разликује од живог дјетета. И плаче људским гласом. И кад се нешто тако слично ваља

растргнуто поред пута – не могу да гледам. А људи пролазе поред – свако за својим послом – и ништа. Пролазе заљубљени парови, држе се за руке, говоре о љубави, маштају о дјечи. Возе малишане у дјечјим колицима – и не трепну. Дјечица трче – навикавају се на такво светогрђе. Ево и овдје: колико је поред ове лутке прошло ученика! Ујутро – у школу, увече – из школе. А најважније – колико учитеља: па они такође пролазе овуда. Ето шта не могу да схватим! Како то?! Чему ћеш их научити, каквој љепоти, каквој доброти, ако си слијеп, ако ти је душа равнодушна.

Акимич је неочекивано преблиједио, лице му се напрегло оном његовом страшном окамењеношћу, а усне су се саме од себе развукле у трубу, као да се у њих заглавило и стврдло нешто неисказано.

Већ сам знао да је Акимича опет „заклинило“ и да неће скоро проговорити.

Погрбљено је прекорачио јарак и тамо, на пустари, иза завоја школске оградe, поред великог чичка, с листовима сличним слоновим ушима, почео да копа јаму, претходно обиљеживши лопатом њене дугуљасте контуре. Лутка није била дужа од метра, али Акимич је копао вриједно и дубоко, као праву гробницу, ископавши до самог појаса. Изравнавши зид, он се исто тако ћутке и одсутно спустио до стога на пашњаку. Донио је нарамак сијена и обложио њиме дно јаме. Затим је поправио на лутки гаћице, склопио јој руке дуж трупа и тако је спустио у влажну дубину јаме. Одозго је покрио остацима сијена и тек последије тога поново се прихватио лопате.

И неочекивано је гласно уздахнуо, као да је изронио из некакве дубине и изговорио с болом:

- Не можеш их све закопати...

Превео с руског: Милијан СИМИЋ

*Сејм – ријека која протиче територијом Русије (Бјелгородска и Курска област) и Украјине (Сумска и Черњиговска област), лијева притока Десне, дуга 696 м.

*Девтон – четврти по реду период палеозојске ере у геолошкој историји Земље, назван по Девону у Енглеској, гдје су се први пут проучавале девонске стијене.

*Пенопласт – шупљикаве пластичне масе.

*Јаз (лат. *Leuciscus idus*) – риба из породице шарана, живи у ријекама и језерима сјеверне Европе, у Сибиру, Јакутији, Волги, на Уралу.

*Стрелица (лат. *Sagittaria sagittifolia*) – трајна водена биљка из породице жабочуна, добила име по својим листовима, који имају карактеристичан копљасти изглед - облик стрелице.

*Багратион – једна од највећих стратешких операција у Другом свјетском рату, названа у част руског генерала и војсковође Петра Багратиона, трајала од 23. јуна до 29. августа 1944. године.

Милан ПАНТИЋ

АФОРИЗМИ

- Најдуже на положају су борци који су на вријеме дезертирали.
- Имам квар у стану. Препоруке примам одмах, а мајстора кад се смилује.
- У математици нуле су у функцији, у стварности и на функцији.
- Пуно читам, покушавам да наиђем на добру књигу.
- Кћерка и снаха су ми као глумице, кћерка лијепа, снаха неискрена!
- Љубав је нешто што постоји, а сви мисле да је недостаје другима.
- Ко воли демократију, дабогда је имао у својој кући!
- Умјесто четврт хљеба куповао сам кифлу, сад сам прешао на четврт кифле.
- Напуштене фабрике су споменици које су наши радници подигли себи за живота!
- Неријетко се велике истине заклањају иза малих лажи.
- Одговоран сам и кад се ни за шта не питам.
- У дјетињству смо свега били жељни, сад нам недостаје оно што смо тада имали.
- Не идем на скијање, не волим да се ниско спуштам.
- Најлакше стекну стручност они који се ничега не устручавају.

АФОРИЗМИ

• У суштини свега је обрт. Неко окреће милионе, а неко пише афоризме.

• Везане су нам руке. Решење су афоризми који кидају.

• Јунаштво је бранити државу од непријатеља, а чојство од самог себе.

• Ништа од меда и млека. Треба нам шећер и вода!

• Радујемо се кад одемо тамо, где смо први пут заплакали.

• Држе све конце у својим рукама. Тако шију противнике.

• Мени су у опису посла само газдина наређења.

• Како тече посао, види се по томе колико нам капље.

• Докле ће бити све овако скупо? До наредног поскупљења!

• Посао неће побећи. Зарада зна да изостане.

• Ко даје себе целог, ради за двојицу.

• Овце су нам биле на броју док смо рачунали једни на друге.

• Закупио сам једну фиоку у суду. Тамо годинама стоје моји предмети.

• Реакције су подељене. Зависи колико је ко добио пара.

• Под Турцима смо стекли отпорност да преживимо у време демократије.

• Добро стоје. Законима не подлежу.

• Ништа немају у глави. Све им је у рукама.

• Притисла беспарица. Оптерећује нас оно што немамо.

• После буђења следи умивање, а неки иду у јутарњи програм да перу руке.

• Млате празну сламу. Што не ударе на кукољ у житу?

• На Ђурђевдан је хајдучки састанак. На дневном реду су предстојећи избори.

Пеко ЛАЛИЧИЋ

АФОРИЗМИ

• Замагљивање је наша реалност. Њим се данас и ведри и облачи.

- Промене су код нас очигледне. Нигде се ништа не мења.
- Ми смо разуман народ. Сви се у све разумемо.
- Откако смо почели да рађамо мечке, пада нам наталитет.
- После формирања владе, уместо химне требало би да иде

димна завеса.

- Скоро све се променило. Само су статисти остали исти.
- У Србији је све без везе, а ништа без ње.
- У нашем циркусу доминирају мајмуни.
- На нос ми је изашло све за шта ме је болело уво.
- Наши бирачи нису пробирачи, отуда скоро свуда протуве

на власти.

• Ако не изаберете мене за вођу – пропао сам, а ако ме изаберете – пропали сте.

- Ако не страдам од метка, убиће ме лекције неписмених.
- На неким ТВ има баш свашта. Странацких подгузних

мува највише.

• Србину више вести не стижу трач поштом. И он се окренуо таблоидима.

• Само се ви ослоните на мене. Јесте да не знам пут, али знам све кривине.

• Код нас не удара луд на збуњенога. Код нас свако свакога збуњује и излуђује.

- Државу најлакше воде они који је одмах пуне низ воду.
- Тек кад сам прогледао пао ми је мрак на очи.
- Скинули смо маске. Бал може да почне.
- Највише муте они који немају три чисте.
- Светом управљају они који не управљају ни собом.
- Свака наша крпа би барјак да буде.

ПАРОНОМАСТИЧНЕ РЕФЛЕКСИЈЕ О ЖИВОТНИМ МОТИВИМА

-Мој избор-

Недељко Терзић је објавио збирку песама насловљену *Јад и јед*¹⁾, сачињену од педесет четири песме. Књига је прведена на енглески језик: *Nedeljko Terzic Grief and anger*, AM Graphic, Lacarak 2017. Translated by Zorica M. Petrovic. Више збирки песама Недељка Терзића насловом су игре речима, хомонимне и полисемичне парономазије: *Збор и збег* (2006), *Хук и мук* (2008), *Глад и глеђ* (2015) књига године Друштва књижевника Војводине, а ова збирка астрофичних песама слободног неримованог стиха, насловљена је хомонимном парономазијом, *Јад и јед*.

Игру речима, хомонимну парономазију, у наслову *Јад и јед*, одликује сличност једносложних речи по првом и трећем сугласнику, а супротстављено, различито значење. Каламбур или игра речима карактеристична је појачана емоционалност и тоналност у поезији Лазе Костића (1841-1910). На пример, парномазију чине и наслови и стихови у наслову песме *Међу јавом и мед сном*, где је наслов употребљен и као пети стих иза четвртог у три квинте, као рефрен прип(ј)ев(ак).

У песми *Снове снивам...* емоционалну и ритмичку снагу даје игра речима „снове снивам...“, као парономазија и каламбур и у наслову и у два прва стиха у целој песми *Снове снивам...*:

Снове снивам, снујем снове,
снујем снове бисерове,
у сну живим, у сну дишем,
ал' не могу ситне снове,
не могу их да напишем (...)

„Речи сан и снивати и сновати су сличнога облика, јер су истога корена, али су различитога значења; доведене у блиску везу

1) Недељко Терзић, *Јад и јед*, AM Graphic, Лаћарак 2017.

и вариране оне оживљују изражавање и тако га чине духовитим²⁾.

Представник романтизма на прагу модерне, Лаза Костић, антитезу „јаве“ и „сна“ тумачи версификацијом синтаксичке и семантичке хиперболизоване емоционалности и ритма везаног метра. Недељко Терзић то исто чини паралелним значењем емфатичног емоционалног стања и тумачења шта за људски живот представљају „јад“ и „јед“.

Песма Недељка Терзића под насловом *Јад и јед*, по коме је насловљена цела књига, није метрички везаног стиха, већ је ослобођена и риме на завршецима слободног стиха. Једнакозвучност у наслову песме је карактеристична синтаксичко-емоционална и ритмичка ослобођеност повезана за народне изреке и мисаону лирску врсту, и рефлексије или сентенце, које се односе на људску душевну емоционалност и здравствену чистоту у младости и позним годинама, - у остарелости.

Једнодложне речи „јад“ и „јед“ нису у контрасту као „јава“ и „сан“, које су карактеристичне особине романтичарске јаве и сна у песничком језику. „Јад“ је „осећање жалости и бриге, душевног бола, патње“: „јед“ је „осећање огорчености, непријатељства према коме, гнев, срџба; пакост, злоба, мржња“³⁾.

Као и све песме ове збирке, песма *Јад и јед* је астрофична, а ипак се целине од експозиције до поенте читавају као мисаона творевина са једном поруком на крају песме: сваки дан је вредан живота. У њега се свако куне јер је досегнут „будући дан“ живота у душевном трпљењу јада и једа, и радином светлошћу коју исијавају посленичке активности.

(...) Сам сам,
у јаду без једа,
немам један део себе
некако сам лакши,
а осећам терет у бестелесној души.
Лутам шумарцима као суманут
скупљајући суву папрат
да њоме покријем покисла рамена.

2) Др Радмило Димитријевић, Теорија књижевности, „Вук Караџић“, Београд 1968, 219.

3) Речник српскохрватскога књижевног језика, Књига друга, Матица српска – Нови Сад, Матица хрватска – Загреб, Нови Сад 1967, 554, 574.

За још неколико корака
нечему ће бити крај,
а ја сам се клео у овај будући дан.

У песмама *Стајем и остајем* и *Тајна тајне вечери* хомонимија, то јест хомонимна паронوماзија, „стајем и остајем“ и „тајна тајне“, појачавају синтаксичку и семантичку ритмику и емоционалност, проистеклу из епског садржаја песама. Њима се описује у првој песми стање космизма у ингениозној стваралачкој улози песника, и, у другој песми, у ликовима који свету доносе издају, брутални облик насиља, и геноцидни светски погром и рат.

Песма *Стајем и остајем*, у лирској врсти мисаоне поезије испеваној првим лицем једнине, казује упорност и истрајност отпора песника и песме без обзира на космичко упозорење надолazeће трагике људи и људског рода у целини.

Плаше ме ноћас моји стихови,
плаше ме речи које би сутра
могле да свану у предсказање,
које сам наслућивао.

Плаши ме ова ноћ за покајање
без праве кривице, без спокоја,
са космичким упозорењем
да ако све што знам прећутим,
понесем до ивице понора,
испустим доле до распрснућа,
нећу успети у спасењу
јер ништа нећу изнети из себе.

Песма под насловом *Последња љубавна песма* спада у лирску врсту љубавне поезије, којој је, у сумњи нестајања, посвећена цела збирка песама *Јад и јед*.

Нема више љубави,
драга моја.
Уистину нема више љубави,
драги мој!
Све је само престиж
и тако једноставно
увек може да се заврши
са твојим и мојим задовољством,
јер једна страна увек добија.
Нема више љубави,

драга моја,
рече живот.
Уистину нема више љубави,
драги мој,
рече смрт.

У суровој похлепи капитала и капитализма, људски живот и племенита емоционална емпатија љубави, одбачени су у сурово самољубље које убија, у свирепој журби људске сурове стране зараћености са трајношћу љубавних осећања, све што је човечно и хумано.

Недељко Терзић значај љубави за људски роди инспиративни извор у песничкој ингениозности објаснио је поетском прозом на корици своје књиге. Истиче: „нисам био сам“ у раду на својој стваралачкој, песничкој, личности. Инспиративни геније у песнику извирало је заједнички са имагинарним и симболичним „шареним лептиром“.

„Успут, нисам био сам. Баш тај мој пратилац, не знам да ли је он кренуо пре мене према литици, или то ја пратим њега, а можда он кружи иза мене, је моја мисао. Мој поетски догађај. Шарени лептир. Како се само нашао у мојој близини, као да је знао да ће ми постати драгоцен поетска мисао“.

Лептир у традиционалној симболици означава душу, бесмртност, поновно рођење. У хришћанству симболише ускрснуће, чији су развојни стадијуми живот, смрт и ускрснуће⁴⁾.

Своју даровитост употребе песничког језика у сврхе израза уметничке вредности версификације, Недељко Терзић је објаснио у мисаоној, односно рефлексивној, и љубавној и родољубивој поезији целе збирке. Такво инспиративно емпатијско саживљавање са мотивима објаснио је у песми *Посвећеност*.

Узвишеној речи сам посвећен
не знам ни како звучи,
ни које је боје,
ни којој нацији припада,
не знам јој ни географске ширине,
нити биолошки облик,

4) Према: Ц. К. Купер, Илустрована енциклопедија традиционалног симбола; превоо Слободан Ђорђевић, Просвета – Нолит, Београд 1986, 90.

узвишеној речи сам посвећен,
до смрти (...)
Могућност обликовања
ме мучи,
а често ухватим себе
као створитеља нечег новог (...)

И овом збирком песама, под насловом *Јад и јед*, Недељко Терзић доказује потпуну посвећеност оригиналности творачке снаге коришћења песничког језика у версификацији и лирској прози. У версификацији ослобођеној метричке везаности, посвећено обликује теме и мотиве из самог живота, разапетог између свакодневне стварности и уметничке оригиналности, коју остварује „као судбину“. Његова поезија, тежњом ка слутњи пролазности, исказана је у домену музичке инспиративне ритмичности, и уопштене и уметничке говорне тематике. Људску свакодневну стварност уметничким даром за адекватни израз слика фигуративним стилским осликавањем богатства лирских слојева, из којих се осликава и људска непрестана борба за бег у племенитости хумане сфере цивилизацијског понашања и вербалног комуницирања. Версификација је тако, настала посвећеношћу песничком језику, истовремено и природни говор међу људског комуницирања, и комуницирање оригиналном фигуративношћу модернизма и симболизма, и сном и подсвешћу надреализма. Игра речима, - параномазија и каламбур, у хомонимији и полисемији, имају важну улогу освежавања версификације и фигуративне стилске оригиналности употребе хомонима и синонима приликом коришћења песничког језика у оквиру матерње мелодије лепоте народног језичког израза.

Милован ГОЧМАНАЦ

АНТОЛОГИЈСКЕ ПРИПОВЕТКЕ ИЗ ПЕРА МАЈСТОРА

(Ранко Павловић, *Страшни суд*, приповијетке, Удружење
књижевника Републике Српске, Бања Лука 2021)

Еминентни бањалучки књижевник Ранко Павловић (р. 1943, у Шњеготини Горњој, код Теслића, бивша СР БиХ, СФРЈ), који живи и ствара у Републици Српској, за своју деветнаесту књигу приповедака *Страшни суд* је добитник Годишње награде Удружења књижевника Републике Српске, за 2021. годину. Након слегања утисака и честитања, пишем о *Страшном суду* темељитије и студиозније, а уручењем угледне награде битно се мења и „судбина“ књиге .

Ранко Павловић одлучује *увести* читаоце у свет главних и епизодних актера приповедака, својеврсним мотом из *Разговора душе и тела*, нашег, европског и светског писца Рајка Петрова Нога: „*Слово је будније од човека*“! Па, тек онда и мисли, код нас, релативно, мање знаног францускога књижевника *Гијома Мусоа*...

Синкретизам у уметности је већ афирмисан и о томе не треба расправљати. Подударност у књижевности, сликарству, вајарству и(ли) музици, очевидност је у свакој епоси. Отуда се прво, јавила асоцијација на славног вајара, сликара, песника и архитекту Микеланђела Буонаротија (Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni, 1475-1564) и његову фреску „*Страшни суд*“, која украшава *строп Сикстинске капеле*, поручену од папе Јулија II (1508)*. За разлику од чувеног италијанског уметника, инспирисаног посетама јавним купатилима па су и призори нагих тела пластични, нашег, свестраног и остваренога књижевника Ранка Павловића, као у *Андрићевој „Кући на осами*“, посећују лица из прошлих времена и из свих друштвених слојева... Или, друга асоцијација на слику „*Страшни суд*“ познатог низоземског сликара Хиеронима Боша (Hieronymus Bosch, година рођења није забележена - 1516)** чије су визије испаштања патње и казни још стравичније...

Од укупно двадесет и седам уврштених приповедака само

једну реч у наслову има две трећине (16), што нам сугерише на *сажетост* којој беше тежио наратор. Људску, за разлику од Божије, Једне Речи из које се, по принципу еманације – ствара! На тај начин, Бог удахне у тело људско душу, а књижевник Ранко Павловић тако створене животе „отима“ од заборављавања, исписује најбоље странице, сећајући се најплеменитијих из детињства, и прошлости где доминирају отац и мати. Родитељи! То је најбољи начин за одуживање преголемог дуга својим ближњим – памћењем!

И, таман када смо помисли да је *круну* на његов књижевни *опус* поставио Завод за уџбенике из Источног Сарајева, објављивањем *Изабраних дела*, појави се нова књига приповедака, коју слободно можемо „крстити“ као лепу *Антологију из пера мајстора*, а не *збирку прича*!

Од прве приповетке *Духовник*, па све до последње уврштене *Змија*, Ранко Павловић се држао мудре изреке америчког нобеловца (1976), сина јеврејских досељеника из Русије, Сола Билоуа * * * (1915-): „*Задатак литературе је да поставља морална питања*“. Хронологијом приповедања, а понекад и реминисценцијама, као сасвим природним током збивања је истакнут наслов друге приче *Спаситељ*, из града Б., о Чаславу Растегорцу, несвршеном студенту философије. Наратор, с елементом префињене ироније, представља свог „путника“ из једне у другу урбану средину, с идентичним почетним иницијалом, беседећи пролазницима о *Месији, ишчекујућем*: „*Не говори он њима о том спаситељу, то он препушта свештеницима; они на Исусовим мукама грицкају своју корицу хљеба, већ им прича о спаситељу који неће бити светитељ, него владар и који ће паметно и праведно управљати цијелим свијетом*“ (стр. 17).

Страшни суд је ударна приповетка по којој је насловљена књига – антологија. Почине прелепим описом Природе, остављајући читаоца без даха. Из перспективе дјечарца, старости осам година, наратор уводи ефектно поређење: „*Када је невријеме*

* и * * „Старт арт – устварјални делавници“, професор Здравко Кокаковић Коки, вајар, сликар, песник и фотограф; 1996. године стручно се усавршавао у иконописању на Институту Светога Тихона у Москви, Руска федерација...

*** „Поруке хуманости и љубави – осамдесет и четири књижевна нобеловца“, др Асим Халиловић, проф. Педагошке академије Универзитета у Тузли, ИГРО „Универзал“, Тузла, СР БиХ; СФРЈ, 1988.

у часу растурило мој космос овчијих брабоњака, сјетио сам се крезубог старца и његове приче о страшном суду. Чим ме мајка увела у кућу, скинула са мене кишом натопљену одјећу и почела трљати ланеним пешикиром, цијело тијело се затресло и полако ми се у свијест почела увлачити спознаја о страху“... (стр. 23). Но, касније, из перспективе одраслог и сазрелог мушкарца, наратор сматра да се (рурални) простор њиве гдје је чувао овце, „у доба невидљивог вируса короне“, визуелно представљене смрти са „косама на раменима“, претворио у гробље или „у једном сну, увјерио сам се да нису љубав и мржња, како говоре и пишу, најмоћнија човјекова осјећања, већ да је то страх“... (стр. 23). А савремена психологија објашњава емоцију страха од непознатог и неразјашњеног, док се медицина као најегзактнија наука изјашњава о тзв. претечи „Covid 19“ – туберкулози, са тако надограђеним вирусом, већем масовном убици људи на Плавој Планети од свих ратова, јер се поима као болест фукаре и сиромаша! Да би употпунио приповедање и проводни мотив страха, феноменолошки, сагледао из свих углова, наратор посеже (и) за романом Беснило Б. Пекића, у коме назиремо тензију тишине и празнине лондонског аеродрома Хитроу!

Шпијун се убраја међу енигматичне приповетке у овој књизи – антологији! Р. Павловић пројцира немог актера, кога судбина спаја са развратном удовицом Миленом, чији муж Милорад умире пре своје супруге. Као плод неморалне везе назире се заобљен стомак и трудноћа, налик метафори: „Средином јесени, кад су са кестенова по тротоарима и улицама почели да падају зрели плодови“ (стр 27). Овде су примерно обрађени мушко – женски односи...

Догађај и *Мушки мирис* убрајам у најзанимљивије приповетке из разлога што Ранко Павловић „распаљује“ машту читаоцима, искуством еротомана! И овде је, конкретна, проживљеност написаног неоспорна...

Само живот је у стању „написати“ приповетку под насловом *Моја мајка је отац!* Колика је испреплетеност људских судбина, открива нам писац њеним записивањем.

По својој концизности и лапидарности, приповетка *Тебе треба заслужити* спада међу најефектније, с обзиром да је заљубљено срце нараторовог јунака, доживело да чује ону, најлепшу, мисао из уста жене, која разнежује: „*Кад осјетим да*

сам те заслужила, позваћу те у шетњу“ (стр. 69).

Емил Годфрид је централни протагонист у приповеци Гостопримство: „Дошао је сам без пратње и обезбјеђења, јер је знао да се не мора плашити људи у овим крајевима. Ово је његова четврта мисија у Босни, увијек у другим градовима, и добро је упознао ћуд народа који ту живе. Кад их стране силе позавађају, они се међусобно гложе и без размишљања грабе оружје, не либећи се ни борбе до зазирања, а чим завлада краткотрајан мир, окупљају се на заједничким и породичним слављима, међусобно се помажу и долазе једни другима на радост и жалост. Према странцима, ма одакле у доброј намјери долазе, и у рату и у миру су гостољубиви, помажу им, радо их чaste оним што имају, лако се споразумијевају с њима иако не знају језике којима говоре...“ (стр. 77). Као члан једне од многих, загонетних, међународних организација, испитивач је природних богатстава земље у коју беше допутовао са циљем експлоатисања сировина за стране капиталисте!

Див у зимској ноћи је приповетка написана у првом лицу и чува сећање на бабу Драгицу. Наратор, и поред наслова, доноси заиста лепе дескрипције, уносећи топлину у срца.

Приповетка - синтеза наше младости је *Штафета*. У њој се јавља *Пирго Крезуби* као антијунак и фикционални разговор са другом Титом. А, онда, следи „отрежњивање“, урнебесно-хуморни повратак у реално, реченицом свог наставника: „*Па он не само да је пропустио да носи Штафету, него се у сну и упишао!*“ (стр. 93).

Због чега је интересантна приповетка *Тиро?* Највише због тога што се кроз *игру деце* откривају велике истине и заблуде о једном окупатору, чијој власти је на памети била само гола експлоатација и минимално улагање. „*Тесарија*“, схватимо ли погрдноост значења ове речи, доноси у Босну и „нову вредност – демократије јавних кућа“. У свести дечака, појављују се двојица: „*наставник историје, неки бркати Црногорац коме сам заборавио име*“ (стр. 97) и „*онај бркати жељезничар*“ (стр. 101), сваки на свој начин урезан у меморију из које не може тако лако избледети!

Радио је приповетка о електронском медију, у којој отчитавамо документарну хронику подељеног света и агентат, који беше уздрмао целу Планету, над 35-им председником САД-а, Џоном Ф. Кенедијем. Но, то је и приповетка – упозорења, којом брижни отац саветује сина како преживети надолazeћи, трећи

светски рат. Али, дете не сме поставити питање своје моралном узору и вертикали: о правим разлозима његовог (очевог) напуштања ОЗН-е, коју Врховни штаб формира у Дрвару баш на дан, 13.5.1945. и војске, те прихватања посла кириције...

Незнатно модификована прозна верзија мотива неверне жене, рабљеног у нашој народној епској поезији, као и оне, из усмене књижевности „Зла жена“, као и *Андрићеве* мање познате приче *Олујаци*, се налази у приповеци *Самоћа*: „*Добар је мој кум, честит и поштен човјек... Намамила га на себе она моја роспија, она љута гуја која је сигурно поганим рачвастим језиком палацала и док је са мном спавала у истој постељи, само то нисам могао видјети у мраку. Отјерао сам је одмах, шта бих друго, а с кумом сјео и испио литар ракије, попили смо ону мученицу што сам је чувао за крсну славу*“ (стр. 110).

Солунац је приповетка о Филипу, веселјаку и бившем борцу за свету слободу српског народа који даје моралну лекцију (осталим), јер не узима пензију од државе за своју борбу! Док пева, он, на свој, специфичан, начин објашњава језичке дилеме и теме из области нутриционизма...

Књижевни егзибиционизам отчитавам(о) у сјајној приповеци, са социјалним елементом, Стана страва о Станији Чанчар (са Дошљом Мутавим!), који опседају наратора: „*Чим би се Стана страва и Дошљо Мутави појавили на брдашцу изнад села, ми дјеца смо бјежали у шипражје, што даље од пута којим ће проћи, јер смо се плашили да ће нас Стана омађијати, а Мутави потрпати у своје торбе и однијети у далеки свијет да будемо слуге код сурових газда.*“ (стр. 123).

Промућурно приповедање једне жене из народа, баба Јелуше, избија у први план у прози под насловом *Бандити*. Просто казивање надвисује књижевно: „*Непријатељска линија у Дубоком Потоку прије мјесец дана ојачана је групом од тридесетак муџахедина, преко Хрватске из више арапских земаља доспјелих у Босну, оспособљених за свеуслове ратовања, немилосрдних у мучењу заробљеника. Више су својим урлицима, него пушчаним зрнима, ледили крв у жилама противника...*“ (стр. 131). Фактографски елемент у приповеци данас поткрепљују фотографије и видео снимци разуларених убица - припадника терористичке и паравојне формације под називом *Армија Републике БиХ*.

О неморалности и немилосрдности новоуспостављене

власти, послје Другог светског рата на овим просторима сведочи, историјски утемељена, приповетка *Порезници!* Пандан овој приповеци може бити *Профитер* и *Црни*, у којој нам Р. Павловић доказује да поседује критички дух и кад описује појединце и збивања у, надајмо се, последњем, братоубилачком рату на подручју бивших социјалистичких република из разваљене Југ(ославије) е: Словеније, Хрватске, те БиХ! Једноставно, треба да човек има „петљу“ и напише овакво сведочанство једног времена, лишавајући се и духовног задовољства (одласка у Цркву) и сл.

На двадесет и првој позицији – броју жртве, угнездиле се приповетка *Бујица*, *преслица*, *косиште*. Наратор, опет, оживљава болна сећања, нарочито на оца и мајку, највеће своје пријатеље. И овде се истиче уметничка димензија приповедања Ранка Павловића: „*Хоћу да их задржим, да разговарамо, али не могу, они нису од овог свијета, они су од свјетлости. Оне што раздире ову стуткаљену таму.*“ (стр. 145). Где је писац чуо и забележио ову необичну реч? Можда ју је створио у својој имагинацији? Попут речи *пошашољити* у *Андрићевом* роману *Госпођица!*

Адамова јабучица је величанствена приповетка у којој упознајемо човека (по надимку) од дела, који је хуман и солидаран док издваја средства за стипендирање ђака. Ово је егземплар како наратор моћном методом интроспекције осветљава збивања унутар главног актера, и потицај да се на рацијом актуелизује институција *мецена!*

„*Омладино не губи морала/ предвојничка није додијала*“ (стр. 159), стихови су инкорпорирани у причу с елементима натурализма *Пијетао*. У њој се чува сећање на Здравка, човека из села каквих има у свим насељима током наших одрастања. На захтев баба Љубице, покушавам(о) разумети епизоду о лишавању живота петла и његовом скончавању у лонцу за чорбу. Р. Павловић причу завршава у духу најбољих мајстора – недоречено...

Синтеза три кратке приче у дужој приповеци: *Страх*, *гавран* и *голубица*, остварује се сомнабулним поступком. Проводни мотив *страха застрашујућег лица* (стр. 173), избија већ у првој реченици, *прве приче*, а остајем(о) импресионирани нараторовим смислом да и у таквом стању запази детаљ(е): „*Да се појави облачак, макар онолики колики је лептирак сјеменке маслачка, када је лелујаво носи повјетарац*“... У *причи другој*, прва мисао гласи: „*Страх је стоглава аждаја*“ (стр. 175), док у *причи трећој*: „*Страху као да*

су у помрчини израсла крила, па је још брже пожурио за њим“... (стр. 178). Напомињем да је и Тамари Лујак, мојој пријатељици из Београда, ово драгоценост за њено, прво издање „Речника страха“, с обзиром да се прва бавила феноменологијом страха на студиозан начин.

Претпоследња уврштена приповетка под насловом *Дама у љубичастом*, лоцирана је и њено место радње се налази у бол(ес)ничкој соби. Чак и у оваквим условима, Р. Павловић шаље „увијену критику“ бившег система: „Начас зажмури, не би ли тако лакше понудио одговор својој запитаности, кад његова мисао удари у неку стијену и он паде на кревет, зашкрипаше опруге под душеком који је запамтио вријеме када су радници, прије коју деценију, у некаквом свом савјету, уљуљкани у илузију да они управљају болницом, одлучивали да га купе...“ (стр. 183). Пројекцију ентеријера, просторије, наратор ефектно пореди са другим, екстеријером: „Ова соба, помислио је Милан, слична је перону на прометној, жељезничкој станици...“ (стр. 184).

И, коначно, задња приповетка *Змија*, исприповедана је у авантуристичком духу главног јунака, професора Милутина Хајдуковића. Наратор овим насловом и прозним текстом упозорава да се и најискуснијим „скаутима“ (англизам, прим. С. Н.) може догодити ујед змије и губитак живота!

Несумњиво је да ће читаоци уживати у антологијском избору уврштених приповедака у књигу *Страшни суд*. Књижевник Ранко Павловић осваја лепим дескрипцијама, занимљивим дијалозима и монолозима као функционалним елементима (свог) стила и галеријом главних и епизодних актера! Посебно леп утисак оставља испреплетеност мотива и тема из наше народне/усмене књижевности, библијских и оних из два, (не) давно завршена конфликта. Раскошно лепе приповетке откривају мајстора чији је књижевноуметнички стил чаробан. А овако могу писати само врхунски песници. Надајмо се да ће у будућности бити објављено што више оваквих књига, антологија, на радост читалаца и љубитеља лепе писане речи...

Сенахид НЕЗИРОВИЋ

Раде Р. ЛАЛОВИЋ

СТАРОБРОДСКИ МУЧЕНИЦИ И ПОНЕКА МЕТАФОРА ТУГЕ И ПАТЊЕ

Ријека Дрина није само водоток, нити је то једино икада била. Она је вијековима била и развође, и размеђе, и спас, и препрека. Њене обале и таласи памте многе испричане и неиспричане приче, легенде и вјеровања, туге и радости. На њеним обалама је увијек било више туге него радости, више наде у добро и слободу него добра и саме слободе па онда и није случајно што је Филип Вишњић у пјесми *Почетак буне против дахија* нама оставио и сљедеће стихове:

Дрино водо, племенита међо,
Измеђ' Босне и измеђ' Србије!
Наскоро ће и то врјеме доћи
Када ћу ја и тебека прећи,
И честиту Босну походити.

Та развођа и размеђа су и тада, и прије, и касније била свјedoци борбе за слободу, свјedoци страдања и патње, па је и ријека Дрина често текла мутна и крвава, свјedoчећи и о страдању, и о борби за српску слободу. Тај њен често злослутни хук у многим лирским тужбалицама, које су дјевојке у самоћи чувајући стада на бреговима крај Дрине пјевале, негдје у потаји заклоњене високим литицама дринског кањона, био је везан баш за тај вишеградски дио њеног водотока. Те пјесме, обично дјевојачке, а неријетко и момачке, чувале су сјећање на српску старобродску трагедију из 1942. године када је хировита и набујала Дрина прогутала близу 7000 беспомоћних жена, дјеце, дјевојака и стараца које су бјежале пред Францетићевом усташком хордом зла. Онда није ни чудо што тај болни јаук пјесме са врхова дринског кањона свједочи и

о страхотама злочина, и о броју жртава постављајући питање и остављајући га да лебди над водом без јасног одговора:

Што но мутна Дрина тече
Кроз Вишеград свако вече
Тече мутна и крвава
На хиљаде носи глава.

Болни сусрет са Дрином често носи и језиве сусрете са најмилијим који у то доба скончаше у њеним таласима:

Дрина вода рањенике носи
Сестра брата познаје по коси.

Народни пјевач је упркос државној, комунистичкој репресији и забрани помињања српских стратишта памтио и у молитвеном тону пјесмом лијечито бол за изгубљеним најближим сродницима. Тај бол је дијељен, свакако у потаји, са природним окружењем, са ливадама и шумама, али и са самом Дрином која је остала да вјечито свједочи о српском страдању на Младенце 1942. године, па није ни чудо што су до данас претекла и сљедећа поетска народна свједочења и сјећања која се преносе на потомке бар у потаји тужно пјевајући:

Нису ово ливаде за пашу
Већ за причест и за тугу нашу

Тих година у сну се не снило
Дрино водо како ти је било.

Али су се неријетко у стиховима тих дјевојачких пјесама крили и одговори о размјери усташког злочина, баш као и у пјесми:

Све што тада бјеше српског рода
Прекри земља и однесе вода.

Тужна је истина са којом се морамо сусрести да се наши савремени српски пјесници и данас устручавају да проговоре о старобродским мученицима. Мали је број пјесника, а то су,

углавном, још неафирмисани аутори, који су коначно јавно пјесмом проговорили и почели поетски да свједоче о својим сусретима с том вјечном дринском гробницом српске нејечи. Тако Јелена Ковачевић у пјесми *Дрина* каже:

Ишла сам много пута до Дрине.
И сваки пут Дрина је била црвена.
То није била хладна вода зелена, умјесто воде текла је крв.

(...)

Под њом није лежала земља, почивао је прах српских тела.
У Дрину сам улазила.
Тело сам крвљу помазала и по праху костију газила,
Србе сам у Дрини тражила и ја сам исто дуго у брда гледала.

Злочин усташа у Старом Броду на Дрини и страдање невиног српског живља инспирисао је и Предрага Остојића који у пјесми *Стари Брод* доноси снажне пјесничке слике тог сусрета недужних са смрћу:

Плач и вриска
нејач се тиска
Дрина мутна
плаховита.
Небом слутња
да нико жив
прећи неће.

А онда и слике сурове егзекуције силника над немоћним:

Падају дјеца
Дрина их носи
усташа коси
крв се слива
никога жива.

Истовјетни мотиви су нагнали и Жељка Милошевића да старобродску трагедију увије у болне стихове своје пјесме *Стари*

Брод. Нижу се у Милошевићевој пјесми слике убогог збјега који хита ка Дрини, тој вјечној граници између смрти и слободе на којој ријечним мутним таласима бива заустављен, баш ту у Старом Броду:

А с посљедње границе куд мученик може
Само под небеске славе златне вијенце
Преко шест хиљада душа теби Боже
Полетје са Дрине и то на Младенце.

У свом поетском разговору с Дрином Милошевић говори и о страху од комунистичког терора који је требало да резултира заборавом, молећи Дрину да она уз његову помоћ коначно исприча истину о српском страдању не само потомцима жртава него и свима нама:

Кад ти ниси смјела хировита плаха
Ни жубором својим поменути жртве
Шта је народ смио него без уздаха
Тихо у самоћи оплакиват мртве

Сад сунце слободе кроз зјенице палих
На нас баца зраке водом мерцан сија
Зажубори јаче видиш ли те знаке
Проговори Дрино помоћу ти и ја.

А о Дрини и о мукама српске нејачи тог хладног ратног прољећа у збјегу над којим се надвија смрт као једино извјесна судбина у бјежанији пред *канцама ратних камарила* поетски свједочи и Милоје Вељовић у пјесми *Дрински холокауст*. Централно мјесто у овој пјесми је смрт дјевојака у хладним дринским таласима. Њих, *Загрљене честите дјевојке*, пјесник пореди са ластама које *Са планине у амбис кренуше* чувајући чедност свог дјевојаштва и поклонише по властитом избору живот вјечитој сапутници Дрини:

Као ласте с крилима слободе
У смрти су нашле олакшање
Свој су живот поклониле Дрини

Остале су вјечно некаљане!

Уз оне тужне напјеве народних дјевојачких пјесама пјеваних у потаји заједно са ових свега неколико ауторских стихова насталих у задњих неколико година јасно се види да се трагедија српска из 1942. године у Старом Броду полако јавља као важан пјеснички мотив у српској поезији страдања и патње. А прије ових неколико стихова које су написали, како рекосмо, мање познати аутори, познати пјесници су заобилазили ову тему, па је једино поетско свједочење о овој националној трагедији била молитвена служба Владике Николаја Велимировића *Ђердан од мерџана* чије дијелове смо ми 2017. године извукли из заборава и уврстили у поетску руковет *Пред сјенима српских мученика*.

У тој *Служби новомученицима српским* под симболичним насловом *Ђердан од мерџана* посебна пажња је с разлогом посвећена храброј, самоодлучној смрти преко тристо дјевојака које су, бјежећи пред усташама, у мањим или у већим групама скакале у Дрину, да их усташке прљаве руке не дотакну:

Плану рујна светлост са босанских страна
Засија се нови ђердан од мерџана:
Изнад плахе Дрине са високе стене,
Буљук девојака са молитвом и вриском,
Скочи у реку да част очувају
Ал не од Турака, већ папских крижара.
Устраши се река, устави таласе,
Дубине раскрили да гробница буде.
Над зеленом Дрином блеснуше голуби:
Девојачке душе! Небо их пољуби.

Очекујући нове стихове чији ће аутори бити афирмисани пјесници и који ће лијечити бол старобродских мученика, поетски његовати културу сјећања на наше страдалнике и нашу тугу чинити подношљивијом, молимо ти се, Господе, да спасиш род српски и успомену на старобродске мученике.

У ПРОЦИЈЕПУ ИЗМЕЂУ СНОВИЂЕЊА И САДАШЊОСТИ

(Тања Крагујевић: *Фрактали*, Чигоја штампа, Аутор, 2022)

Из године у годину, из збирке у збирку, (а већ их је двадесет), Тања Крагујевић исписује своју *повјестницу*, личну и друштвену, овоземаљску и оноземаљску, реалну и сновидећу. И све то, својим препознатљивим *поетским рукописом*, при том, како сама каже, ходајући *по бодљикавој жици*. Јер стваралаштво, ма које врсте, па и поезија, тражи нашу душу, наше срце, уопште нас саме, да заронимо у ту дубоку ријеку што је стварамо износећи на *сунце* одбљесак среће не за нас саме него и за онога ко ће те стихове читати и ко ће се у њима *пронаћи*.

Најновија збирка Тање Крагујевић, / Сента, 1946 /, под називом *Фрактали*, надовезује се на остале по свом тематском *проседеу*, али носи и једну специфичност: везаност за *треће доба*, у које је пјесникиња закорачила, доносиће јој и неке нове погледе на живот. Праћена животним искуством, мудрошћу, која се сабира годинама, пјесникиња ће запјевати: *Имам толико и толико година. / Не жалим се ни на кога. / Ни на шта. // Понекад само видим пукотину*. Пјесникиња је очекује, свјесна пролазности живота, али схвата да из те пукотине, *уме шикнути светлост*. Отварајући збирку пјесмом *Пукотина*, Крагујевићева отвара и први дио збирке *Треће доба*, доносиће меланхоличне и сјетне акорде. Тако јој лишће личи *на одлазеће птице (Лишће)*, макадам, гдје је на периферији: *Коцка уз коцку. / Туџаник. / Макадам*, доноси сазнање: *јер знаш да време је / с тобом. И без тебе. Одувек време (Макадам)*.

Лирски субјекат ове књиге креће се даље око познатих тема: савремености, универзума, реалности и имагинарног. Савременост обухвата стварни живот укључујући најближе, оне које волимо. У лијепој љубавној пјесми *Летописи* пјесникиња пјева о љубави на обали ријеке: *Та погнута прилика / сакупљача валова / тренутка. То стрљење / кротитеља воде. // Тако си припао мени // Од свих*

ствари које су се / морале догодити. / Понеке су ми се / догодиле. У лијепом амбијенту природе пјесникиња ће наћи своју љубав: И те очи. Што виде / за сутра. / // Тако сам припала теби. Крагујевићева пјева и о свом оцу¹ за кога је била везана још из дјетињства и на кога јој буди сјећање ударања лопте о зидове солитера: Отац је на малом балкону. Окружен кутијама / неразвијеним саговима / разбарушеним / цвећем у саксијама. Он говори својој миљеници да ли жели да је зачарана принцеза или сњежна краљица, али дјевојчица је против тога и прихвата само да отац дође јер се тада топе снежни облачићи са њених усана (Зид, фрактали)

Ти одбљесци некадашње среће, фрактали, фрагменти, дјелићи, издижу се изнад свакодневице и дају јој посебно значење. И пријатељи су ти који доприносе срећи. Пјесма-медаљон *Разговор*, попут хаику поезије, сажима осјећање разумијевања два бића и његне нити које их повезују: *Светлости су ниске. Тешке / од смога. Звезде далеко. Иза њих си ти. Стари пријатељу. / Никада доста твоје доброте. / // Волела бих да ти пошаљем / паметну карту. Без сувишних / слика и вијуга. Просто / Како смо увек разговарали. // Зато ћутим. А ти разумеш.* Веза реалности и иреалности (живот-смрт) овдје је маестрално дочарана флуидним преливима оностраног у оностраног, али и емотивним координатама које могу повезати два бића. Насупрот овој пјесми, лирски субјекат ове поезије носи у души и бол због пријатеља који доводе до разочарања: *Нека пријатељства личе / на поштанске пошиљке / Упућене некоме ко није / на траженој адреси. Зато се враћају у искрзаном коверту. Са твојим рукописом (Нека пријатељства).*

Пјесме о стварности везане су за градску средину, за убичајен живот који може бити поремећен и страшним догађајима. Крагујевићева пјева о бомбардовању Београда 1999. године. Потресно дјелују стихови: *Док тресли су се мостови / у страху загрљених река. / У звекету стакла. Селотејном / омотаних напрслина читали су се стихови да се заборави ужасна стварност. Али не може се заборавити учињено: И памти земља. Наредних / четири и по милијарде година (Тајно читање поезије, Бомбардиновани град).*

¹Стеван Крагујевић (1922-2002), отац пјесникињин, познати фоторепортер и умјетнички фотограф чија се фотографија Вага за лишће, на корицама ове књиге, ванредно уклапа у општи амбијент збирке.

Још једна *пошаст* надвила се над људе: злогласна болест корона. У пјесми *Каравани, миленијуми* пјесникиња размишља како преживјети дан у карантину кад си спутан и немаш право излаза. Респиратори, интензивна њега сију страх од болести. Остаје питање *како испод визира замислити срце // Како без опреме срца / Проћи кроз нечујни / лавеж светала историје.*

Усамљеност рађа и страх који се не може избјећи. У лијепој пјесми *Плашња*, посвећеној писцу и критичару Славку Гордићу, пјесникиња истиче своје *плашње* од много тога у животу: природних непогода, ратова и уопште пролазности: *Све ће то једном проћи.* Крагујевићева хоће да отргне од заборава писце које је вољела: Десанку Максимовић (*Чун*), Добрицу Ерића (*Чисто срце*), Адама Загајевског, чију мисао: *Само је у другима спас* и сама преузима (*Сунчани сат*). У пјесми *Савршенство* Крагујевићева жели да нађе ослонац у Вишњем који је *јарко исписао границу раја*, али не може а да му не замјери што допушта да овај свијет није савршен.

Треба истаћи и пјесме посвећене природи. Колико њежности, филиграмске радиности треба за овакве стихове: *Тај звон у праху прашника. / Меки запис. Дубљи од пута / у пределе треперећих метала. / Вибрација гласовних порука... (Крин).* Интересантна је пјесма Бубе која пјева да љубав можемо наћи и међу тим сићушним створењима јер: *Хвала тим бубицама. / Што постоје. Под хладним / сводом интернет сигнала / јасно казују да топлине има. / И где се може наћи.*

Одблесци среће нарочито долазе до изражаја у пјесмама посвећеним књижевном стваралаштву, поезији која је *великодушност загрљаја. Тишине речи. Поезије (Загрљај)* У једној пјесми поетеса ће рећи: *На мени је да скупљам / одломке. Подухујем / у неокисла једра. / Да градим / Сећајући се (Земља речи).* Пјесникиња је свјесна да поезија треба да траје као што живи и поезија чувеног пјесника (*Пјесник Башо креће на пут*).

Завршна пјесма ове збирке *Скела* уоквирује архитектонику књиге везујући се стиховима за универзум. Као мото наведене су ријечи Ингеборг Бахман: *Брате мој драги, кад ћемо направити / скелу и спустити се њоме низ небеса.* У атмосферу градског миљеа, гдје пјесникиња сједи са пријатељицом у кафеу (башти), разговор се односи на сврсисходност пјесничког пута: *Скела. / На невидљивој води. / Одакле неко зове. Каже. / Не брини. То је тај /*

исти пут Обећања / Којим пристигла си. / И којим се враћаш. // Иста је то скела / Што добро зна пут. // А неко зове. Замамно. / Из тајанства. Лишћа. / Из зеленог. Тамног. / Неугасиво зеленог. // Јеси ли то ти. Моја ружо. Тако ружа, симбол љепоте живота, у општем хаосу, доноси оптимистичку поруку да је срећа око нас и само је треба уочити.

Збирка *Фрактали* Тање Крагујевић састоји се из следећих цјелина: *Треће доба; Зид, фрактали; Лагуна, отворена књига; Каравани, миленијуми и Пут, цитати.* Конципирана као чврста цјелина, књига зрачи самосвојним мисаоним и емоционалним спознајама до којих је довело животно искуство и мудрост поимања. Чврста фактура стиха, са доминантним интерпункцијским ломљењем реченице, оригиналан је и препознатљив начин изражавања пјесникиње која, залазећи у срж егзистенцијалних питања, остварује још један поетски драгуљ српске књижевности.

Љиљана ЛУКИЋ

ИЗМАГЛИЦОМ ХОДИ ЧОВЕК

(Ранко Прерадовић: *Мастилъара стара*, „Бесједа”, Бања Лука
2022)

*М*отивским изазовима којима је трајно заокупљен при трену у коме настаје реч за песму којом се, као у стварносном огледалу, распознаје без зебње да је то пред његовим оком неко други, њему до тога трена и незнани а стрепњом тек наслућени, потом и њему својственим стилским поступком који се темељи на традиционалној, најчешће сонетној форми али је увек отворен могућностима слободније надградње каква настаје синтезом старог и новог, Ранко Прерадовић је одавно заокружио свој поетски концепт са свим својствима посве засебног, личног печата. Тако и на страницама збирке *Мастилъара стара* готово и да нема песме а да се читањем не доживи као рефлексивна, као непосредни одраз присности лирског субјекта са оним што га је довело до тога да капљицама с врха пера поринутог у дубину и у густину непрозирне бочице са црним мастилом, писањем / разоткривањем себе, стања свога бића у том трену, остави траг као најпоузданије уверење да је промишљањем о виђеном и о доживљеном остварио корак више све ходајући путањом кроз беспуће, или ходочашћујући, макар и повратком ризници која је сва у знаку бисерја од успомена, до пријатаља и драгих му бића каква му увек недостају. До завичаја, реке Украине и до питомине кућног прага, до трајно постојаних, непотрошних биљега – оријентира према којима се равна и при ходу незнатим му простором, туђом земљом, тиховањем у храму какав је величанствени Хиландар на Атосу, каква је Милешева све са оним широм света знаним знаменом, Белим анђелом који прстом указује на оно што је темељац вечне наде / уверења о постојаности вечног у нама жара... Са видним обележјем оног што је у овом песнику, душом његовом оставило неизбрисив траг, многе песме одају утисак да су то изнова отворени оживљеници и изнова изношење у властиту јаву оног што је са снагом утешности при ходу насавладивом тамом, оним тамом у коју не продире светлост

схваћена као пут самоизбављења.

Благодатно је то, истиниом прожето исцељујуће Ранка Прерадовића певање о уздарјима на милоште могућим једино међу људима који га гестом, топлином у гласу, дешава се и ликом, подсећају на „тамо неког“ из другог времена, давно минулог, који га после силних олуја и у њима суноврата, ма и безречни, уверавају у постојаност доброте. При творењу записа о томе упућују га ка оном што ће тек окончањем путовања / трагања, збирањем у књизи „Мастиљара стара“ моћи да се појми као уточиште речи. Забран и уточиште оног што и у почетку, кад наста свет, би реч, а изговорним и написаним увек и изнова бива светлост. Светлошћу бива истина о оном што је њоме откривено, као и о оном који је чистотом погледа из срца снагом неподмитљивог сведока открива без страха од свега истином изреченог и пером забележног.

Писањем дела „Мастиљара стара“ остављен дубок траг оног који ка светлости ходи све са уверењем и са надом да такав ход залудан не може бити. Песмом сета, тек благи ехо давно минуле радости какава некад, у песнковом детињству и младости, задуго и при ступању у зрелину животне доби, би у простору којим данас, након ратне катаклизме, изгона, распада земље, живи, или је и то привид само, са осећањем празнине након изгубљених илузија, суочен са призорима од пепелишта, од беживотности. На местима где је некад све врвило од живота, сад је пустош а сећањем сумња, неверица, мисао како је и то, можда, био само сан. О томе Ранко Прерадовић казује већ у првом циклусу, у песми „Део пепелишта: *Има име то пространство неба/ светлост коју иасијава из круга/ птица ми окрутно срце вреба/ можда би га посвојила за друга// у њеном сам лету метак који гори/ одредница земљом не значи ништа/ осим што убедљиво о томе говори/ да смо препознатљив део пепелишта/* (стр. 26).

Ваља такође истаћи да је тегобно и поражавајуће све то надасве животно искуство које је овог песника, сада већ у позној животној доби, пораженог од оног до чега му је било највише стало, од живота, што га је својом теретношћу и довело до хода брисаним простором ка оном што је од свега најнеизвесније а име му је Сутра или, могуће је и то, Никад више, стигне ли се до забрана на коме пише: Нема више куда, како је и насловљена једна од песама Терет тим пре већи што је песник са сећањем на свет какав више у лепоти и у радости, њему какав сада јесте, све са ожилцима и горчином од

сећања, не може бити. Сем песмом, писањем несношљив терет јер је лирски субјект са нераскидивим сећањем на себе и са осећањем беспомоћности док гледа у празно небо, у *слепо пространство* којим више нема ни еха од крика у грлу песниковим гласом / пером још не докрајченог.

Уз сву ту горчину искреног поја какав налазимо у циклусу „Пепелишта“, у коме су песме о сањарима будне речи, у трагању за одговором на питање о томе ко смо и шта смо на увек живој ломачи, на жртвенику именованом Живот, о Црној *птици* (смрти) у ниском лету, о води која у небо протиче, о *Крстачи* као опомени и *оповргутој мети*, о *Путу*, ходу из живота у небеску тишину, поимући живот / земаљско трајање као *вежбалиште за успешније излажење у небо*, дешава се и пој о *Пољупцу*, *пожарима* и поставља се питање докле би све, па и по какву цену, могла да потраје та животна жâр коју Прерадовић поима као последицу већ изгарајућег, неверицама и базнадежношћу стишаног плама живота у себи.

Огледајући се у изговореној и написаној речи, спознајући се песмом, тим словом о себи иза свега још преосталог, песник стиже и до питања о смисаоности свега оног што највише сећањем на живот, на све минуло а у себи, попут пелепелишта наталожено, још носи као топлину, као залог нади, као могуће „оправдање“ при одговору на питање о чему и зашто после свих ломова уопште и да пише. У таком знаку је цела књига од пет лирских кругова: „Пепелишта“, „Брђански сам“, „Мастиљара стара“, „Милешевска излечења“ и „Нема више куда“. Свима претходи пролошко, али и упозоравајуће, искуствено слово оног који је прошао обе стране живота, и рајску и паклену, обе преживео и сад је у (не)прилици да ехом бола најпре себи у лице песмом каже истину:

*Ни за шта ти ниси ни за гробље ново
истрашено перо што дуго не пише
невероватно и не дише ти се више
заборављено последње ти слово*

*И не зна се како је на крају пута
баш као на почетку лудила рода
у себи манита светлост уденута
као да вас за ич власник прода*

*мастиљару стару издаде мастило
поразу се даде опште ништавило
(Истрошено перо“, 21)*

Тематски разноврсне песме, а томе су примерене и Прерадовићеве стилске метаморфозе, међутим, све их повезује и у целину збира иста поетска нит какву твори човек реалног, посве отвореног, смелог критичког погледа на стварност и на свет какав доиста и јесте. Безочни, немилосрдни свет са безбој маски којим ововремени човек (да ли и даље та реч *Човек*, после свих нечовештава уопште и може гордо да звучи?) вешто скрива своје лудилом избличено лице.

Ишчитавањем ове књиге која је остварена као лирска ретроспектива и стога су ту поетски записи који су настајали током последњих деценија минулог и у прве две деценије двадесет и првог века, стиче се утисак да се и сам аутор писањем, белином хартије с трагом мастила, као у огледалу, истовремено, све фрагмент по фрагмент, самооткрива. Интроспективним записом у бистрини се најпре самопрепознаје, у мноштву, међу свим капљама испрсканим, умрљаним лицима из оног времена, у трену насушног му презента, коначано, у својој тајности од живота без лажне наде ипак успева да се тек песмом распозна. Записом, тренем стварања, истеком капи мастила с врха пера у сталном дослуху са оним и светлим и тамним у „мастиљари старој“, у процесу трагања за уточиштем у речи, открива се или обелодањује какав је то свет и како човек у њему опстаје а да не пристаје да му илузије, празне приче, заносни призори из митологије и старих, предачких предања, а тек којекакве идеолошке чарке и варке, премреже небо и да безвидан ходи у колони за оним чији је кажипрст усмерен ка тами већој и од оне из које једва да је и корак измакао. И кад се већ сруши „све што је срушиво“ (уз рани дослух са Бећковићем и Браном Петровићем, незнатан али ипак приметан дослух са Бранком Миљковићем), равнотежа при ходу брисаним простором, простором безумља, нађена је у простору сећања на оно што је домарањем у њему и надаље стамено, неозбрисиво. Песмом изнова бива живот какав би и после злом поништеног човек с душом песника – мислиоца желео када би само имао с ким да доврши градњу родног дома:

*Има ли је игда на овом свету,
моје куће у селу у нашој осами?*

*Како ли доградити грађевину
коју подижемо сами?!*

*Где си, кућо, шта ли се догађа,
као да те више ништа не погађа,
осим ово време у коме нас није
одавде до тебе, до мајке Србије.*

(Кућа у расулу, 47)

Свеједно да ли су то записи горчине, промишљање о пролазности, о поразима, о смрти, носталгија за временом „када је и Бог по земљи ходио“, из песме у песму сневна јава и њоме призори, као у буновном сну, фрагменти путописних забелешки, тренуци ходочашћења, сусретања, људовања са значењем мелема при покушају излечења од оног што настаје „кад нечастиви дође по своје“. Сећањем повратак тиховању под крововима древних манастирских здања, у свих пет лирских кругова збирке „Мастиљара стара“ призивок оног што се збива треном писања писма неком драгом животом, могуће је, већ минулог или копраком предалеког, оком невидног, али, засигурно, песнику заувек блиском, увек и свуда му недостајућег... Посвете унуку, брату, другу, љубави, пријатељима међу којима је сваки један и по нечем – јединствени, једини на свету целом. Без искреног записа о свему што је у песниковом бићу са снагом исцелитељске неизбрисивости, доиста, не би то без песме деловало само као причин, као омамљујућа у несну варка:

*(...) Покад кад причин да је време стало
и све да се у њему већ окаменило,
Шта ли је то у ваздуху посустало,
где је било и камо ли је одлутало?*

*И нема нас нигде а и ни у чему
док постојани смо баш у свему.*

*У заласку сунца румени се моја слика
а у њој брђанче без сна и без лика.*

(„Брђански сам, 50“)

Песма је за Ранка Прерадовића пут (или начин) сретања, директног суочавања са самим собом, истовремено, али је и пут

самоизбављења, а сам чин писања је са дејством метода лечења смислом, логотерапијом, на начин како је то концентрацијом на смисао егзистенције чинио њен творац Виктор Франкл (1905 - 1997). Све је то доиста питање смисла, све, па и сам живот, једнако и оно лепо као и оно ружно, поразно у њему, све па и сама песма.

Прерадовићев лирски запис о смислу саме песме какав је у „Мастиљари старој“ јединствен је у ововременој српској поезији и вредна је навођења у целости:

*Одавде до тебе ево неба
величанство речи и мало сна
па шта још може да затреба
да би настала та песма*

*Ево уста грла душе срца ума
' све што је материја зла
све на располагању до разума
сам је смисао песме бола*

(Смисао, њен. 56)

Питање смисла је централна тема петог, завршног циклуса „Нема више куда“, круг од само шест песама, међу њима и лирски мозаици који су у знаку заокружене фрагментације. У свима је доминантно ураво то егзистенцијалистичко осећање које преовлађује у човеку који успева да песмом о себи и о свету збори током и после ратне катаклизме. У фокусу је осећање оног како сам страдалник, сведок и жртва доживљава себе и како после преживљеног пакла од живота изнова да пронађе пут у светлост. Уочљива је такође Прерадовићева прецизност у кратком опису трајнијег стања са којим се суочева, тај „срећник“ који песмом указује на апсурдност безнадежног трена: *Докрајчили изазове осујетили наду/ ускратили себи сва будуће сутра/ свикли на раздор на светску заваду/ затечени треном неког кобног јутра/ (...)* *Откуд ти мисао да си баш ти тај/ Срећник који осмисли нам крај/* (Из песме „Срећник“, стр. 82)). Са тегобним осећањем да збиља нема више куда, јер *Докусурило је и моје светрајуће/ на линији сам коју су подвукли/ манити ратници светске црне куће/ које смо малешни ко волове тукли/*, песник ходи беспућем с разлогом заокупљен мишљу да се *остварисмо у светрајуће/ амбисом где с*

нама и сам бог скочи/ Сада и без њега ал' и он без нас/ ни од кога више не чекамо спас/ („Нема више куда“, стр. 83).

Ход светлом, рајском страном живота доводи не само до касних спознаја него и до незаобилазне упитности о смислу свега предстојећег при одгонетању куда и како даље и он и његов род: *Како ли се у красту расу сва лепота/ којим коритом да крене к небу вода/ у шта се изметну сан и моја срамота/ смисао пада нашег сјајног рода / („Смисао пада“, 85)).*

Егзистенцијалним, тренем граничног стања, када осећање напуштености од целог света кулминира осећањем безнадежности, песмом Ранка Прерадовића се јавља стожерна мисао о апсолутној самотности, као да се уистину догодио смак света. Тада и јесте могућа оваква мисао о смислу писања: *Нит је шта било нит је могло бити!/ Песмо у теби смо само ја и ти./ („Смак света“, 93).*

Гледајући и на властити живот као на игру у врзином колу, тренем предаха на кућном прагу, под завичајним небом, епилошком песмом стварносни трен, или је и то привид само: *Измагицом ходи човек! Да л' одлази ил' се враћа? У папрат је, у траву загледан.*

Давид КЕЦМАН ДАКО

У САГЛАСНОСТИ С ПУЛСОМ ВРЕМЕНА

(Ранко Павловић: *Изабрана дјела*, „Прометеј”, Нови Сад & *Бесједа*, Бања Лука 2022)

Ранко Павловић, један од најсвестранијих књижевних стваралаца у нас. Пише пјесме, приповијетке, романе, драмске текстове, есеје и књижевну критику за одрасле, затим пјесме, приче, романе и драмске текстове за дјецу. Такође се бави књижевном критиком и есејистиком. Један је од ријетких писаца који по други пут објављује *Изабрана дјела*, и то: 2004. године у 4 тома („Завод за уџбенике и наставна средства“ Источно Сарајево), те 2022. године *Изабрана дјела* му објављују издавачке куће, „Прометеј“ из Новог Сада и „Бесједа“ из Бање Луке у 14 томова, што довољно говори о плодном и богатом књижевном ствараоцу и заиста значајном и свестраном освјетљењу Павловићевог књижевног рада. *Изабрана дјела* су објављена у два комплекта.

Комплет дјела за одрасле има осам томова:

1. АПСОЛУТНА ТИШИНА, пјесме у слободном стиху
2. КАМЕН КРАЈ ПУТА, сонети
3. СТРИЦ И ИСИДОРА, кратке приче
4. КЊИГА О КЉУЧУ, приповијетке 1
5. СПОЗНАЈА БЕЗ АДРЕСЕ, приповијетке 2
6. Романи: ГРОМАДА и НЕБЕСКЕ КОСТУРНИЦЕ
7. Романи: ЈАХАЧИ И ОСТАЛИ и КАКО УХВАТИТИ

ЛЕПТИРА

8. ПРИЧА ЋЕ САЧУВАТИ КЊИГУ, есеји

Комплет дјела за дјецу (шест томова):

1. КАД ЗИНУ ПАТИКЕ, пјесме
2. ФРУЛА ОД МЈЕСЕЧИНЕ, приче 1 (за млађи узраст)
3. ЛОМАЧА ЗА ВЈЕШТИЦЕ, приче 2 (за старији узраст)
4. БАЈКЕ
5. ТАЈНЕ КРАЉЕВОГ ГРАДА, роман
6. КАКО СЕ ИСПРИЧАЛА НЕИСПРИЧАНА БАЈКА,

роман

У књигама је стотињак извода из критика, које су бар дјелимично освијетлиле ова дјела. Сликара Зоран Сувајц Зограф је својим цртежом оплеменио предње стране корица дјела за одрасле, а, нажалост, недавно преминули пјесник и ликовни умјетник Пеђа Трајковић је урадио илустрације за корице свих књига за дјецу и коме је то, вјероватно, био посљедњи рад, затим Синиша Пашалић је урадио портрет на корицама књига за одрасле, а Јана Илић фотографију на задњој страни корица књига за дјецу.

Тако ове, 2023. године, Павловић обиљежава више јубилеја: 60 година преданог књижевног рада, 60 година од објављивања своје прве књиге пјесама „Немир сна“ (1963. године; издавач библиотека „Паралеле“ Добој), затим 80 година живота. Заиста, јубилеји вриједни сваког помена.

Све до појаве књиге пјесама „Срж“ (2005) Павловић је више важио за прозног писца, нарочито када је у питању приповједачки рад.

Како се у књижевности први пут појавио књигом пјесама, тако и прва књига *Изабраних дјела* обухвата избор из поезије и то из 12 књига објављених у периоду од 1963-2022. године. Илузорно би било набрајати их (укупно је објавио 20 књига пјесама), али је важно напоменути да су у прву књигу, насловљену „Апсолутна тишина“, уврштене пјесме које се „додирјују“ тематско-мотивском одређеношћу, а писане су слободним стихом. Па како првом књигом „Немир сна“ обиљежава јубилеј, напоменимо и то да је, да парафразирамо Рисојевића, већ тада „младачким призвуком, наговијештен његов трагички рад за жанровима, сањалачки и духовни немир, поглед на живот и срећу, те запитаност над вјечним питањем живота и смрти.“ Отуда и не чуди што је основна карактеристика свих поетских дјела (заступљена у првом и другом тому):

Дубина идеје о којој говори, суштина сржи (у овом случају тачке, као суштине свега). Идеја је мисаона осматрачница, метафизичка тачка путем које пјесник гради „кућу у кући“ („Срж“).

Језик је увијек у служби истраживања и надоградње ситних, малих ствари, сок пјесничког или „приповиједног“ облика, који никада не губи своју свакодневну употребу, него напротив, осмишљава и потврђује једноставност од прапочетка па до данашњих дана, што сјајно биљежи и у приповједачком раду („Мајстор и мајсторије“). Та пјесничко-језичка грађевина,

непрестано се бори за своју ријеч, тражи саговорника остављајући универзалне поруке, како ни једна (ријеч) не би била „оглодана“, него прокрвљена кроз месо све до кости док не нађе саговорника, док не „омелеми“ за сваку рану и повеже прошлост и будућност и обрнуто. Стваралачки пјеснички капацитет, иако је већ у деветој деценији, не јењава, него чврсто увезује стуктуру пјесме у којој оставља „просјај“ на добро нанизаној стиховној огрлици, повезујући унутрашњи и вањски свијет... Тако пјесниково ткање увијек најављује нови, још неодживљен дан. Његове су пјесме горска језерца која опредмећује и уобличује у оовремени поглед на свијет, који би могао бити и другачији него што јесте. Из једноставности, олако прелази у језгровитост мисли и обрнуто. Ријечју успоставља равнотежу између земље и космоса, мноштвом сјајних, увјерљивих слика, изведених сочним и богатим језиком. „Ранко је једно цело језичко дело и умеће, ту негде између Кочића и Ћопића“, закључује познати критичар Недељко Богдановић.

У другој књизи Изабраних дјела, „Камен крај пута“, насловљеној по истоименој пјесми из књиге „Кости и сјене“, пјесник нам се представља пјесмама одабраним из пет књига писаних у сонетној форми, у чијем је средишту субјекат опет човјек. И овдје бисмо могли да говоримо о језичкој симболици која спаја библијски са уобичајеним тренутком, улазећи у дубине духовних и душевних стања, не нарушавајући сонетну форму, која се најчешће метрички разликује, па имамо сонете испјеване у: осмерцу, деветерцу, десетерцу, дванаестерцу...

Иако је Павловићево пјесничко трагање најчешће путем слободног стиха, ипак свијест о језику заузима доминантан положај, посебно у српској епизи, свјестан дубоке прошлости у којој је сачувано историјско памћење. Аутор нас недвосмислено увјерава да су препознатљивим вриједностима већ одавно зацртани путеви који воде у увјерење да су љубав, вјеровање, поштење и „морални закони у нама“, једини спасиоци и темељи сигурни за градњу једине истинске животне приче односно пјесме.

Нешто слободнији и опуштенији стихови су у књизи „Вински сонети“, јер уз вино појачава се и радна, стваралачко-животна енергија, као благи додаток „нијансирања“, отопљавања и разгаливања душе: „као необична симфонија чулних сензација, згуснута и осебујна као Хетерин осмех“ (Славица Јовановић).

Пјесник бира теме из наше свакодневице, ријечи клеше из

камена, и у камен крај пута оставља своје немире, муке, тајне... Од ријечи и стихова гради кућу у коју се може склонити од прогонитеља, сачувати свој и живот пјесме. Пјесме су у највећој опасности ако их нико не тражи, не прогони, не примјећује. Зато је пјесник стално у потрази за „сјеменом“ да не изгуби ту предачку нит. Плаши се духовне пустоши, која све више куца на наша врата, нарочито развојем електронских и сличних медија, јер је велика генерацијска разлика, као ријеч унутар пјесме која има превише простора и не може да смири своје пребивалиште унутар написаног стиха, него свој битак тражи изван пјесме и тиме нарушава њену структуру. Зато Павловића никада не напушта жеља за једноставношћу и малим стварима, али истовремено носећи терет и лакоћу, спој интелектуалне и емоционалне снаге, уобличава семантику у једну мисао: повезаност са прецима и потомцима. Дакле, настоји да увијек бираним и чистим језиком, узвишеном љубављу сонета и истинским сушаством пјесме, нагласи дубоку и продуховљену мисију. Остаје до краја вјеран споју унутрашњег и вањског свијета, те метафизичкој повезаности са космосом и непролазним мотивима у природи и свакодневним малим вриједностима као терапеутском чину живота.

У књизи „Стриц и Исидора“ (трећи том), представља нам се кратким причама из раније објављених пет књига („Био једном један“, „Карењина и Вронски у задимљеној крчми“, „Мајстори и мајсторије“, „Сахрана у провинцији“ и „Печат над понором“).

У првој причи (као да је уводна), истиче повезаност приче са народом, јер историјски гледано, народ нема вијек трајања, па прича стиче „култ“ вишег нивоа, којим треба вредновати и продубљивати интерес за њу, а остати вјеран народном коријену из кога се и развила и ушла у ухо „масовне комуникације“. Ту се не ради о „масовној потрошњи“ културе, него о преношењу приче с кољена на кољено, што нас упућује на универзалност њеног опстајања. Тако народна прича нема дистанцу између себе и читаоца, него спајање разних околности са симболичким вриједностима.

Павловић је, с правом тврдимо, мајстор кратке приче, јер у неколико реченица успијева да смјести фабулу обезбјеђујући пун естетки и читалачки доживљај, који нас „прозрачује“ душом јунака и љепотом казивања. Служи се углавном мотивима који произилазе из дубоко доживљајних или жељених дискурса уз

мирис дјетињства, магијске моћи завичаја, сјете, носталгије, али и хумора и сатире, „исписујући свјетлост око себе“. Неријетко су мотиви проткани дијалогским односом са писцима, које је Павловић радо читао или чита (Толстој, Кочић, Ћопић, Ћ. Дамјановић, Чехов...), путем успостављања психо-социолошких веза кроз причу, понекад налазећи се на граници фикције и стварности. Но, основна карактеристика прича је „ефектност поентирања“, па нам се често учини да нас писац у почетку заведе, а онда, сасвим неочекивано, упути другим смјером, правцем, понекад познатим и претпостављеним слиједом догађаја. Преплићу се односи трагања за мудрошћу, открива их, и тако преноси сигнале и асоцијације.

Ранко Павловић није дозволио да у његовим причама зуб времена „изједе“ нашу вијековну традицију уз коју су стасале многе генерације. Неупитна је повезаност са природом, која је симбол живота и опстанка, јер обезбјеђује савршенији свијет и појаве у њему. Често се преплићу стварни догађаји са онима који би могли бити, а нису, или догађаји са дозом фикције или наслуте. Нису изостављени књижевни ни научни ликови који се преплићу у причама, посебно у књизи „Печат над понором“ (Сартр, Павић, Чехов, Ахматова, Дучић, Гогољ, Фокнер... те научници: Тесла, Фројд, Архимед, Чајкановић). Неизоставне су приче о пјесниковим родитељима (оцу, мајци, баби)... О истој књизи прича Саша Кнежевић каже: „У трагању за изгубљеним мислима названим лов, Ранко Павловић, крећући из себе и од себе, покреће један микрокосмос у коме је свака прича нова замка, или бар чека у коју упада неко загубљено чедо дубоког промишљања“.

У наредним књигама Изабраних дјела четвртој и петој, „Књига о кључу“ и „Спознаја без адресе“, у којима је ријеч о приповијеткама, могла би се написати књига-студија. Зато и не чуди, што су о књигама, судећи по Изводу из критика, писали између осталих: Светозар Кољевић, Радован Вучковић, Љубо Јандрић, Мурис Идризовић, Зорица Турјачанин, Драшко Ређеп, Драгољуб Јекнић, Исо Калач, Ристо Трифковић, Марино Зурл, Ненад Грујичић, Миленко Стојичић, Сава Ђеклић, Остоја Ђукић, Ранко Рисојевић, Ненад Радовановић, Сања Мацура... и многи други. Стога, навешћу неколико цитата, који најбоље свједоче о суочавању са суштином дјела.

„Једноставност казивања Ранка Павловића подразумева велику претходну узнемиреност и имагинације и стила. Сада

је та сведеност једна од његових врлина по којима не само да се препознаје у модерној српској прози, него по којима открива могућности изнедрености саме суштине“ (Драшко Реџеп).

„Павловићеве приче изненађују унутарњом ширином и обухватношћу. Оне се одликују и прецизношћу запажања и способношћу понирања у материју и језик“ (Зорица Турјачанин).

„Ранко Павловић је господин – глагољаш, врли причалица на ситно и дуго, ковач реченице коју острашћено кали и облачи у невидљиве ауре језика и ероса“ (Ненад Грујичић).

„Павловић причу гради постепено, спонтано и ненаметљиво уводи јунаке у њене токове, па читалац има утисак како је све на свом месту, да је све што се дешава оправдано и једино могуће“ (Живко Малешевић).

„Попут блеска у тмини, Павловићеве приче се свом читаоцу откривају као стална запитаност над феноменима живота и животног, као заувек не-коначно питање о смислу човекове егзистенције“ (Ненад Шапоња).

У приповијеткама, води рачуна да не замара читаоца дугом и досадном реченицом, и „истрашеном“ темом, него стално истражује и разоткрива то мало ватре „на језику“, да је уобличи својој сврси. Просто, жели да читаоца држи будним и да га изненади, као што већ поменусмо, „нечим познатим“. Пише о човјеку и његовој судбини, па се стиче осјећај да је и сам читалац „унутар књиге“; до танчина улазећи у психу људи господари цјелокупном унутрашњом атмосфером.

Книга, „Громада“ и „Небеске костурнице“ налази се као шести том – романи, Изабраних дјела и бави се егзистенцијалним питањем једног времена, исписујући судбине многих, које чак ни просторно ни временски нису омеђене. Указује на друштвена дешавања једног времена и кроз лик „Вође“, дотиче и оне, који би не бирајући средства, да му се приближе, не кријући оптимизам у процесу освајања врха пирамиде, нити срећу да буду у најужем кругу, „војини поданици“ (роман „Громада“). Павловић се у својим дјелима, никада не осврће на јунаке друштвено привилегованих, него оне из супротног табора, јер о томе се има много више шта да каже. Осјећајући пулс садашњег времена, проналази компарацију са прошлим, а у каквом времену се налази планета, нисам сигурна да ни будуће вријеме неће избјећи ланац прошлости и блиске садашњости. У роману „Небеске костурнице“ трагајући

за остацима дијелова тијела погинулих и уморених у ратовима, не користи случајно одреднице радње на Вучјој гори и Ђавољем врху, остварујући симболику са ужасима масовног погрома. Страшна је потрага за „својима“ ради потврде идентитета и вјере да ће се једнога дана трагична слика „величанственог рата“ промијенити у корист мира; нажалост, до сада нисмо из свега тога успјели да изњедримо наравоученије, па су нам и сада стално пред очима слике лица и наличја злог човјечјег ума. Зато и сам наслов романа „Небеске костурнице“, изазива језу дубоко у нашој подсвијести, али и наду да излаз из мрака према свјетлосној језгри, ипак постоји.

Ту су и два романа заступљена у седмом тому, насловљена „Јахачи и остали“ и „Како ухватити лептира“. Роман „Јахачи и остали“, се појављује као „мушка“ и „женска“ верзија романа, јер је прије четрнаест година објављена прва верзија, гдје је главни лик мушки, а након неколико година је дописан женским ликом. Многи га сматрају романом апсурда, јер писац драматуршки освјетљава један други поглед на стварност (мушки примјерак романа), док у другом, женском, долазе до изражаја емоције, и ту нам писац открива нови поглед на живот. Другим романом „Како ухватити лептира“ писац осликава унутрашњу психу јунака Младена Матића, поистовјећујући реално и имагинарно. Тиме се Павловић доказао као „врсни познавалац“ психе, тајни и загонетки својих јунака, настојећи да освијетли центарални дио живота, па „одлијетање“ кроз прозор са једанаестог спрата за лептиром метафорично нам говори колико је живот заправо ништаван и колико се може та „ништавност“ доказати из више углова.

И посљедња, осма књига (за одрасле) Изабраних дјела, насловљена „Прича ће сачувати књигу“, састављена је из двије књиге есеја: „Журка код Екермана“ и „У дубинама језика“. Овдје је, рекло би се, дошла до изражаја сопствена пишчева интелектуална утемељеност. Уроњеност у дубоке и далекосежне воде људских сфера, до којих се допире само добрим познавањем људске психе и добре теоријске и искуствене подлоге. Одлика Павловићевог свеукупног књижевног остварења, без обзира о коме се жанру ради је озбиљност приступа књижевној грађи. И сам писац је у асоцијацијама свога дјела, тајна и неуништивост језика у коме су стварана, семантички обликована и вишеслојно одржива у „дубинама језика“.

Што се тиче стваралаштва за дјецу, можемо рећи да је Павловић, као што то ријетко коме од писаца полази за руком, подједнако успјешан као и у стваралаштву за одрасле. Нећемо погријешити, као што рече и Милутин Ђуричковић, да Павловића у том смислу прикључимо низу истакнутих писаца као што су: Бранко Ћопић, Десанка Максимовић, Гроздана Олујић...

Први том Изабраних дјела за дјецу насловљен „Кад зину патике“, компонован је избором из пјесничких књига: „Шта јутро доручкује“, „Расти брже то је лако“, „Басновите пјесме“, „Нова планета“ и „Бубамара у бутику“. Погледамо ли изводе критичких осврта на крају књиге, видјећемо да су Павловићево дјечије списатељство пратили и неки од критичара који се често појављују и у другим жанровима за одрасле. Најчећа имена која бисмо томе приписали су: Ранко Рисојевић, Љиљана Лукић, Цвијетин Ристановић, Зорица Турјачанин, Марино Зурл, Момчило Спасојевић, Ђуро Маричић...

У пјесмама за дјецу успоставља веома блиску комуникацију са младим читаоцима, не одустајући од већ до сада поменути једноставности, ведрог и оптимистичког духа, те тематских изазова као што су: природне појаве (вјетар, киша, снијег, сунце...), затим животиње које живе на разним стаништима: зец, вјеверица, лисица, сова, медвјед... или домаће животиње: пас, мачка, овца, коњ, во, свиња... Ни у дјечијој литератури не одустаје од народних прича, бајки и анегдота, користећи најчешће катрен и дистих, имајући у виду ненаметљив, поучан и образовни карактер пјесме, проткан најчешће „врцавим“ хумором, мудрошћу и басновитим порукама. Кроз примјере и животне односе, разврстава своје јунаке, приписујући им различите карактере и могућности. Тако особину довитљивости приписује, а коме би другом, него лисици (лији), мудрост сови, страх: зецу, јачину и снагу: медвједу и сл. Пишчева тематика у великој мјери је показала просторно, неомеђено интересовање, али, најчешће, оно гдје дијете проводи највише времена, као што су: породица, кућа, школа, вртићи, игра и дружење са другарима... При томе не заборавља да у пјесму преточи емоције из дјечијег срца, доброту, племенитост и чисту љубав, што је знак доброг познавања дјечије психологије.

„Фрула од мјесечине“ и „Ломача за вјештице“, наслови су књига другог и трећег тома, гдје су сабране приче (I и II).

Први том прича (намијењен читаоцима млађег узраста) компонован је из пет књига: „Мама на навијање“, „Пријатељи“, „Гитаријада у Жежевици“, „Пут у читанку“ (проширено издање збирке: „Једна Прича и друге приче“), и „Причинио се у Причину“, док је други садржајно заступљен причама из збирки: „Чистач обуће“, „Кула Кулина бана“ и „У кући духова“.

Заједничке карактеристике прича су: складност „замисли и форме“, поучност, иновативност језика и стила, прилагођеност прича узрасту, разуђеност маште, радозналост, истраживање и креација, смисао за „хумор и благу иронију“ чиме се недвојбено издвојио уз Ћопића, оригиналност и посвећеност причи од почетка до краја, снага изражајности и, како рече Марино Зурл, моћ духовне концентрације. Не остаје ускраћен ни ненаметљив дидактичко-педагошки утицај; разоткривање слободе (које је све мање у реалном свијету), заокупља читаочеву пажњу. Акцентат кроз причу је љубав и пријатељство, блискост са дјечјим сновима и маштама, те оживљавање доживљаја, користећи властито искуство, остављајући га или супротстављајући садшњем, приближава дјечје царство животињском, увијек у контексту обостране сарадње, открива земље чудеса сликовитошћу језика... Служи се разним стилским фигурама, као што су: метафоре, оноματοпеје, хиперболе, персонификације... дајући имена вртова по именима дјевојчица, стављајући их у контекст „враголија“. Тиме је Павловић, ако је судити по интвјуима из претходних гласила, остварио и своје маштарије из дјетињства, јер је читао књиге из едиција у којима сада и сам објављује или је објављивао („Младост“, библиотека „Вјеверица“ Загреб, „Свјетлост“, Сарајево, „Веселин Маслеша“, библиотека „Ластавица“, Сарајево, „Рад“, Београд...). Такође до краја прати и психолошки „профилира“ своје јунаке у причама и гради драмске моменте преко „будилника“ маште, смјештајући их у ријечне вирове, планинске падине, разне пејзаже, воћњаке, вртове, у закопоно благо, завичајну варош нијансирајући понаособ њихове карактере.

Веома је важно напоменути нека од значајних имена из свијета књижевности која су се наша у Изводу из критике, и која сада кроз књижевност за дјецу, први пут сусрећемо: Милорад Гончин, Воја Марјановић, Исмет Бекрић, Милутин Ђуричковић, Мирјана Стефановић, Радомир Мићуновић, Гордана Малетић, Жељка Пржуљ, Јелена Којовић Тепић...

Четврта књига овог избора, насловљена „Бајке“ компонована је из четири књиге: „Златнодолске бајке“, „Моћ дивље оскоруше“, „Свирала од ружиног дрвета“ и „Бајке за лијево ухо“, у којима Павловић користећи се народним језиком и његовом чистотом, успијева да кроз своју аутентичност дочара атмосферу бајке. Откривајући тајанства „предворја и одаја“, путем легенди и фолклорних мотива, потпуно је овладао општим стањем у бајци, преносећи то на читаоца, да се и сам бар на тренутак тако осјећа, да исприча причу у којој добро односи побједу над злим; повезује имагинарност са доживљајном стварношћу, уврштавајући се тако међу најбоље наше и стране писце „бајковите прозе“. О томе најбоље свједочи Воја Марјановић који каже да Павловићева бајкословна проза има снагу: „у креативној и срећно пронађеној фабули, у смислу да се створи амбијентални простор и атмосфера, да бајка тече током неумољиве приче – или да је у такву бајку аутор желео да унесе легенду из завичајних простора које су део миљеа сваке од његових прича“.

Да, и сами смо уочили да је Павловић од самог почетка писац завичаја и да је завичај увијек у тематској преокупацији, ма о ком жанру да се ради. Ево и овдје, причу у бајкама користи као разуђени простор не само „маштарија“, него и легенди (из завичаја) и друге, чиме свјесно или несвјесно оживљава завичајни миље. Јунаци у бајкама су натприродна бића; разни змајеви, дивови, неријетко и „дјеча сунца“, који су довољно снажни, окрилаћени, озвучени васионском свјетлошћу, загонетни и задивљујући (баш као у бајци), са могућношћу да рђу и зло претварају у љепоту и доброту, па ће и село Мркодол у бајци добити име Златни До. „Стругањем маште добија се златни сјај којим су посуте бајке“, рећи ће Р. Мићуновић. Додајмо још и то, да и у овом „бајковитом“ жанру, језик и стил остају аутентични и јасно формулисани, без уношења провинцијализма. Отуда, је доминантност склада и мисли неизбјежна.

Пети и шести том, представљају два романа, насловљена „Тајне Краљевог Града“ и „Како се испричала Неиспричана бајка“. Роман „Тајне Краљевог Града“, објављен је 2004. године („Народна књига“, Београд), дакле у пуној књижевној зрелости аутора, у коме успијева мајсторски да задржи романескно „ткање“ и да читаоца до самог краја држи у ишчекивању, да би и сам расплет, кроз петнаест прича или поглавља просјатио кроз лепезу

садашњег времена (прва прича), разгранавајући се кроз осталих тринаест прича дубоко у прошлост, у средњовјековно вријеме, да би јединственим обликовањем маштовитости посљедњом причом или поглављем у роману досегао у будућност, у улицу „којом су непрекидно тутњали аутомобили“...

Роман шестог тома „Како се испричала Неиспричана бајка“, награђен је у рукопису првом наградом за дјецу „Совица“ Завода за уџбенике и наставна средства из Источног Сарајева. И сам писац, овог бајковитог романа каже да „Неиспричана Бајка није имала коме да исприча бајку, па је то одлучила сама“. У томе јој помажу Космичка бајка, Сунчев и Мјесечев зрачак и други јунаци, тако да из приче заправо „израста“ еколошка прича, која је спасила нашу планету. Ликове за роман-бајку узео је из свог окружења користећи и њихов поглед на свијет, јер се „сензибилитет савременог дјетета значајно разликује од дјеце из времена када су бајке браће Грим, Андерсена и других бајкописаца стваране“. Павловић прати интересовања садашње дјеце, сматрајући да су она једина нада овог посрнулог свијета планете Земље. Наравно, користећи се богатом лексиком, интересантним стилем и умјетничким начином допричава „Неиспричану Бајку“.

Дакле, у ових 60 година књижевног рада Ранко Павловић је прешао „дуг и кривудава пут“, духовно и емотивно успињући се на астралне висине да би пронашао мисао у поетско-прозном Храму Ријечи. Могли бисмо с правом рећи да је тај Храм пјесникова кућа и пјесников Завичај. Пожелимо му да у завичајној свјетлости од Ријечи и даље буде Начелоградитељ језика и стила; метафизичког и Космичког, да и даље осликава платно свог вишежанровског интересовања.

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

УСУД НЕПОВРАТНОГ ПУТА ЉУБАВИ

(Љиљана Лукић: *Кад сјећања заболе*, „Свет књиге”, Београд
2021)

Егустивно, од самог наслова осмог романа *Кад сјећања заболе*, Љиљана Лукић проширује и, на један начин, заокружује јединствену епску фреску о егзистенцијалним тематским круговима, о освјетљавању судбинских, стварних стаза ликова у историјском средњовјековном амбијенту, али и о њиховим далеким потомцима у неизвјесности савременог доба.

У разгранатој нарацији, вишеслојна значења остварује комбинацијом разноврсних изражајних поступака: путописног, дневничког, дијалогског, монолошког, документарног и других стилова. Синтакса језика мелодичног ритма и лепеза лексичких боја у богатству стилских поступака хармонизују ток нарације мисаоног продубљивања тематскомотивских кругова, нових а старих питања.

У роману *Кад сјећања заболе* наративни преплети нијансирају разноврсне стране природе људског лица. Посебне ситуације откривају људску грешност, склоност насиљу насупротив племенитости. Лице доброте отпором злу не губи већ његује наду за наставак живота племенитијих видова. Рефлексивноста грана кроз тематске кругове мотивом кривице без кривице, као из античке трагедије, у којој су главни ликови Јелена (Миливојевић) и Димитрије Митја (Докић). Кроз њихове поступке, увјерљиве психолошке портрете, и кроз поступке осталих ликова, развија се нетипична фабула.

Отвара се кроз ПРОЛОГ, тече у ЕПИЛОГ у нарацији из два дијела, I: ИЗ ЈЕЛЕНИНОГ ДНЕВНИКА, II: ЖИВОТ СЕ НАСТАВЉА који је састављен из шест цјелина: 1. Је-ленина пријатељица Нада, 2. Све се тако нагло десило, 3. Судбина је уплела прсте, 4. На-да и Далиборка, 5. Прво Митјино писмо, 6. Друго Митјино писмо и 7. Сусрет на гробљу.

Наслови маркирају основне мотиве тематских кругова

у цјелини мозаичне композиционе структуре, у којој егзистира фабула наговјештаја из претходних збивања у више временских планова.

Пролог је симболичнометафорична слика човјека и жене са десетогодишњим дјечаком који стижу са далеког путовања у приморје, у град новог живота, гдје на упражњено мјесто љекара долази доктор Николо.

Са пута из средњовјековног у савремени амбијент одвија се нарација о судбини главних ликова Јелене и Митје, далеког потомка доктора Никола и његовог ванбрачног сина Марија, за којег он није ни знао да постоји. Након смрти Елене, дјечакове мајке, одгојила га је и сачувала од опасности Јелена Златоносовић.

Епилог седмог романа наговијестио је да ће доктор Николо, након што спасе Јелену од јетрвиног отрова и османлијске најезде, заједно с њом, отићи по сина Марија, кога је нешто раније, бојећи се турске одмазде, Јелена послала својој ћерци, удатој у Димитровици (Митровици).

Након тога, судбином Митје и Јелене ауторка упозорава на важност познавања општих коријена људског идентитета. Јер, због незнања о традиционалним вриједностима, из трагичних заблуда у савремено доба, људи постају сопствени осуђеници. Жртве су невини због пропуста родитеља у једној од сљедећих генерација. Илустративан примјер за то је прича о животном путу Митје и Јелене, криваца без личне кривице.

Јунаци, посебно морални ликови, профилисани су из више аспеката. На примјер, Митја је породичан човјек, има двије дјевојчице, новинар је познате југословенске ревије у другој половини прошлог вијека, један од оних људи које не „држи мјесто“, свестрано образован, радозналог духа. Јелена је без породице, карактерна, племенита, радозналог духа. Жељела је да студира књижевност, али је морала да се запосли и ради као секретарица у једном београдском предузећу. Слично Митји, трага за мјерама истинских вриједности. Митја и Јелена жуде за сазнањима, а жртве су незнања, због неодговорности родитеља да обавијесте дјецу да нису сами него да имају сестру, односно брата.

Генерације су стасавале, а нису мислиле на традицију својих породица, те су тако записи доктора Никола и његовог сина Марија који, касније у Србији, узима име Марко и своје презиме Теодокис скраћује у Докић, остајали непрочитани у ковчежићу који се чу-

вао као неки аманет. И док су се у породици Теодокис, односно Докић, смјењивала имена синова: Николо и Марко, Митјин дјед је прекинуо ту традицију и сину дао име Видак, а овај свом сину, службујући у Митровици, Димитрије, по патрону тога града.

Видак у браку с Олгом добија сина Димитрија, али и ванбрачну ћерку Јелену с дјевојком коју је упознао службујући у Новом Саду.

Тако су Димитрије и Јелена, јер им то родитељи нису рекли, одрастали не знајући једно за друго. Вишезначењски функционише њихов сусрет приликом наградног путовања, које организује „Експрес ревија“ у Италију. Тај њихов сусрет је сусрет одраслог човјека и жене у чежњи за љепотом искрене љубави. Племенитост Јеленина асоцира на Јелену Златоносовић а Митјина на доктора Никола. Развија се рефлексивност о новим и старим питањима.

У првом дијелу романа, који почиње дневничким записом, датираним 25. јуна а завршава се 29. јуна 1980. године) је лепршава атмосфера из трена у трен; из аутобуса раздраганих награђених путника, уз радост егзистира и стрепња о исходу љепоте љубави. Стрепња се у другом дијелу романа, кроз обрте и спознаје, преображава у разочарање, саосјећање у људској трагичности уопште.

Судбине ових јунака из савременог амбијента опсервирају о стварним кодовима трагедије, у којој је узалудна морална чистота појединца, заробљеног наслијеђеним гријехом. Јелена и Митја трагају за истинским вриједностима у племенитости људске комуникације, уважавањем других, другачијих божанских, људских ријечи. Вјерују у блискост љубави, слободу, истину и не знају да су заточеници, жртве гријеха неодговорних родитеља.

Трагика је артикулисана посебном ситуацијом љубавног сусрета на путовању које је организовала београдска „Експрес ревија“ у обиласку историјских цивилизацијских и природних љепота од Београда, Постојне до италијанских и француских градова: Венеције, Вероне, Нице, Кана. Симболичнометафорички функционише бескрај пута у блискости за којом су једно и друго чезнули. Никада, након тог сусрета и путовања нису се срели, видјели.

Предухитрила их је смрт: њега у Либану, у Бејруту, гдје је послан по репортерском задатку, и ње у Београду, у моменту кад оживљава дијете у њој, али и сазнаје за Митјину смрт. Тако умиру

Јелена и Митја прије спознаје о грешности догођеног узвишеног осјећања љубави.

И док први дио романа носи назив *Из Јелениног дневника*, у другом под називом *Живот се наставља* одмотавају се судбински кодови о моћи и немоћи племенитих ликова у неизвјесности свакодневице, у људској злоћи.

Након изненадне смрти главних јунака, у трагање о природи везе између Јелене и Митје, уз Митјину супругу Далиборку, његову мајку Олгу, укључује се и писац наратор посредством познанства са Јеленином пријатељицом Надом.

Нада је племенити лик, сличан Јелени, пријатељски одана свељубављу. Успомену на пријатељицу чува и његује трагајући за рјешењима енигми о Јелени и Митји.

Митјина писма Јелени нису стизала због повријеђене сујете директора предузећа, у коме је она радила и због његове љубоморе и злоће којом је хтио да напакости и мртовој Јелени јер није прихватала његову љубав. Једно по једно Митјино писмо он даје Далиборки, Митјиној супрузи. Писма, трактати о љубави и блискости између Јелене и Митје, појачавају трагичне тонове који су најјачи кад Далиборкина свекрва Олга казује да је њен покојни супруг Видак и Јеленин отац.

Далиборка, која је далеки потомак змијара и опаког човјека Милихне из претходних романа, повјерава Нади личну љубавну причу да је она напустила Митју и прешла да живи са својим љубавником, док су дјевојчице Тања и Наташа остале код њене свекрве Олге. Тако Нада сазнаје да Митја није више био емотивно везан за своју жену кад је упознао Јелену.

Али непријатности се настављају и даље. Далиборка је неизљечиво болесна а Нада, која је без породице, обећава јој да ће се бринути о њеним дјевојчицама.

Нада маркира стазе могућности за наставак живота, откривањем истина насупрот лажи, из слојева таме.

Као божански путоказ свјетлуца свевремена љубав Јелене Златоносовић из средњовјековног Зво(р)ника и доктора Никола у савременом путу Наде, заправо Евдокије, игуманије манастира Грачаница и Тање и Наташе, чији ће син Николо наставити лозу Теодокиса, односно Докића.

Тако се живот, ипак, наставља а читаоци, након низа перипетија и заплета, доживљавају врсту катарзе „свјетлом на

крају тунела“. То свјетло зрачи и из жицом опасане Грачанице, чија игуманија носи мирско име Нада.

Ружица КОМАР

КУДА ИДЕ ПОЕЗИЈА

(Никола Леро: *47 пјесама о љубави, болу и Босни*,
„Књижевна задруга“, Бањалука 2022)

Има ли поезија будућност или она живи и опстаје на заслугама стеченим у прошлости? Је ли љубав пролазна или је прелазна с генерације на генерацију? Куда нас води људска злоба и духовна ограниченост, која не слиједи технички и технолошки напредак друштва? Је ли љубав данас у предности испред мржње и како ту предност сачувати до краја живота? То су само нека од питања која себи и нама поставља млађани пјесник Никола Леро (1991) у збирци поетских записа посвећених љубави, болу и родној му земљи Босни и Херцеговини.

По природи ствари живот је лијеп и у то нема никакве сумње. У то би сви требало безрезервно да вјерују и за то се борити од рођења до краја живота. А вјерујемо ли у то и како ту вјеру свакодневно манифестирамо – питања су која треба да постави сватко себи. И на која треба дати јасан одговор. Јасан и неупитан, без натруха сумње и без трагова двосмислености.

Пјесник Никола Леро свој поглед на живот и свијет који га окружује презентира поетским порукама и лексичким сликама које не остављају никакве двојбе. Чак би се могло рећи да дубина његовог погледа и оштрина мисли и ријечи сликају свијет и проказују многе његове судионике у свјетлу и чину који не заслужује никакве особите похвале, већ отворене критике и разложно одбацавање. Види се то у многим његовим пјесмама које дотичу нашу и свјетску стварност проматрану кроз оптику младог човјека који је на свијет дошао у ратном времену и на ратном простору и кога тај усуд прати до данашњег дана. Поратне године, обојене наметнутим дејтонским мировним споразумом, нису омогућиле зарастање ратних тјелесних и душевних рана, које су се отварале кад год би негдје у свијету оружје проговорило умјесто људи. И кад би зло погазило зреле плодове добра и приметно трагове љубави и наде.

Одрастајући у дому оца пјесника, Никола се од ране младости посветио писању и читању лијепе књижевности. У каснијем добу, учећи правни наук, проширио је видике о правди и неправди које владају свијетом и, заједно с многима, увјерио се да сила бога не моли, јер ниједан до сада познати бог силу не воли. А сила је сила, док је бог само вјера коју признају они који истински вјерују.

Тражећи се у заданом му свијету и времену, Леро је још у раној младости схватио да је љубав божанство у које треба искрено вјеровати и слиједити га одано и смјерно. Премда није број, љубав се може и мора дијелити са свим што постоји. Са природом и живим бићима која у њој обитавају. Са Сунцем које нам даје свјетлост и топлину. Са звијездама које нуде сјај и мјесечину. Љубав је простор без граница који промиче љепоту живљења и смисленост трајања. Гдје нема љубави и гдје влада мржња ту, умјесто цвијећа, изничу корови и отровно биље.

Због важности љубави у људском животу, пјесник јој посвећује већи дио књиге, свјестан да би без ње пјесме биле тужне и недоречене у својој љепоти. Љубав као појам има више значења и не може се објаснити само једном пјесмом. Љубав као комплексна природна појава вуче у дубину, тако да се у њој човјек може лако утопити ако није добар пливач и врстан ронилац. Знаде то пјесник, па свој љубавни зов и занос утапа у блискости пјесме под насловом Доћи:

*Доћи,
не питај како и када
и не пиши ми поруке,
само доћи...*

*Имам један јастук –
биће нам довољан...*

Доћи, само доћи.

У вријеме мобитела и сликовних порука ова се пјесма чини традиционалном, а у другој димензији и одвећ чулном и изазовном. Но, за пјесника је она примјерен одговор на теоријску и даљинску љубав, записану у стиху познате пјесникиње, јер „љубав је лепа

само док се чека“. Како за кога и како се коме свиђа и заломе, рекао би писац ових редака.

У истом тону и на сличном фону записани су и у свијет одаслани и стихови из пјесме *На плажи у Умагу*, који на импресиван начин осликавају љубав и природу као два симбола снаге и љепоте:

*Волио сам је тамо
гдје Сунце никад не залази*

*У пијеску испреплетени наши кораци,
иза нас су остали сви наши порази.*

Гдје царује љубав ту нема пораза. Гдје нема љубави нема ни побједе. Оне побједе која враћа наду и уноси радост у наше животе. Човјек без љубави тврд је као камен. Жена без љубави дрво је без грана.

Други дио књиге испуњен је пјесмама о болу као незаобилазном пратиоцу људске судбине. Бол је тиха патња која мучи душу, или љута рана што нагриза тијело. Зла коб је многим људима наметнула бол као незаслужену насљедну покору, или као казну за лоше поступке према себи или другима. Но, једну бол, једну тешку непрелазну бол људи намећу и себи и другима. То је љубавна бол, односно бол нанесена својим ближњима. Бешћутнима та бол мало значи. Осјетљиве та бол погађа до сржи.

У пјесми *Између истине и обмане* Никола на становит начин релативизира ту бол према блиској особи ријечима:

*Не брине, Н./ нисам ја стао –
само сам се мало сакрио од живота/
знам да ниси навикла да ме видиш оваквог/
знам да си плакала, хеј, Н.*

Колико су ове ријечи утјешне, а колико болне за другу страну то могу знати само они који се нађу на њезином мјесту. Пјесник је своје казао, читалац то прочитао и свима остаје да бистре своје мисли и слажу закључке у логичне цјелине.

Ако су љубав и бол полазишта пјесникове интиме, Босна је адреса којој се обраћа с пуно емоција и разложних фрустрација. Рођен у рату, растао и одгајан у нестабилном миру,

учен да воли и поштује добро, Никола је спознао свијет око себе у бојама које замућују поглед човјеку нормалнога вида. Бистрога ума, доброћудне нарави, осјетљив по људскости, космополит по увјерењу, он се тешко мири с подјелама у друштву које су наметнуле националистичке политичке структуре. Зато све његове пјесме посвећене земљи рођења носе печат незадовољства стањем које младе људе тјера изван земље, а старе и немоћне под земљу. Своју добродошлицу свим добронамјерним људима Никола записује у пјесми *Велкам ту Босна*, у којој каже:

*Добродошли у Босну и Херцеговину/
у пустињу постсоцијализма/
гдје још нисмо започели
чистити сву историју бола/
све мрље комунизма, ратова,
пропалих револуција...*

И док једни долазе у ту пуну југоисточну недођију, други одлазе на Запад у потрази за послом, срећом и љепшим животом. Један такав одлазак описује у пјесми *Босниа, гудбај*, из које преписујем сљедеће стихове:

*На оронулом перону бањалучке жељезничке станице/
чекао сам воз илузорних западњачких снова –
са очевим надањима у једном
и мајчиним бригама у другом коферу...*

Са сличним оптимизмом пјесник нам пресликава босанске лифтове у пјесми истога наслова у којој наглашава: *Код нас лифтови не раде/ зато до снова идем пјешнице...* Засигурно не према горе, већ равно - стазом пуном успона и падова и, разумије се, непрегледних кривина. А докле ће стићи, то ни пјесма не зна, премда су јој сва лексичка врата широм отворена.

Тематска ширина, језично богатство и пјесничка слобода која у данашњем времену нема заданих граница какве су државне, пружају пјеснику могућност да каже и запише све оно што му мисли понуде, а савјест допусти. Дозвољавају му и да се нашали на свој и туђи рачун када одабере стил и форму писања. Тако у пјесми под духовитим насловом: *Јеб! ле вас риме*, Леро од Босне

одговара свим потенцијалним критичарима свога начина писања овим стиховима: *Кажу ми; није то поезија – немаш рима, немаш метафора/ ти само нешто набрајаш/ контам у себи: „јѐб'ле вас риме“/ и да вам се унесем у лице/ опет ме не би чули.* Са поезијом је то тако јер њу подједнак број људи и чита и пише. Па зашто би онда пјесници робовали римама, кад се и без риме има што рећи. Уосталом, *ово нису слова – ово ја урезајем своје оживљке,* записат ће Никола Леро у једној својој пјесми која на најбољи и најпоетскији начин открива његове пјесничке намјере.

А оне су чисте, јасне и вриједне сваке пажње као и књига коју нам је понудио на читање и узајамно разумијевање. С надом и повјерењем очекујемо његова нова дјела.

Иво Мијо АНДРИЋ

ЈЕРЕС САКРИВЕНЕ ИСТОРИЈЕ

(Милисав Милутиновић: *Срби у Брчком, негдашњем и
скораишњем*, „Доситеј“, Горњи Милановац 2022)

Милисав Милутиновић је више од три деценије предавао основцима и средњошколцима „учитељицу живота“, предавао погрешно, како ће сам касније признати и извинити се. И, кришом, радио још понешто што ће открити у овој књизи. Слушао приче старијих мештана у граду Брчком и селима Посавине, прелиставао црквене летописе, читао између редова текстове у ретким примерцима раније објављених књига. Све бележио и чекао тренутак да прође „вунено“ време у којем би обелодањивање истине значило „главу разбити, а зид не пробити“.

Почиње од првог спомињања Брчког у касном Средњем веку, а што се више ближи нашем столећу, података је све више. Нагласак је на српском живљу у граду и посавским селима, његовом историјском и политичком сазревању, економском развоју, култури и образовању. Но, посебна намера је била да се осветли судбина Срба у временима кад је „гуја креч јела“, окупационим и ратним, да се, такође, с друге стране, опишу односи које су успостављали окупатори и понашања припадника осталих нација и вера на овом простору према вековним комшијама Србима. Све од турског вакта, преко аустроугарске чизме, до фашистичке окупације. Милутиновић успева да овом књигом разбије догму комунистичких постулата о братству и јединству, да укине „табуе“ на истине, заташкане и забрањене, да почупа туђе перје којима су се дуго китили други. И, пре свега, да Србима скине копрену с очију, да их ослободи заблуда и освети, да их оспособи како не би при свакој „ратној игри“ извлачили дебљи крај, а у миру губили у рату извојевано.

Милутиновић је, деценијама се бавећи овим „ваннаставним активностима“, много ризиковао. Да ли је био свестан шта би му се догодило да га је неко затекао *in flagranti* или само посумњао? Избацивање из школа у којима је радио је најмање што би му се могло догодити. Ни забрана да се бави професорским послом у

свим школама БиХ и СФРЈ није најгоре. Сасвим је извесно да га дугогодишња робија не би мимоишла „за дуго и систематско непријатељско деловање против народа и државе“. За јерес против званичне историје.

Ако је морао (сви смо морали) деценијама да ћути, да предаје историју која, исфабрикована, никако није могла да буде учитељица живота, аутор књиге *Срби у Брчком, негдашњем и скорошњем* је најзад „окренуо лист“ (боље икад него никад!) и, описом бројних догађаја и именовањем на стотине судионика, учинио голему јерес према „званичној“ повести и дуго владајућој идеологији. Урадио је то у уверењу да је боље његошевски рећи „спуштавах се ја низ ваше уже / умало се уже не претрже“, него затрпати истину, не „тровати“ младеж чињеницама, већ им, прећуткивањем и фалсификовањем, отворити врата загрљаја са онима који ће, кад прва пукне, опет окренути леђа. Милутиновић, у ствари, извлачи из нафталина сакривену историју на макро и микро плану, одувава с ње вишедценијску и вековну прашину; она се наједном појављује у изненађујућем светлу које ће некога обасјати, а некоме неугодно ударити у очи. Буде ли разума, не мора ударати у очи – светло истине може деловати катарзично.

Подоста страница књиге *Срби у Брчком* настало је током троипогодишњег грађанског рата у Босни и Херцеговини. У суштини су делови ратног дневника заменика команданта Прве посавске бригаде, у ком својству је рат провео. Милутиновић нам предочава бројне догађаје са прве линије и у позадини, спасава од заборава мноштво имена актера тих догађаја, повремено даје своје коментаре осврћући се на локални, кадикад и знатно шири контекст. Посебно су занимљиве веселе или трагичне, али људске приче које је рат изродио, које су лишене и најмање тенденције да се ствар наслика црнобело.

Свестан је аутор да истина неће допринети новом братству и јединству нација и вера у Посавини, али је свестан исто тако да су неупоредино гори и штетнији лажни темељи на којима је то братство и јединство дуго почивало. Штетно и трагично готово увек по једну страну, што се испољавало у временима кад год би „ђаво однео шалу“. Садашњи и будући односи се могу градити једино на истини; не морају бити срдачни, али могу бити људски. Ова књига је значајан допринос српском народном памћењу чија је нит била прекинута у читавој другој половини ХХ века. Али,

корисна је и другима, јер будућност, заједничка или не, мора да почива на историјским истинама. Утолико пре што је савремени свет увелико загазио у епоху постистине у којој се све чешће „продаје рог за свећу“. Долази нам у последњи час, јер се њени извори увелико гасе или су већ погашени. Већ смо на самом рубу са којег би, да није Милутиновићеве књиге, мноштво догађаја и људи испарило из сећања, многа истина се суновратила у вечити заборав и све би изгледало како нам се, из туђих интереса, нуди, а не како је било и како јесте. Својом првом и, вероватно, последњом књигом (у 90-ој је години) професор се искупио за све лекције „учитељице живота“ коју су фалсификовали идеолози победника, а које је морао да предаје својим ђацим

Бошко ЛОМОВИЋ

ПЕВАТИ УПРКОС МРЖЊИ

(Ружица Комар: *Очи Симониде лепе*, "Свет књиге", Београд 2022)

Поезија је око времена. Она је казивар привидно прећутаног, и виђеног. У њој, особито виђено, никад не ћути и не пориче себе. Поричу га други, они који би поглед да преправе стварајући од њега истину опортуну самој себи. Живело око љубави и истине, живело око песме и песника!

Аманетну непрећутницу има поезија Ружице Комар¹ у збирци песама „Очи Симониде лепе“.² Краљица Симонида има своју фреску у манастиру Грачаница, злонаути су јој, према песми Милана Ракића, ископали очи. Симонидине очи су одавно у поезији и свесрпском духу. Те очи које надгледају сваку муку и лепоту, њима и наша песникиња Комарова своју видну скалу језика наизменично усмерава на слику и доживљај, како споља тако и унутра.

Уводна песма је дала наслов овој књизи и она говори очима оне која остварује „зенитни сусрет вијекова“, тамо где су паљени храмови, још увек се чују сузе из јама, страхоте „претпотопског бомбардовања“ док још висе омче „братских препродаја“... Песма опоменица, Симонидина уклетница, нас учи да пишемо као што видимо, да покушамо осетити „буђење мириса родне куће и рушевина“... Ово је књига живота а да то није, чему би књига, иначе, служила? Поезија је слава живота, она постоји зато да живот не био био обесмишљен.

Ружица Комар, песникиња аутентичног доживљаја, у својим стиховима не омеђава простор певања, али налази у њему маркантне збивајуће слике, нажалост, доста је оних страдалних, каква јесу станишта „српске националне и историјске збиље,

¹ Ружица Комар (Балџи, код Билеће, 1944), пише поезију и књижевну критику. Објавила је 25 књига поезије и књигу есејистичких и књижевнокритичких текстова. Живи у Билећи.

² Ружица Комар: „Очи Симониде лепе“, Свет књиге, Београд 2022.

традиције и идентитета (...) који се сами по себи проналазе, повезују, активирају и валоризују до конкретног аутентичног пјесничког доживљаја.³ Иза мајчине прозрчане љубави, која нас духом увезује у братство, налази се растворен поглед на „бол океански“. У нашем народу је позната изрека, „стискао ме океан бола“, али његова објашњеница овде је у речи вода. Мајка нам оставља „ријечи мудре“ да лакше размрсимо „кљупко заблуда“ и као да је на путу „потопа“ наслутила исте непоменике који долазе као „маскирани анђели“. На све то, опомињу и „слова у трњу са камена“, са којих су речи почеле да прогледавају. Зато ова поезија једнако говори својим муком и речима.

Песме су ово људских трзаја како зашлих тако и долазећих. У њима је читава антологија, мисаоник, језика и епиграфа који се читају као поезија али и као поруке које вас скопају за сопствену мисао и задржавају вам пажњу. Открила је песникиња, између осталих, и „зјенице морских ријечи (...) иза дувара“. Оне су отвориле слике прохода, пада на путу ка мору, али и уздигнућу иза маслина чија старосна нагнутост не тражи штап него тражи да у њеном капању саслушамо далеког сабеседника. А то су „очи свјетлости кроз мрак дар божанске љубави“. И зато, нису ово песме само за читање, ово су песме које нам душу памуче и цеде из њих, и нас, оне капи дреновог постојања.

Земља је велика барка на води на којој нам гусари често стављају злу шаку на „очи свјетлости“. Зато нам Комарова дарује светионике, то су „ријечи мудре“ које ће да оправдају, али и да порекну сеобе душа у патњи. У том смислу ови стихови имају ону Волтерову моћ духовних мелема. Волтер је записао: „Када би народи (...), уместо што се презиру... хтели да посвете мање површну пажњу, делима и наравима својих суседа, не да би им се подсмевали, већ да би се њима окористили, можда би се из те узајамне размене посматрања родио општи укус који се тако узалудно тражи.“⁴ Једно је сигурно, никада песници неће престати да указују да је та узалудност извесна, само треба неговати „очи свјетлости“ и гајити башту мудрих речи.

³Станиша Тутњевић: „Трансцендентална феноменологија поезије Ружице Комар“, из поговора збирци песама „Очи Симониде лепе“, стр. 74.

⁴Волтер, из цитата у књизи Иво Тартаља: „Почети историје опште књижевности код Срба“, САНУ, Београд, 1964. стр. 18.

Из те баште песмује Ружица Комар која је у српској поезији присутна већ пола века, јавила се 1972. године, збирком песама „Из пепела и снијега“. Она је била и остала упорни указивач да је „узалудно освајачко брисање снова јесењих божанских боја“, али, нажалост, још увек се светом рађају „слијепци мржњом згођени“, они за које ловачко доба почиње тек њиховом појавом а не далеком примитивном историјом.

Комарова је, мислећи на насилну смрт, установила једну тешку а истиниту дефиницију за смртоносце, назвавших их – „Мајстори смрти“. „Мајстори смрти су улуди крадљивци цвјетова ријечи округлог стола“, каже она. Њима се пуни океан мржње тако да мрзители умисле да су они заиста мајстори. А сто је место за кога седају најрођенији и они који су дошли разговора ради. Ко из уста не изусти доброту, и свом ће роду у аманет оставити вечно зло.

Зато, наша песникиња, као свештеница љубави, ходи свим оним просторима које дотиче њена поезија, да проповеда и уразумљује људска бића док то још јесу, да се братски увезују светим вредностима огњишта, на туђим да не праве ломаче, јер „срце је нијемо због братске мржње у чвору зла“. У тај чвор, не својом вољом ушао и онај кобни број 19, и многе календарске године (ни криве ни дужне), где је дошло до насилног сеоба душа, опростити, не заборавити. Ипак, у „срцу Океана (чује се) музика љубави птица прогнаних из свемирског сна“, зато се страдални народ и именује као Небески народ, али му ни ту не дају мира.

Може се казати да је ово и поезија љубави „из пепела прогнаних завичаја“, у којима су остали виногради, воз ћира, „Алеја кестенова“, јесење лишће на прагу, молитва прогнанника... Остале су и „Јабукe иза зида стидећи се људског зла црвене“. Све ово песникиња је увезла у наду да још има наде „за буђење Еуридикe и Орфеја“ и да неће доћи до коначног „људског удеса“.

„Задивљује вишезначност овог дјела, у коме се емотивни изливи преклапају са медитативним пасајима. Негујући стил дугог стиха, њено карактеристично обиљежје, пјесникиња везује земаљско и онострано, стварно и мистично.“⁵

Прогнани народи су за нашу песникињу срна а њене очи

⁵Љиљана Лукић: „Трагање за просторима среће“, из говора збирци песама „Очи Симониде лепе“, стр. 81.

„фењер на броду у земаљском бијегу“. Помислим какве то звери прогањају људе, а срећан је само онај ко бива „промашена мета“. Песникиња нигде не именује зло и починиоце, али ово је у сваком случају изузетна документарна поезија која разобличава „ласерске рукописе“, школско звоно оглашава отварање вечне поставке „дечијих цртежа (...) о глупости људског лица“. Све ово издржало је „срце из камена“, које је претрајало и у „братској зависти отете ријечи“, док нас посматра свевидећа Симонида. Нажалост, њене лепе очи, очи наше све се нагледаше попут оних хајдучких док гледаше како пролазе „Турци Лијевљани“...

А трајање и злу опирање, наставља се уз аманетне мисли Ружице Комар којима затвара ову књигу:

** Молитва за љубав упркос људској мржњи;*

** Праштање прије и послје распећа у сну и јави;*

** Покајање у правди жртви из ланаца жртви;*

** Буђење из смрти са пропланка сусрета људских ријечи...*

Овде је поезија растворена у догађаје и на сваки поглед читаоца она се сабира у мисли, једра, и постаје оруђе духа чију шифру треба учитати у свест да би свет опстао. Отуда је ово књига планетарних поетичких поука и порука. Ако неко трпи због некога, онда ће и онај други у неком времену заборавити на своја трпила, јер преображено класје Пољем невоље, у коров ће пресвиснути. Зато је Комарова тим лепим очима из Грачанице погледала време и његове савременике, а на зло се не дало „Грачаница“ може да се деси сваком злопутнику коме љубав душу није оплеменила.

Милијан ДЕСПОТВОИЋ

ПОДРШКА ЋИРИЛИЦИ

(Жељка Млађеновић: *Ћирилицом пишем*, ГО СПКД "Просвјета", Бијељина 2022)

Српски народ, данас, нема довољно развијену свијест о свом националном идентитету те не показује потребну приврженост ћирилици и обавезу да писму свог језика да прво мјесто у очувању властитог идентитета. Зато је сваки напор појединца и друштва да пробуди свијест о заштити ћирилице вриједан пажње и поштовања.

Књига Жељке Млађеновић: *Ћирилицом пишем*, иако измиче могућности да јој се правилно одреди жанр, буди наду у јачање одговорности према језику и писму јер је ријеч о ауторки која је професор српског језика и чија ће ријеч стићи до генерација на којима стоји будућност и језика и нације. Професор са свијешћу, одговорношћу и љубављу према задатку који професионално обавља драгоцјена је карика у ланцу чувара националног блага. Књига је, прије свега, потребна и приручна за сваку српску кућу и сваког појединца коме није сасвим јасно шта значи писмо и језик за културу једног народа, а, посебно, ако ти елементи културе трају неколико вијекова и по савршенству и љепоти стоје испред многих културних добара већих народа.

Књига има неколико поглавља: Предговор, Увод, Историјат (Постанак писма ћирилскога, Појава и ширење писмености на словенском тлу, Појава првих писама, Реформе ћирилице) која би се сврстали у први дио. Други дио чини истраживање о незавидном положају ћирилице (Покушаји оспоравања тековине која траје, Ћирилица у Босни и Херцеговини). Положај ћирилице у модерном добу слика је наше бриге или небриге о ћирилици и настојање како сачувати ћирилицу данас. У завршном дијелу: Ћирилица и модерно друштво говори се о значају, вриједностима и љепоти ћирилице која није интерес само институција већ друштва у цјелини. У Епиплогу ауторка на емотиван начин сагледава неке важне политичке тренутке који се тичу чувања српског идентитета полажући велику наду у српско јединство као гарант заштите језика и писма.

Већ из овог кратког прегледа садржаја књиге видљиво је да ауторка осјећа потребу да себи и својим колегама у настави српског језика, помогне да познату историјску грађу укомпонује у животне и образовне прилике, да опомене стручну јавност из ове области шта јој ваља чинити, а да пренесе и емоције о овом питању како би отворила срца младих генерација да правилно разумију значај свог културног блага за свој опстанак. Зато није лако смјестити овај корисни текст у одговарајућу књижевну или научну форму. Наука искључује емоције, књижевност их његује, наука не признаје истраживања помоћу анкета, књижевност то допушта само есеју.

Предговор, уобичајено, образлаже мотиве настанка књиге: „Ћирилично писмо, као једна од кључних одредница српског националног идентитета, бива, услед различитих промјена, историјских, културолошких и друштвених, потиснуто, а предност се даје другом писму, латиници, које се данас третира као равноправно писмо са ћирилицом, иако то није тако.“ Ауторка зато своју књигу намјењује младима, јер на младима остаје аманет да чувају своје национално благо чувајући „поштовање према себи и према другима“.

У дијелу књиге који је ауторка насловила као *Увод*, разматра се улога писма у људској комуникацији и преглед првих писама још од времена 3400. године прије нове ере. Да је писмо у свом развоју прешло дуг пут, ауторка наводи познате чињенице као и чињеницу да је писмо постало предмет изучавања тек у 19. вијеку.

Појави ширења писмености на словенском тлу ауторка је посветила дужну пажњу и професорски систематично представила пут учене браће Ћирила и Методија, као и њихових ученика, ради сусретања нас данашњих са ученошћу и хуманистичким подухватима тадашњих прегалаца на пољу културе. Треба нагласити да је ауторка прије истицања значаја Вукове реформе посветила заслужену пажњу Сави Мркаљу, нашем првом реформатору ћирилице према коме се наша наука дуго држала дистанцирано. Ћирилица је пратила судбину српског народа у свим кризним временима и тај пут забрана и оспоравања нашао је своје мјесто у овој књизи. Такође, покушаји у нашем времену да се нетачно припишу српски ћирилични рукописи неким другим народима, овдје су нашли своје мјесто.

Положај ћирилице у модерном добу, поглавље у којем

ауторка разматра положај ћирилице у односу на утицај других језика, нарочито енглеског, затим друштвених мрежа, који, такође, нису благонаклоне према ћирилици. Ауторка наводи поразне резултате спроведеног интернет истраживања у виду упитника које је показало да ћирилица није ни близу равноправна са латиницом.

Шта смо учинили да сачувамо „свето писмо“?

О питању равноправности писама ћирилице и латинице ауторка јасно изражава став да у ствари нема равноправности, јер ће увијек једно писмо надвладати. Она је истражила и позитивне примјере којих је, на жалост мало, али је значајно да их има. Зато завршни дио посвећује Пројекту „Ћирилице чедо моје“ у виду квиза, који је у организацији СПКД „Просвјета“, Градског одбора Бијељина одржан 23. маја 2021. године, поводом Дана словенске писмености. У квизу о историјату ћирилице учествовале су четири градске основе школе. Ученици и наставници, учесници квиза, показали су изванредно знање и одговорност, а ауторка је овај чин овјековјечила и у књизи. О значају квиза и даљим плановима на популаризацији ћирилице, са великим ентузијазмом ауторка открива намјеру да се што више прошири тим професора и ђака на одговорном задатку бриге о ћирилици.

У завршници, *Епилогу*, разматра се новоусвојени Закон о заштити ћирилице у Србији и Републици Српској, који треба да буде добра основа за даљи рад струке као и сваког човјека који зна важност свог идентитета.

Књига *Ћирилицом пишем* посједује језичку и стилску зрелост, завидну писменост и занимљивост. Потребно је да се ова књига нађе пред читаоцима да би, временом, постала значајна лектира.

Душанка НОВАКОВИЋ

БИТИ РАТНИК И БИТИ ЧОВЈЕК

(Здравко Сладоје: *Чесма*, „Свет књиге”, Београд - Колона 66,
Угљевик 2022)

Невелики текст по броју страница, свега 125 у уобичајеном формату, изненађује зрелошћу и умијећем његовог аутора да сведено, јасно и штедљиво искаже нека важна сазнања о човјеку у грађанском рату, оном нашем, минулом деведесетих година прошлог вијека, о тешком, претешком задатку да се покаже и докаже да се може бити и човјек и ратник у исто вријеме. Рат, нарочито грађански, почесто засијеца у најосјетљивије везе – породичне, сусједске, уже и шире друштвене, намеће ратну логику и вриједносни систем заснован на нужности опстанка. Превредновање мирнодопских вриједности слиједи по закону те нужности а посљедице могу бити катастрофалне: за појединца, за ужу заједницу, за друштво у цјелини. Закономјерно: распада се све што је и било склоно распадању, а учвршћује, збија и сакупља све што је ваљано и вриједно. Ово друго оплемењује ратника и чини га човјеком оплемењеног јунаштва.

Таквог једног ратника затичемо у Сладојевом рукопису у лику Јефте Драгишића у српској војсци. Свим својим бићем буну се против рата, али није дезертер: разумијева командантову ратну логику да смо „у рату сви мета и сви пуцамо“; разумијева и родитељство свога пријатеља Ферхата Глибе из сусједног села и спасава му синове од српске војске на Чесми; разумијева и своју жену Јасну („мјешовити брак“) када дрхти од страха над дјецом и својом судбином и допушта да се одселе прво у Србију па на сјевер Европе; разумно располаже и људским и материјалним ресурсима све с надом да се што више људских живота сачува.

С друге стране, Ферхат Глибо из Махмутовића, из села с којим се ратује, напречац дошао у категорију Другог, не својом вољом и не својим избором, не пристаје да покида везе са својим пријатељима из српског села и не оклијева да упозори Јефту да му се у Махмутовићима спрема хашка оптужница, да мора да се

склони на вријеме. И он је у рату сачувао човјечје лице, и он је човјек и ратник, не без ризика да га његови санкционишу. Оба ова актера, у роману највидљивија али нису и једина, показују да се ратно зло може побједити људскошћу, љубављу и одговорношћу према себи и својој савјести и својим ближњим, а то онда значи и према цијелој заједници.

Управо у овим координатама развијају се, рекли бисмо, три тематскомотивске равни романа: она оквирна ратна, примарно одређена сукобом двају сусједних села различите вјерске и политичке оријентације; унутар тога оквира развијају се појединачне судбине људи детерминисане одговорношћу према породици и заједници чији су чланови и, коначно, она трећа, етичка раван која наметнутом злу не да да побједи.

Увјерљивост и убједљивост приче гради се готово на документаристички начин, рекло би се простим ређањем слиједа догађаја од првих ратних чарки до касних деведесетих. Међутим, реалистички поступак само је тврда подлога грађењу симболичке слике свијета која се згушњава у чесми, у непрекидном протоку воде коју својатају оба села, без које нема ни радости ни жалости, на којој се гаси жеђ или живот, на којој се поклања или спасава живот, потврђује и учвршћује пријатељство. Чесма тако постаје симбол живота и својим постојањем наткриљује збивања у причи дајући им универзалнији карактер. У таквом освјетљењу сваки појединачни догађај поприма слојеве вишега реда: емоционалне, метафизичке, социолошке. Отуда, слика грађанског рата није ни могла бити црно-бијела у Сладојевом роману. Више је то, како рече један од првих читалаца рукописа – слика рата искоса, или, у класичном епском маниру – објективизирана и непристрасна слика и Својих и Других. На тај начин постигнуте су двије важне ствари: прва се тиче хероизације догађаја и ликова, примјерена тако крупној збиљи каква је она ратна, а друга ствар, важна за сам стваралачки акт аутора – избјегнута је приземна и сладуњава, навијачки предидијелена слика грађанског рата.

Имајући у виду да је ово први Сладојев роман, мора се рећи да импонује зрелост наративног поступка, стабилна и одмјерена реченица и примјерена лексика.

Јелина БУРКОВИЋ

Культура

Маринко САВИЋ

ШКОЛА ДАНАС – УЛОГА И КВАЛИТЕТ РАДА

Резиме

У раду се полази са ставом да су кључни фактори за успјешан васпитно-образовни рад школе, разумијевање савремене парадигме рада школе (и рад у складу са тим), али и објективно сагледавање резултата рада, као основе за унапређење рада. Нова парадигма рада школе нас упућује на потребу сталног преиспитивања да ли је рад школе заснован на интересима оних којима је намијењен, ученицима, или је доминантан покушај задржавања праксе која одговара наставном кадру, а која је наслијеђена и развијена у неким другачијим околностима и потребама. У раду је заузет принципијелан став да је успјешност рада школе условљена спремношћу школе да се прилагођава савременим потребама и условима. Да би то било могуће, неопходно је развити јасан, транспарентан и објективан систем праћења квалитета рада школе, што је у раду приказано као системско рјешење у виду самовредновања и спољашњег вредновања рада школе. Каква нам је школа, добрим дијелом је видљиво и из приказаних резултата спољашњег вредновања, које спроводи Републички педагошки завод Републике Српске, а што је приказано, како за основну, тако и за средњу школу.

Кључне ријечи: савремена школа, нова парадигма, стандарди квалитета, запажања и препоруке за унапређење.

Увод

Позната реченица „Упознаћете неко друштво тако што ћете упознати какво му је образовање“ представља инспирацију за израду овог рада. Другачије речено, овај рад представља покушај приказа квалитета васпитно-образовног рада у нашој актуелној школској пракси али у односу на савремена очекивања друштва

која има од школе. У раду смо настојали да укажемо на оне вриједности које савремена школа треба да понуди и оствари као покретач напретка друштва и у културном, али у сваком другом погледу. Објективност сагледавања тренутног стања у нашем школству, као основе за промишљање о унапређењу васпитања и образовања остварили смо користећи релевантне изворе. За потребе овог рада смо користили резултате до којих је дошао Републички педагошки завод Републике Српске, а који су доступни на сајту Републичког педагошког завода, у оквиру редовних програмских задатака спољашњег вредновања рада основних и средњих школа, као показатеља квалитета рада школе, на основу седам стандарда квалитета, који ће бити разматрани у раду.

Савремена школа

Савремена научно-техничка достигнућа, прије свега информационе, дигиталне технологије, су нас увеле у нову фазу васпитно-образовног рада, коју издвајамо управо због специфичности циљева и задатака који пред њу постављају нови изазови. Самим тим савремене потребе и очекивања педагогију стављају у обавезу да преиспита цјелокупан систем вриједности савремене научно-техничке цивилизације, која је зашла у једну сасвим нову фазу. Дигиталне технологије, чији се домашаји и перспективе не могу ни наслутити, произвеле су нове вриједности, нове врсте послова, нове вјештине и ставове.

Убрзане промјене у науци, техници и друштву уопште, неминовно намећу питање шта је задатак школе данас, који је њен општи, а који су посебни задаци. Таквих дилема није било до недавно, јер је школа имала задатак да ученике научи актуелним знањима, да развије навике неопходне за успјешно обављање радних задатака и да код њих развије ставове који се сматрају општеприхваћеним вриједностима друштва у коме живи. Данас је то немогућа мисија. Знања се таквом брзином шире да и стручњаци из појединих области тешко прате актуелности и новине из своје струке. Особине ученика, као што су: миран, послушан, скроман... су до недавно сматране пожељним у школи, док су сада пожељне особине ученика сасвим другачије. Сада се у школи тежи активном, неповјерљивом, радозналост, упорном ученику. И концепт образовне политике се мијења. До недавно, концепт образовне политике се

заснивао на академско когнитивистичким аспектима, у чијој основи је било знање чињеница, које је формулисано путем одређених стандарда знања исказаних оцјенама, а које су подразумијевале класификацију ученика (добри, врлодобри, одлични...). Настава, са свим својим компонентама, је била усмјерена према замишљеном „просјечном“ ученику. Данас се све више истиче и доминира хуманистички приступ васпитању и образовању у коме је фокус на развојној концепцији, односно, у чијој основи је појединац са свим својим карактеристикама. Другим ријечима, тежи се што већој индивидуализацији. То практично значи да сваког ученика треба посматрати као „свијет за себе“ и са афирмацијом оног што је најбоље у њему.

Поред великих изазова пред којим се налази педагогија, не можемо да се отмемо утиску да актуелну педагогију карактерише значајан раскорак између теорије и праксе. Ако теорију доживљавамо као свјетлост која обасјава трновит пут којим треба проћи (пракса), има се утисак да је сада та свјетлост одмакнута од пута којим идемо. Другачије речено, настава и учење се одвијају у неком полумраку без јасне визије гдје идемо и гдје треба стићи. То има за последицу да у школама, као централним мјестима у којима се одвија васпитно-образовна дјелатност, влада прилична збрка. Има примјера „стидљивог“, несигурног, увођења савремених приступа, али и отпора који теже задржавању „старе“ устаљене педагошке и дидактичке праксе, која се заснива на рутини, а не на савременим научно утемељеним основама. Тако, на примјер, у једној школи просвјетни радници се залажу за иновирање, унапређење рада у складу са савременим сазнањима о дјетету, у складу са савременим методичким достигнућима за коришћењем нових технологија у раду и слично, док у другој фаворизују оне принципе, начине и средства која су афирмисана прије много година (нпр. апсолутна послушност дјетета, неприкосновени ауторитет наставника, фронтални облик наставног рада са усмјереношћу ка „просјечном“ ученику, табла и креда су незаобилазне у настави и слично). Само постојање толиких разлика у приступу истом раду (васпитању и образовању), указује на очигледну потребу за „оснаживавањем“ просвјетних радника који су за разумијевање потреба и могућности ученика, као и њихове одговорности за унапређењем свога рада савременим приступима организације наставе. Под тим промјенама се подразумијева промјена односа

ученика (али и наставника) према школи и учењу. Најочигледнији показатељ потребе за промјеном односа ученика и наставника према учењу јесте чињеница да је још увијек код неких ученика и наставника, приоритет оцјена, а знање које ученици стичу у школи не могу и не знају да примијене. Због тога се школа, од стране ученика, често третира као незанимљиво и досадно мјесто. Дакле, прва промјена је учинити школу занимљивијом. Друга неопходна промјена је значајно смањење учења напамет, јер су све информације доступне чак и само коришћењем савременог телефона. Наравно да се подразумева да постоје садржаји који се уче искључиво напамет, дословним памћењем, „бубањем“, јер немају смислено значење, него их треба запамтити такве какве су (нпр. имена значајних личности; називи предмета, појава; страни језик...). Међутим, занемарљив је дио таквог наставног садржаја у односу на то колико је стварно, сада, заступљено механичко учење у школама. Умјесто механичког памћења и репродуктивног знања ученике је потребно оспособити за аналитичко-синтетичко мишљење које има логичку функционалну основу. У том смислу савремене информационо комуникацијске технологије су моћан ресурс васпитно-образовног рада у будућности цијелог свијета, па тиме и наша шанса за унапређење наставе, а посебно рада са талентованим ученицима.

Било би апсолутно неоправдано и нерационално занемарити погодности које нам пружају и нуде савремена техничко-технолошка достигнућа у циљу унапређења квалитета рада школе, али она у исто вријеме представљају опасност. Опасност од нових технологија је пропорционална неспремности и неспособности школе да контролише и управља коришћењем нових технологија од старане ученика. Филозоф Милан Узелац нове генерације младих назива СМС генерацијама којима је језички фонд до 300 ријечи. Поменути аутор каже: „Када сам предавао теорију умјетности прије скоро тридесет година, моја предавања била су много апстрактнија него данас, али и далеко више непосредно прихваћена; користио сам апстрактне појмове који студентима нису представљали препреку у разумјевању мисли које сам изговарао, јер је њихово образовање почивало на прочитаним књигама и домаћем васпитању, а у непосредном додиру са књигом и писаним текстовима они бијеху од најранијег дјетињства. Начин мог мишљења њима је био близак, будући да смо у знатној мјери припадали једном духовном

свијету чије су нам претпоставке у великој мјери биле заједничке. Након три деценије ситуација се радикално измијенила: дошла је сасвим нова генерација васпитавана на тв-рекламама, спотовима, видео-играма – генерација „запуштена“ од стране родитеља, генерација која није у раном дјетињству упознала ни приче ни бајке, већ је стасала у реалности коју је формирао телевизијски екран (генерације одњеговане у виртуелном свијету видео игара тек пристижу)”. (М. Узелац, стр. 37). Управо наведени примјер указује на постојање опасности да будемо национално поражени од савремене технологије. Има ли спаса? Има. Спас је у школи, образовању према новој парадигми која подразумева нови приступ учењу, нови приступ ученицима и нову дидактичко методичку технологију. Међутим, то можемо постићи само ако школу учинимо занимљивом и прихватљивом од стране ученика. Истраживање које је спровео аутор још у изради магистарског рада, а који се, дијелом, односио и на утврђивање разлога зашто ученици изостају са наставе, показало је да су склоност за „бјежања“ са часова више показали ученици који себе сматрају интелигентнијим. То недвосмислено указује на чињеницу да ученици не трпе досаду, бесмислен рад, наметнути ауторитет, безусловност у захтјевима, због чега бјеже у мјеста која су супротна томе.

Имајући у виду, да је школски систем врло комплексан, да се врло тешко мијења, те да је прилично отпоран на утицај нових технологија, нових идеја и потреба, онда и реформски процеси, али и континуирани утицаји образовних власти за унапређење појединих сегмената треба да буду добро осмишљени и припремљени. То, прије свега, подразумева поуздану дијагностику, утврђивање тренутног нивоа квалитета рада школе те, на основу утврђених чињеница, плански трасирати пут унапређења рада школе.

Вредновање квалитета рада школе

У складу са наведеним, а у циљу перманентног унапређења васпитно-образовног рада у Републици Српској, креатори школске политике у Републици Српској су увели, као законску обавезу, самовредновање и спољашње вредновање квалитета рада школе. У складу са чланом 165. став 1, 2 и 3, Закона о основном васпитању и образовању, („Службени гласник Републике Српске“ број 44/17 и 31/18,) у основној школи (и у складу са Законом о средњем

образовању и васпитању, („Службени гласник Републике Српске“ број 41/18), у средњој школи се, у циљу унапређења квалитета васпитно-образовног рада, школе врше самовредновање, а Републички педагошки завод Републике Српске врши спољашње вредновање квалитета рада школе. С тим у вези, предвиђено је да се врши самовредновање, као и спољашње вредновање квалитета рада школе, према методологији коју прописује Републички педагошки завод.

Самовредновање рада школе је процјена квалитета рада коју проводи школа, као систем унутрашњег осигурања и унапређења квалитета рада. Спољашње вредновање рада школе подразумијева процјену квалитета рада коју проводи Републички педагошки завод као систем спољашњег осигурања и унапређења квалитета рада.

У објашњењу Републичког педагошког завода наведено указује на јасно опредјељење друштва да се систематски ради на осигурању квалитета васпитно-образовног рада, јер вредновање квалитета рада школе није само себи сврха. Оно се, осим с циљем унапређења квалитета, врши и с циљем повећања транспарентности резултата васпитно-образовног рада школе, што такође утиче на квалитет.

Вредновање квалитета васпитно-образовног рада школе врши се процјеном квалитета рада у кључним подручјима рада школе, дефинисаним као стандарди квалитета:

1. Управљање и руковођење школом,
2. Поучавање и учење,
3. Ученичка постигнућа,
4. Подршка ученицима,
5. Сарадња школе са породицом и установама у локалној заједници,
6. Људски, физички и специјалистички ресурси унутар школе,
7. Системи и процедуре осигурања квалитета.

За сваки од наведених стандарда квалитета дати су индикатори остварености квалитета, на основу којих свака школа самостално процјењује ниво квалитета свога рада по дефинисаним стандардима, а Републички педагошки завод након тога врши спољашње вредновање, са циљем што објективнијег упознавања конкретне школе, како би, релевантним приједлозима, указао на

прилике, могућности и обавезе за унапређење свога рада.

Основна школа

У периоду фебруар-јун 2022. године, спољашња вредновања квалитета рада школа су реализована у 94 школе (63 основне и 31 средња школа), а које су прије тога завршиле процес самовредновања. Током реализације спољашњих вредновања рада школа, реализована су: 223 увида у рад наставника, 31 увид у општу организацију рада школа и рад директора, анкетирано је више од 900 наставника и више од 900 ученика.

На основу датих препорука од стране чланова тимова за спољашње вредновање за основне школе, у подручју које се односи на управљање и руковођење школом (први стандард), може се закључити да се у основним школама, као најдоминантнији недостаци, показује неколико важних подручја: рад стручних тијела (недостају анализе појединих аспеката васпитно-образовног процеса са дефинисаним препорукама у циљу унапређења); организовање факултативне наставе; уочено је и да је потребно унаприједити и опсервацију рада наставника од стране директора и педагога, (извјештаји са тих опсервација често показују формалност, јер недостаје приказ објективног стања са релевантним препорукама, које су у складу са утврђеним чињеничним стањем), а опсервација често не обухвата све облике наставног процеса. Као могућност унапређења школе, у вези са првим стандардом, уочена је потреба да се унаприједи и начин стручног усавршавања наставника, односно да се умјесто формалног писања стручне теме, стручно усавршавање реализује на основу дефинисаних потреба и приоритета. Наведено је и то да треба унаприједити сарадњу школе и родитеља како би сви синергијским дјеловањем и партнерским односом радили у интересу ученика.

У оквиру стандарда 2, препоруке за унапређење су се највише односиле на: планирање, припремање наставе, идентификацију надарених и талентованих ученика те адекватну подршку таквим ученицима, квалитативну и квантитативну анализу постигнућа ученика, као основе за предузимање одговарајућих мјера за побољшање постигнућа, опремање школе савременим наставним средствима и опремање учионица, те израду индивидуализираних наставних средстава. Из наведених

преорука је видљиво да основне школе карактерише површан приступ основи академског рада, а то је планирање, програмирање и припремање. Имајући у виду да је немогуће замислити успјешан рад из било које високостручне области, а да васпитно-образовни рад спада у групу најсложеније људске дјелатности, тешко је разумјети зашто просвјетни радници у великој мјери потцјењују и занемарују планирање и припремање. Непосредан увид у рад наставника је показао да, у већини случајева, како глобални тако и оперативни план представља формални приступ, односно, пуки одговор за обавезу планирања, а не истинског промишљања како у неком периоду на најпузданији начин остварити васпитно-образовне циљеве. Исто тако, прегледане припреме у великој мјери чине приказ садржаја наставног предмета, а не методичку идеју како наставне задатке прилагодити различитим типовима ученика, различитим могућностима и интересовањима ученика, те како остварити мисаону активизацију ученика у што већој мјери током часа. За тако нешто је потребна и одговарајућа подршка у виду опремљености школе, што је евидентирано као недостатак у значајном проценту школа које су вредноване. Када је у питању индивидуална подршка ученицима, неспорно је утврђено да се много већа пажња поклања подршци ученицима са посебним потребама које се односе на умањене способности, него даровитим и талентованим ученицима којима посебна подршка готово и не постоји.

У трећем стандарду највећи недостатак се односи на изостанак квалитативних анализа екстерне провјере ученичких постигнућа и давање препорука за унапређење постигнућа ученика, због чега је и дато највише препорука ове врсте. Исто тако је уочено да има примјера да се дневници допунске, додатне наставе и слободних активности не воде на адекватан начин. Препоруке школама (по обиму, треће по реду) се односе на инклузију, што значи рад на изради индивидуализираних образовних програма. У осамнаест школа је уочено да недостаје (или није адекватна) евиденција о напретку ученика.

За четврти стандард су упућене препоруке које указују да се у школи у области која подразумијева подршку ученицима треба више пажње посветити препознавању и идентификовању талентованих и надарених ученика, као и промовисању примјера добре праксе. Наглашено је да је неопходно успоставити интерни

систем награђивања и похваљивања како ученика тако и наставника за постигнуте rezultate. Такође је указано да је потребно озваничити постојеће праксе и поступања са новопродошлим ученицима и наставницима доношењем интерног акта школе. Дате препоруке се односе и на то да је потребно да школе врше анализе резултата ученичких постигнућа у свим сегментима образовања и васпитања, као и да предузимају активности у спречавању вршњачког насиља и насиља над дјецом у складу са Протоколом са којим је та област регулисана.

Упућене препоруке у области стандарда 5 које се односе на сарадњу школе са родитељима и другим установама у локалној заједници указују да треба радити на унапређењу сарадње родитеља и школе у свим сегментима рада школе. Неопходно је укључити родитеље у процес од заједничког планирања и програмирања, до заједничког анализирања квалитета остварене сарадње. Стручна служба школе заједно са одјељењским старјешинама треба плански осмислити активности у оквиру стручне подршке родитељима, те, у складу са њиховим интересовањима, реализовати планиране радионице ради унапређења сарадње родитеља и школе. Неопходно је редовно информисати родитеље о активностима и дјелатностима школе. Провођењем разноврснијих облика сарадње и укључивања институција, установа, организација и појединаца из локалне заједнице радити на промоцији рада школе, с циљем побољшања материјално-техничких услова за васпитно-образовни рад школе.

Спољашњим вредновањем људских, физичких и специјалистичких ресурса унутар 63 основне школе, закључено је да су за овај стандард школама упућене 233 препоруке. Анализом броја препорука је утврђено да је у скоро 80% школа упућен већи број препорука по једној школи. Садржај препорука сврстан је у 7 сродних категорија: стручно усавршавање, побољшање материјално-техничких услова за рад, опремање наставним средствима и помагалима за рад, укључивање нових запослених у организацију рада школе, планирање коришћења и коришћење доступне опреме за рад, проширивање библиотечког фонда стручном литературом и насловима дјечје књижевности обухваћене лектиром, те уређењем окружења школе, спортских терена и физкултурне сале. То очигледно показује и упућује у правцу гдје унапређења рада, односно гдје су недостаци о којима треба водити рачуна у будућем раду.

Стандард 7, Системи и процедуре осигурања квалитета, у оквиру самовредновања и спољашњег вредновања, одређују 11 индикатора. Овај стандард указује на политике и процесе који интегрисани осигуравају квалитет васпитно-образовног процеса и доприносе континуираном унапређивању рада школе и развоју одговорности. У складу са уоченим недостацима, школама је препоручено да повремено врше анализе са јасним и прецизним показатељима, закључцима и препорукама везано за поједина подручја рада, било на нивоу цијеле школе или групе наставника. Са израђеним анализама и извјештајима треба да су упознати управљачки, стручни и савјетодавни органи школе како би заједничким ангажовањем помогли остваривању квалитета. Спољашњим вредновањем је утврђено да већина школа није дефинисала процедуре за осигурање квалитета, те је школама препоручено да за све сегменте рада дефинишу начине и процедуре контроле и праћења те анализе и извјештавања. На основу анализа и извјештаја уз уважавање резултата самовредновања и спољашњег вредновања, указано је на потребу да школе сачине акциони план унапређења квалитета рада школе, са предвиђеним активностима, носиоцима, роковима и механизмима контроле реализације датих препорука и мјера. Овако сачињени план треба да буде саставни дио анекса годишњег плана рада школе. Уважавање мишљења ученика, родитеља и наставника је значајно, те је њихове ставове потребно анализирати, презентовати на састанцима стручних органа и обухватити приликом израде развојног плана школе, којим ће бити обухваћен и план унапређења квалитета васпитно-образовног рада школе. Извјештај са приказом реализованих активности и резултатима реализације развојног плана школе припремати на годишњем нивоу. Квалитет васпитно-образовног рада темељи се на раду сваког појединца, те је неопходно инсистирати на саморефлексији и самовредновању. Школама су дате препоруке и смјернице које одређују рад тима за самовредновање квалитета рада школе како би у континуитету путем планираних активности подстицали развој и примјену политика и процедура за осигурање квалитета. Са радом и активностима тима за самовредновање треба да су упознати сви запослени у школи како би се остварила заједничка одговорност за остварене резултате унапређења квалитета рада школе. Из презентованих закључака Анализе произилазе и приоритетни задаци и активности у сврху унапређења

и побољшања квалитета рада школа, јер су наведени показатељи у ствари препоруке са највећим бројем понављања.

Средња школа

И у средњим школама је утврђиван ниво квалитета рада слично као и у основним. Закључци са збирне анализе резултата спољашњег вредновања у срењим школама показују сљедеће.

У стандарду 1, Управљање и руковођење установом, садржао је 25 индикатора, а упућене су 233 препоруке. Највећи број препорука се односи на рад управних, стручних и савјетодавних органа, тијела и тимова који треба да разматрају питања из своје надлежности, самим тим, да их планирају приликом израде програма рада. Велики број препорука односи се на анализе које је, у циљу унапређења квалитета рада школе, препоручено повремено обављати. Закључено је да се савјет родитеља, као савјетодавно тијело, снажније укључи у процесе планирања и реализације активности у школи, а школа треба успоставити систем редовног информисања родитеља о својим активностима и дјелатностима, као и о свим видовима подршке које се пружају ученицима. Организовати допунску и додатну наставу, факултативну наставу и ваннаставне активности у складу са потребама и интересовањима ученика.

У стандарду 2, Учење и поучавање, садржана су 22 индикатора, а упућено 213 препорука. Препоруке се односе на планирање, програмирање и припремање наставног процеса, те исходе учења, самовредновање и вредновање рада других (наставника и ученика) као и организацију и реализацију додатне и допунске наставе, диференцирати задатке за ученике који су укључени у додатну и допунску наставу како би се омогућило њихово боље напредовање.

За стандард 3, Ученичка постигнућа, за који је дефинисано 13 индикатора, упућено је 168 препорука. Препоруке указују да је анализе постигнућа ученика потребно проводити функционално на састанцима стручних актива. Анализе треба да садрже, поред прегледа чињеничног стања, закључке и мјере за унапређење и рокове за њихову реализацију. Потребно је поштовати Правилник о оцјењивању ученика и полагању испита у средњој школи. Додатну и факултативну наставу, као и ваннаставне активности

организовати у складу са способностима и могућностима ученика, али и са исказаним интересовањима ученика за поједине области. Наставници континуирано треба да прате и евидентирају постигнућа ученика, са акцентом на формативном вредновању. На нивоу школе потребно је функционално организовати и реализовати подршку даровитим и талентованим ученицима. Након извршене квантитативне и квалитативне анализе успјеха ученика у учењу и владању, стручна служба школе треба да изради и пружи приједлог мјера за побољшање.

У стандарду 4, Подршка ученицима, садржана су 24 индикатора, а упућене 172 препоруке. Изречене препоруке за стандард 4 указују да је неопходно да школе посвете пажњу када је подршка ученицима у питању, у смислу побољшања комуникације између учесника у наставном процесу; учинити ученика активним учесником у наставном процесу, испитивати и уважавати интересовања и потребе ученика, одговорно и ажурно водити педагошку документацију и евиденцију, користити информације са сједница стручних органа за унапређење ученичких постигнућа, те радити на развоју, његовању и унапређењу квалитетних односа свих запослених у школи.

У стандарду 5, Организација и садржај наставних планова и програма, садржано је 10 индикатора, а упућено 99 препорука. Неопходно је да школе посвете пажњу приликом усклађивања програма са потребама привреде у локалној заједници, те подрже ученике у погледу избора занимања, наставка образовања и могућности које им се пружају након завршетка школовања. Неопходно је континуирано комуницирати са свим актерима у процесу образовања, активно укључити ученике у наставни процес, креирати стимулативно окружење са циљем развоја одређених компетенција, способности и вјештина код ученика.

У стандарду 6, Људски, материјални и ресурси унутар школе, садржано је 18 индикатора, а упућено је 155 препорука. Квантитативна и квалитативна анализа препорука које су чланови тимова за спољашње вредновање упутили школама у оквиру спољашњег вредновања је указала на потребу значајног ангажовања и улагања напора у унапређење и побољшања стручног усавршавања наставника, набавку нових наставних средстава, учила и помагала за квалитетну реализацију наставног процеса као и набавку стручне литературе и школске лектире.

У стандарду 7, Системи и процедуре осигурања квалитета, садржано је 11 индикатора, а упућено 178 препорука. Највећи број препорука у оквиру овог стандарда односи се на израду процедуре за унутрашње осигурање квалитета које треба да јасно дефинише начин извршења, контроле и анализе кључних процеса у школи. Потребно је формирати тим за осигурање квалитета који ће сачинити програм рада, реализовати га планираном динамиком, те анализирати резултате свог рада. Препоручено је да се обављају анализе подручја рада било на нивоу цијеле школе, или групе наставника (нпр. планирање, програмирање и припремање за рад; реализација образовно-васпитног рада; вредновање и оцјењивање; сарадња са родитељима; стручно усавршавање; ваннаставне активности и друго). Анализе и извјештаје треба да разматрају надлежни управљачки, стручни и савјетодавни органи и тијела школе, те да дају препоруке за побољшање. Израдити план унапређења квалитета образовно-васпитног рада и акциони план на годишњем нивоу као саставне дијелове развојног плана, те пратити њихову реализацију и вршити анализу

Завршна ријеч

Ако бисмо рад школе сагледавали из аспекта актуелности и савремених очекивања и потреба, искуства са стручно-педагошког надзора рада наставника и опште организације рада школе, те резултата спољашњег вредновања, закључили бисмо да постоји доста простора за унапређивање. Прво, у вријеме када се, у складу са савременим теоријама о настави, у наставном раду у први план поставља ученик, а претпоставка успјешног рада је прилагођавање наставних циљева и задатака свим ученицима (индивидуализација), у нашим школама још увијек доминира фронтални рад са истим задацима за све ученике. Друго, сваки рад који носи обиљежје академског, стваралачког, високостручног, у највећој мјери зависи од функционалног плана, од добре припреме, односно креативног и стваралачког промишљања о начину његове реализације. Наставни рад засигурно има таква обиљежја, али је планирање и припремање маргинализовано и, у већини случајева, сведено на формално испуњавање професионалних обавеза. Приказани резултати спољашњег вредновања показују и то да доминира образовна компонента у раду школе, а да се васпитна

компонента рада не планира и да је сведена на случајност. У том смислу у школама се мало пажње посвећује изградњи школске културе, школске климе и осталих предуслова који имају снагу да мијењају друштво у цјелини.

Литература

Узелац, М. (2012), Филозофија образовања, Висока школа за образовање васпитача, Вршац.

Савић, М. (2007), Изостајање са наставе, Факултет за политичке и друштвене науке, Бањалука.

Савић, М. Станојловић, С. (2014), Мултимедијална настава и учење, часопис Настава, Републички педагошки завод Републике Српске.

Савић, М. (2018), Педагошке основе квалитетне школе, Висока школа за козметологију и естетику, Бањалука.

https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/web_portal/04/4.8/Srednje_skole/Vrednovanje_kvaliteta/Izvjestaji_i_analize/Analiza_

https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/web_portal/04/4.8/Osnovne_skole/Vrednovanje_kvaliteta/Izvjestaji_i_analize/Analiza_2022_2023

Саша КНЕЖЕВИЋ

СВЕ НАМ ЈЕ ТАКО

Оног дана кад је у Републици Српској отворен први приватни факултет и када је неколико мјесеци касније на истом додијељена прва диплома, престала је с постојањем академска заједница као таква. Претворивши се, у складу са наметнутим и радо прихваћеним стандардима запада, читај *Болоње*, у високо образовање, академска заједница је себе сама скучила у простор производње кадрова за тржиште. Откада се уписна политика на јавним универзитетима усклађује са захтјевима тржишта приватни факултети почињу да производе кадрове за то исто тржиште, брже, ефикасније и неквалитетније. Важно је да је све по закону, „па заграби“.

Сљедећим законом се формира „Министарство за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво“ чиме се академска заједница и формално издваја из сфере просвјете и углављује се у једно за њу неприродно окружење ИК технологија. Очито да онај ко је посегнуо за овим рјешењем није довољно добро проучио Аристотелово тумачење појма *tehne*, а још мање му блиско бијаше Хајдегерово тумачење истог. Умјесто да врхуни један вишефазни, али цјеловити образовни, дакле сазнајно-спознајни процес, високо образовање је постало нахоче технологије и то оне савремене којој је ионако примарни циљ отуђење.

Отуђење је кључна ријеч. Академска зајаденица почива на присаједињењу знања, мишљења, тумачења, у циљу сазнавања истине, било да се она указује као научна идеја или као техничко достигнуће. Сазнавање је постигнуће само по себи и оно је завршна фаза у учењу на коме почивају нижи нивои образовања. Нимало случајно се ђаци у школи зову ученици, јер они уче и њих подучавамо, а ђаци на факултетима студенти, јер они студирају, дакле, проучавају у циљу познања истине.

Да је истина једна постојао би само један факултет и он би био приватни. С обзиром да то није случај, постоји много факултета на којима се изучавају различите научне дисциплине, па и вјештине у циљу извођења животно важних конклузија. Ergo, одређени факултет или студијски програм на њему је у функцији надоградње раније стечених знања у сазнање у оквиру одређене научне области за коју појединац показује посебно интересовање и дар. Да би уопште тако нешто било могуће неопходно је проћи један процес који се зове студирање.

Студирање је у сваком случају интегрални дио васпитно-образовног процеса и то његов најсложенији и најузвишенији дио. Студирање је процес иницијације из дјетета у човјека, из онога ко зна у онога ко умије. Студирање је васпитно-образовни процес у коме као партнери учествују одрасле особе, *са обје стране катедре*. С једне стране то су припадници академске заједнице, они који би требало да представљају интелектуалну елиту једног друштва, а, са друге студенти, којима је једини циљ сазнање помоћу којег би и сами отворили врата те афилијације. Примарно начело академске заједнице јесте потреба дијељења знања на основу чега се у њено окриље уведе нови чланови, они који похађају и завршавају факултет.

Ако нема студирања, нема ни академске заједнице, али има високог образовања. Високог образовања у смислу наивно протумаченог појма *tehne*, високог образовања као својеврсне допунске дјелатности, студентима, који то заправо и нису – уз рад, а наставницима, који то такође и нису – уз науку. Високог образовања које фабрикује појединце са дипломама, умјесто да формира будућу елиту друштва у одумирању. Све ово и јесте посљедица одумирања. Прије свега биолошког, јер је Срба у Републици Српској све мање, али и културолошког, јер је све мање Срба који желе и могу да буду Срби у Републици Српској.

Једноставно, Срби нису потребни на тржишту рада. Потребни су робови. Робови са дипломом. А кад је тако, онда је заиста бесмислено проћи овај нимало лаки пут ка спознаји да бисте били роб онима који су ту *исту* диплому купили. А дипломе су *исте* јер их је закон изједначио, када је, анулирајући двије неспојиве различитости, у исту раван ставио *tehne* – умијеће и *tehne* – техника.

Техника народу! Једна од примордијалних парола

пасторале самоуправног социјализма заснована на принципу уравниловке. Зашто по истом начелу не омогућити и онима који не могу кроз процес студирања да куповином дођу до дипломе? Ако онај ко нема краву може до млијека доћи куповином истог од онога ко га прозводи, зашто и онај ко нема знање не би могао на исти начин доћи до дипломе, опет од онога ко их производи, дакле, факултета? У принципу то значи да не морате бити надарени, упорни, вриједни да бисте стекли диплому или академско звање, можете је једноставно купити и технички, а, и по закону, постати равноправни са оним који је од вас бољи, истрајнији и интелигентнији. Особе са купљеним дипломама су много подесније за тржиште рада јер њихови власници најчешће познају само њихову новчану, дакле, тржишну вриједност. Такви кадрови се лакше акомодирају у савремено информационо друштво које је интегрални дио министарства коме припада и високо образовање.

Опет се враћамо на отуђење. Није високо образовање отуђено из образовања и углављено међ технологију и информације случајно, то су урадили они који га својски и за сопствени рачун урушавају и уништавају двије деценије. Нису приватни факултети задруге које оснивају фармери, него високообразовне институције у чијем оснивању партиципирају универзитетски професори, дакле, припадници академске заједнице. Приватни факултети представљају пораз академске заједнице, јер су њени чланови најодговорнији за њену пропаст. И они који су у цијелом процесу учествовали и ништа мање они који су трпјели и ћутали, к`о прави Срби. Продали смо се за шаку долара, како они који су их добили, тако и нас неколико који смо рецептури из чувеног шпагети, што ће рећи маниристичког, вестерна глумили Човјека без имена свјесни да ће се завршни дио трилогије у којој учествујемо ионако звати добар, лош, зао.

Драган ТЕПАВЧЕВИЋ

МЕЈНСТРИМ МЕЂУ ЗЕМЉАЦИМА

Потпуно је постало неважно на којем крају свијета живимо, на којем острву или континенту, или се већ убрзано спремамо да иселимо на неку оближњу планету, како бисмо били у тренду са глобалним стремљењима.

Мишљења, односно обрасци мишљења не намећу се, него су поодавно наметнути и само се на њих вољно или невољно привикавамо као и на ту све чешће изговорену ријеч МЕЈНСТРИМ, која би требало да се преводи као главна струја или матични ток, некако тако, ако би се уопште требало преводити јер се увелико одомаћила у свим језицима. У сваком случају је синоним за нешто, мисао прва, предводница, ован са чактаром којег треба да слиједимо и дијелимо са већином становника мјеста гдје живимо, што ће рећи – у тој заједници, култури или држави.

Можда је ипак најбољи почетак утврдити из ког језика нам долази та кованица па да се онда почне озбиљно и промишљати и премишљати.

На истом језику је већина пјесама које се слушају у свијету, филмови који се гледају, натписи на фирмама и трговинама, интернет и упутства за кориштење мобилних телефона. Ама, све. Не лези враже.

Неријетко испадам из трачница и скренем са главног тока, али ћу се ваљда успјети вратити.

Најчешће се мејнстрим везује за културу, за оно што нам је основа идентитета, полазница култа, наше традиције и религије, наше свијести о себи и другима. Веже се и зато што је циљ тог мејнстрима да удара на темеље нечијег сопства, да их подрива и нарушава, да их маргинализује и глобализује, односно доводи у ред својом фабрикованом ријечју и сликом, својим симболима и звуковима. (Немој да ко шта друкчије каже, клевеће и лаже јер се зна шта слиједи. Бар смо толико научили).

Класичан фризерај који својим натапираним, лакираним и стилизовано нашминканим информацијама уништава посљедње остатке националног, ако се још неко осмјели да устврди да га у себи носи.

Скоро фрталъ вијека живим, односно радим и пребивам у Аустралији, земљи чија је историја и култура оскуднија од неке мјесне заједнице у Рашкој или сињег Невесиња, али која силним наметањима глобализације прискрбљује себи улогу знатно већу од величине коју заузима на свјетским мапама, ма у којем омјеру оне биле цртане.

Смјестило се ту и око 100.000 мојих сународника (неки процјењују и више, али се они тако не изјашњавају јер свјесно бјеже од поријекла). Прецизније, 100.000 бивших земљаака који су понијели свој језик, вриједности и норме, своју вјеру и симболе у коферима са ограниченом килажом. Налазила се тамо и понека икона, књига, нека слика, касета са пјесмама или филмовима, понешта у шта су се клели да заборавити неће.

Међутим, нису знали у ком грму лежи кенгур. Култура је прилагодљива ствар, користи се флексибилно и ставља се у раван са цивилизацијом. Од ње потиче и култивисање и цивилизовање, што подразумемијева угоњење у други тор са већ истренираним чобанима.

Учи се други језик, властита имена се прилагођавају средини па од Жарка постане Жак, од Николе Ник, Обрена О'Брајен, од Радована Рон, да баш нипочему не подсјећа на име које се почесто помињало неких година у вијестима на континенту на крају свијета.

Дјеца уче у школама ко је с ким и против кога ратовао управо тамо одакле су им родитељи избјегли, а од чега су чак нешто и запамтили, нуди им се афирмација једних вриједности и перманентно сатанизовање других, намеће им се укус и окус, кривица и осјећај ниже вриједности и зачас, ето новог човјека који уредно иде да гледа крикет и рагби и прави се да не разумије кад га питате како су му родитељи.

А можда и не разумије јер се исти ти који су га довели у нову земљу труде да у кући причају на енглеском како дијете не би имало траума од ломљења језика на два језика.

Признајем да сам био пријатно изненађен првих мјесеци по доласку у Аустралију гледајући како преко половине путника у

возовима и аутобусима чита књиге док иде до својих дестинација (код нас је та слика била ријетка, можда и због гужви у којима није било простора да се исуче књига). Требало ми је времена и времена да докучим да је то литература једнака нашим љубавним викенд романима, и оним што су трговачки путници препоручивали доконим домаћицама да им се уклопи за регала.

Какви писци, таква и публика или обратно.

Но, свима нама у старту (а и касније), падне вилица кад чујемо да аутори таквих писанија могу скоро луксузно да живе од свога рада, да се тиражи броје у десетинама хиљада, а да је просјечна цијена књиге упоредива са оном за брендиране сандале које ћете носити бар пет-шест година.

Карта за позоришну представу „Хамилтон“ кошта 300 долара. Четворочлана породица за гледање исте издвоји преко просјечне мјесечне плате у земљи из које долазимо, а овдашњи глумци, режисери и сва та пратећа екипа у и око театра не брине ни тренутка за своју егзистенцију.

Овдје се у културу улаже, она његује, ствара, подупире и чува, без обзира колики и какви су понекад њени домети. То је залог да ће нешто од тога и остати и опстати, а, ако преживи она, онда ће посигурно и они који су је одњеговали.

Једини је проблем што оцјене и процјене о томе – шта је вриједно, а шта није, дају врховне судије које понајмање занима истински квалитет понуђеног. Ту су већ важнији други параметри када је у питању глобализација, односно онај фамозни МЕЈНСТРИМ.

Углавном смо сви чули за причу о роману „Ана Карењина“ који је у Америци био преведен и штампан у десетак хиљада примјерака. Онда је популарна Опра у једном од својих наступа (а бјеше то најгледанији шоу анамо тамо) казала како је прочитала један диван љубавни роман руског писца Лава Николајевича Толстоја који је насловљен као Ана Карењина. За свега неколико мјесеци роман је наново штампан и испродаван у милионским тиражима у Америци.

Опра је мејнстрим, трећа култура, односно мас-медија, то је та свијест и савјест која треба да замијени нашу, потреба да нам се поваде урођени чипови и уграде нови и модернији па да се ни под разво не питамо зашто сад нема тог Толстоја и оног Фјодора ни у књижарама ни на полицама библиотека, гдје нестане

онај Чајковски са језером и лабудовима, а што на телевизији нема филмова Никите Михалкова.

„Памет је нестала с интернетом“, вели ми прота Јован.

„Информација је замијенила знање, а гдје њега нема, нема ни мудрости“.

Остајемо распамећени, а дјеца већ на мобилним телефонима улазе у „гоогле“ и траже одговоре који им требају за домаће задатке.

Не смијем ни да зуцнем како нисам читао Хари Потера, нити знам о чему се ту ради јер би ме готово истог часа стрпали у лудницу или неку часну установу за преваспитавање некултурних.

Знам да већ неко шије униформе за већину становника планете, блену ријетки неподобни, али се на њих не губи вријеме нити скреће пажња.

Мејнстрим је наметнуто, а утемељено на популарном мишљењу, оружје које је прецизно намијењено осредњој публици, а свим другим конвенционалним или недозвољеним средствима се чини да, без изузетка, постанемо та осредња публика.

Да ли би онда тешко било одгонетнути да би идеални побједник „Пјесме Евровизије 2023“ био неки геј из Украјине? Толико смо ваљда научили из сервираних лекција протеклих мјесеци?

У памет се онда браћо и сестре, ако нам је од ње (те памети) још шта преостало.

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Аврић, Жељка пише поезију и, повремено, књижевне приказе. Објавила збирке пјесама: *Портрет* (2001), *Звездарница* (2004), *Маргиналије* (2013), *Временик* (2014), *Јесам* (2016). Сарађује у књижевним листовима и часописима: Траг, Бдење, Књижевне новине, Књижевни магазин, Луча, Босанска вила, Кораџи. Члан Удружења књижевника Србије и Друштва књижевника Војводине. Живи и ради у Сремској Митровици.

Алексић Станојловић, Снежана (1962, Београд). Школовала се у Хрватској, Македонији и Србији. У Грацу (Аустрија) стекла је диплому наставника екологије и заштите животиња. Данас као мастер професор разредне наставе ради и ствара у Новом Саду. Објавила је пет збирки песама и две прозне књиге: *Потражи ме* (1980), *Ода за Орфеја* (2014), *Ораница* (2016), *Травке у трави* (2018), *Шкриња за снове из Македоније* (2019), *Кораџи* (2019), *526* (2021). Преводи поезију и прозу са македонског на српски језик. До сада је превела укупно 9 књига. Поетске, прозне и научне радове из области своје професије и књижевности објављивала је у преко педесет европских зборника и часописа за књижевност, науку и умјетност. Уредник је међународног зборника посвећеног Душку Трифуновићу „Има нека тајна веза“ (2016). Члан је Друштва књижевника Војводине, Удружења књижевника Србије и Друштва просветних радника - књижевних стваралаца у Републици Македонији.

Андрић, Иво Мијо (1948, Чанићи код Тузле). Основну школу похађао је у Добрњи, Мрамору и Липници, а средњу техничку у Тузли. Завршио је Факултет политичких наука и постдипломски студиј на Економском факултету у Сарајеву. Радио је у привреди, образовним установама, синдикатима и државним институцијама Босне и Херцеговине. Од средине 2004. године живи и ствара у Загребу. До сада је објавио 20 књига поезије за дјецу и одрасле, 5 књига прозе и драмских текстова, 2 монографије, 3 књиге есеја и књижевних приказа и 9 књига афоризама. Нека његова дјела преведена су на енглески, њемачки, руски, чешки,

словачки, словенски, македонски, кинески, румунски и арменски језик. Члан је Друштва писаца Босне и Херцеговине и Друштва хрватских књижевника.

Бираго, Диоп (1906–1989). Сенегалски доктор ветерине, пјесник, драмски писац, приповједач, писац мемоара, дипломата. Један од вођа покрета „црнаштво“. Једина пјесничка збирка му је *Мамци и светлуцања* (1960).

Вељовић, Милоје (1962, на Борикама код Рогатице). Завршио је Гимназију у Рогатици, Педагошку академију у Сарајеву на смјеру математика - физика и Математички факултет у Београду. До сада је објавио шест збирки пјесама: *Песме* (2005), *На скутима немирног живота* (2008), *Клацкалица* (2009), *У канџама рогобатне среће* (2010), *На перону станице звездане* (2012), *Све за љубав* (2014), књигу афоризама *Чепркање по брлогу* (2009) и *Од немила до нетрага - сатира* (2017). Од 1990. године живи у Београду. Члан је неколико књижевних клубова у Београду.

Врањеш (Ђорђа), Андреја (1963, Ливно). Студирао права у Сарајеву. Радни вијек провео у Библиотеци „Глигорије Возаровић“ у Сремској Митровици. Поезијом се бави још из гимназијских дана. Објавио је три збирке пјесама: *На обали срца* (2015); *Са друге стране сна* (2016) и *Сунцокрет који је волео звезде* (2017). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Сремској Митровици.

Гочманац, Милован (1941) завршио Учитељску школу у Крушевцу где и данас живи и ствара. Још као ученик другог разреда Учитељске школе стекао звање наставника ваздухопловног моделарства у Савезном ваздухопловном центру у Вршцу. Посвећен науци и истраживањима југословенске књижевности и српскохрватског језика, докторирао на филолошким наукама 1985. године. Објављује књиге поезије од 1964. године. Има објављених десет књига. Од 1968. пише есеје и књижевну критику.

Деспотовић, Милијан књижевник, издавач и посленик у области културе. Рођен је 1952. године у Субјелу код Косјерића. Живи и ствара у Пожеги. Пише поезију, прозу, афоризме, књижевну и ликовну критику. Афоризми, савремена и хаику поезија су му превођени на: италијански, француски, шпански, енглески, немачки, мађарски, словеначки, румунски, русински, пољски, бугарски, македонски, турски, руски и јапански језик. Уредник је књижевних новина „Свитац“, часописа за хаику поезију „Паун“ и листа за дечију књижевност „Момчило“. Објавио је 25 књига.

Токић, Стојанка (1990, Доња Чађавица, Бијељина). Основне и мастер академске студије завршила је на Филолошком факултету у Београду на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима, студијски програм српски језик и књижевност. Истражује из области акцентологије и лингвокултурологије. Објављени радови: *Акцентски модели једносложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи”, 43/44, 2017, Београд), *Акцентски модели вишесложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи”, 45/46, 2018, Београд), *Вила у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила”, бр. 52, 2020) и *Вјештица у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила”, бр. 53, 2021). У *Градишком зборнику* (Градишка, 2020) објавила је своју прву причу *Quid est veritas? (Шта је истина?)*. Ради као професор српског језика и књижевности у Бијељини.

Ђурковић, Јелина (1953, Шековићи). Живи у Бијељини и ради на Педагошком факултету као професор на предметима из области књижевности. Објавила је три књиге поезије *Печати* (1996) *Вилина влас* (2001), *Kobiety serbskie* (Пољска, 2020) и књигу кратке прозе *Зарубице* (2017). Из области народне књижевности објавила је књиге *Дијалог с традицијом* (2011) и *Фантастика метафоре* (2014) и, у коауторству са Љубомиром Зуковићем, монографије *Вукови пјевачи из Босне и Херцеговине* (2017) и *Српске народне тужбалице из Старе Херцеговине* (2021). Потпредсједница је Удружења књижевника Републике Српске.

Живић, Жељка (1995, Бијељина). Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци, на Студијском програму српски језик и књижевност, чиме је стекла стручно звање професор српског језика и књижевности. Ради у Основној школи „Свети Сава” у Бијељини као наставник српског језика. Објавила је књигу *Ђурилицом тишем* (2022).

Живојиновић, Емилија (1947, Крушевац). По занимању је наставник матерњег језика. Поезијом и прозом заступљена је у зборницима и часописима. Објавила збирке пјесама *Ђурлик из недара* (2013) и *Срмозови неба* (2018). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Крагујевцу.

Зивлак, Немања (1982, Босанско Грахово). Усљед ратних дешавања, напустио је родни крај и стално је настањен у СР Њемачкој. Пише поезију, родољубиве и духовне пјесме, као и

кратке приче. Стихови су му објављивани у часопису *Жрнов* и *Поента*.

Ибрахимагић Ђ. Омер (Тузла, 1968.) је оставио своје пјесме, приче и путописе у бројним босанскохерцеговачким и регионалним часописима, листовима, магацинима, порталима и фанзинима. Објавио је: 5 књига поезије *Шест бијелих мантила* (2007), *Ћилибар и перле* (2007 и 2008 - II издања), *Обичне ријечи* (2012), *Познавање природе и друштва* (2014), *Поглед на мој свијет* (2018); 4 књиге прозе *Боје Сунца* (проза, 2000), *Ваша прича, наша књига* (2012), *Добре године* (2018), *Мemento вивере* (2021).

Антологизован: *Антологија бошњачке приповијетке 1900.- 2003.* (2004), *Зашто тоне Венеција / Бошњачко пјесништво од 1990. до наших дана* (2012) и *Антологија савремене кратке књижевне форме* (2021). Члан је Друштва писаца Босне и Херцеговине и П.Е.Н. Центра Босне и Херцеговине. Љекар, ради у Клиници за неурологију Универзитетског клиничког центра у Тузли. Доктор је медицинских наука и редовни професор (у трајном звању) на Универзитету у Тузли. Публиковао је бројне медицинске радове, књиге и уџбенике у Босни и Херцеговини и иностранству. Живи у родном граду.

Кецман, Давид Дако (1947, Рајновци код Бихаћа), пјесник прозни писац и есејиста, књижевни, позоришни и ликовни критичар. Аутор је двадесет и пет књига поезије, прозе и књижевних критика. Збирке пјесама и прозе: *Реч на леду* (1976), *Претпоноћни воз* (1980), *Ноћни риболов* (1980), *Распад мозаика* (1989), *Зидари светилишта* (1991), *Калем* (1992), *Третмај* (хаику) (1998), *Небески гласник* (хаику) (1994), *Меппуеи һирпöк* (Небески гласник) (1997), *Озарје* (1999), *Столетна вода* (2001), *Сам као суза* (избор) (2003), *Тамнина* (2008), *Хор сенки* (2010), *Талијин шапат* (2020); збирке приповједака *Леђ* (1982), три романа мозаика: *Кад дуња замирише* (1995), *Река за један дан* (2014) и *Жива слика* (2016) и књиге критика *Верикале са дна пакла* (2018) и *Провид кроз сва времена* (2019). Запажен је и као аутор књига за дјецу и младе: *Сањам, сањам чаролије* (пјесме и приче) (1994), *Хоћко и Нећко* (пјесме) (1997), *Даљинама преко света* (пјесме) (2003) и *Неко само тебе тражи* (пјесме) (2006). Био је главни и одговорни уредник Омладинског листа *Покрет* (1974-1978), а потом и главни уредник часописа *Домети* (2013-2016). Члан Уредништва часописа *Луча* (Суботица), од оснивања 1993. године. Сарадник многих листова и

часописа. Превођен на десетак језика. Заступљен је у антологијама и зборницима како за одрасле, тако и за дјецу. Члан је Друштва књижевника Војводине и Удружења писаца Републике Српске. Станује у Сомбору, а живи у својим књигама.

Кнежевић, Саша рођен је у Сарајеву 1971. године. Редовни је професор српске књижевности на Филозофском факултету Пале. Аутор је драма *Кад облаци једу људе* (1995) и *Паши на дивану* (2019), те романа: *Јадни мој Марко* (2005), *Откуд памет оном ко је нема* (2012), *У сјећању на заборав* (2015), *Кад ће срећа па се зарати* (2019), *Зороломац* (2020).

Комар, Рујица (1944, село Баљци код Билеће). Након завршена два разреда основне школе у Баљцима, у Билећи је завршила основношколско и гимназијско образовање. Студије Историје југословенских књижевности и српско-хрватског језика завршила је на Филозофском факултету у Сарајеву. До априла 1992. године живјела је у Сарајеву гдје је радила као стручни сарадник у Министарству за информације тадашње Владе БиХ. Након што је, по избијању ратних сукоба, избјегла у Билећу, радила је као средњошколски професор до пензионисања. Живи у Билећи. Пише поезију, књижевно-критичке текстове и есеје. Сарађује у књижевним часописима шире регије. До сада је објавила двадест и двије књиге поезије. Њена поезија је превођена и заступљена у антологијским изборима.

Лаличић, Пеко (1944, Гусиње, Црна Гора). Мастер је менаџмента, дипломирани политиколог и управни правник. Пише поезију, афоризме, прозу, рецензије и приказе књига. Заступљен је у бројним антологијама, заједничким збиркама, алманасима, зборницима, књижевним и другим листовима, часописима и електронским медијима држава Региона. Објавио је пет књига поезије: *Alinescând din vis* (*Исклизаванье из сна*) – на румунском језику (1993), *Мирис сенки свуда* (1995), *Запис о лепоти* (1995), *Изговарам себе* (2012), *Сунце у откопу* (2012); двије књиге поезије за дјецу: *Распевани азбучник* (1999), *Звездама у сусрет* (2014); четири књиге афиризама: *Вртоглавице ума* – афоризми (2007), *Крива огледала* (2011), *Празни људи* (2015), *Ситне мисли – мозгалице* – афоризми (2019) и три романа: *Бели лавиринт* (2010), *Суд суза* (2016), *Бели лавиринт* – електронско издање (2016), *Суд суза* – друго допуњено и измијењено издање (2019). Превођен је на енглески, руски, румунски, бугарски, македонски и словеначки

језик. Члан је Удружења књижевника Србије и редовни члан Матице српске. Живи у Мајданпеку, Србија.

Лаловић, Р. Раде (1956, Влахољ, Калиновик). Школовао се у Калиновику гдје је завршио основну школу и гимназију, а студиј Историје југословенских књижевности и српски (раније српскохрватски) језик завршио на Филозофском факултету у Сарајеву. Као средњошколски професор радио је у Грачаници и Калиновику, а као школски надзорник за српски језик у Републичком педагошком заводу РС од 1993. године. Аутор или коаутор је више уџбеника и приручника из српског језика у основној и средњој школи у РС. Осим стручних и научних радова из *српског језика* и књижевности, методике наставе и опште дидактике пише путописе, прозу и поезију.

Леро, Никола (1991, Сарајево) је уредник, пјесник и истраживач. Магистрирао културолошке студије у Норвешкој, Чешкој и Јужноафричкој Републици. Радио са Уницефом у БиХ, те са Европским парламентом у Бриселу. Стални је члан Редакције магазина „Карике“, литерарног колектива „Књижевна задруга“, те један од оснивача међународног умјетничког покрета Бланк пагес из Њемачке.

Ломовић, Бошко је професор српскохрватског језика и књижевности југословенских народа, а безмало читав радни вијек провео је у новинарству. Објавио је 40 књига, од чега половину за најмлађе. Поезију, прозу, књижевну и ликовну критику објављивао у *Одјеку* и *Ослобођењу* (Сарајево), *Летопису Матице српске* (Нови Сад), *Арени* (Загреб), *Књижевним новинама*, *Савременику*, *Политици* (Београд) и бројним другим часописима. Пјесме и приче су му превођене на десетак европских језика. Ломовићева *Књига о Дијани Будисављевић* је штампана на српском (ћирилица и латиница), енглеском, њемачком и есперанто језику. Објављена су му *Сабрана дјела* у осам књига (3.500 страна) у издању београдског „Света књиге“. Живи у Горњем Милановцу.

Лукић, Љиљана (1939, Загреб). Магистар књижевности. Пише дјела из белетристике, а бави се и књижевном критиком. Објављене књиге: *Магнолија на длану* – збирка прича (1997); *Из књижевног сазвезђа* – есеји и критике (1998); *Плаво је боја неба* – пјесме (1999); *Једнога дана пре седам дана* – приче за дјецу (2000); *Балкон за маштање* – приче и приповијетке (2002); *Трагање за смислом* – књижевне критике (2004); *Кључар чудне љепоте Јован*

Дучић – књижевноисторијска студија (2008); *Приче о медведићима* – приче за дјецу (2009); *Јован Дучић, Рани радови I* (1888-1892) – приређивач Љиљана Лукић (2010). Осим тога, објавила је романе: *Јелена Златоносовић* (2011, 2013 II издање); *Доктор Николо* (2015); *Звијезда падалица* (2015); *У трагању за оцем* (2016) и *У небо загледан* (2017), *Пут у недоглед* (2018), *Бисер на дну мора* (2019), *Кад сјећања заболе* (2021). Живи у Бијељини.

Луковић, Слободанка (1938, Бачина код Варварина). Завршила је Дефектолошки факултет у Загребу. Пише поезију, лирску прозу, хаику пјесме и хаибуне. Дјела: *Страшни суд* (1994); *На распећу* (1994); *Спасење* (1995), *Домородица* (1996), *Селидбар* (1996), *Велики прасак* (1997), *Христолика* (1998), *Пред небеским вратницама* (1999), *Муза и аждаха* (2002), *Капља* (2002), *У наборима брегова*, хаику пјесме и хаибуни (2003), *Црвена птица* (2004), *Поетика сфера* (2005), *Јованчица из Лазарета* (2007), *Родишта* (2008), *Сабирница* (2009), *Небокази* (2011), *Певање у два гласа* (прва књига 2013), *Певање у два гласа* (друга књига 2016), *Небокази* (друго, допуњено издање, 2016), *Певање у два гласа* (трећа књига 2018) и *Текла песма Крагујчица* (2019). Живи и ствара у Крагујевцу.

Марковић, Жељко (1961, Мазочек код Фоче). По образовању је дипломирани економиста. Пише афоризме, епиграме, кратке приче и хаику. Објавио је двије књиге афоризама: *Истина о нама* (2011) и *Народе, извини!* (2016). Заступљен је у више антологија, зборника, лексикона и алманаха афоризама. Живи у Чачку.

Милинковић, Миомир је рођен 1948. године у Буковику, општина Прибој. Завршио је Филолошки факултет у Београду, студијска група *Српски језик и југословенска књижевност*. На истом факултету је магистрирао и докторирао. Бави се историјом књижевности, а пише и белетристику. До сада је објавио 38 стручних и научних књига, од којих су 2 из публицистике, 22 из науке о књижевности, а 14 из белетристике (три пјесничке збирке за одрасле, пет за дјецу, двије збирке приповједака за одрасле, три романа за дјецу и младе и једна књига бајки). Живи у Београду.

Миловановић, Милена рођена 1964. године у Бијељини, гдје је завршила Гимназију "Филип Вишњић". Након завршене Гимназије уписује се на Одсек за књижевност на Филолошком факултету у Београду, а потом и на Православни богословски факултет Универзитета у Београду на којем је стекла звање

дипломирани теолог. Ради као вјероучитељ у Основној школи "Свети Сава" у Бијељини. Објављује текстове у неколико часописа.

Незировић, Сенахид (1963, Тузла). Основну школу похађао у Луковцу, а Филозофски факултет на Универзитету у Сарајеву. Објавио је: збирку пјесама *Церемонијал* (1985), приче *Таксират* (1998) и два романа *Класићи* (2011) и *Јагма* (2020). Превођен је на: руски, русински, енглески, словеначки, македонски и арапски језик. Живи и ради гдје стигне.

Новаковић, Душанка (1947, Велика Обарска, Бијељина). Професор југословенске књижевности и српског језика у пензији. Дугогодишњи професор у средњој школи, стручни сарадник за образовање, културу и спорт у административној служби у Бијељини, директор Народне библиотеке „Филип Вишњић” у Бијељини, предсједник Општинског одбора Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета” Бијељина. Рецензије, прикази и осврти на значајна дешавања у култури, објављени су јој у новинама и часописима. Истиче се њен рад на монографијама, чланство у локалној редакцији Енциклопедије Републике Српске, рад на организацији манифестација „Вишњићеви дани”. Живи у Бијељини.

Носов Иванович Јевгениј (1925, село Толмачево у Курској области). Средњу школу је завршио у Курску. У граду Талди-Курган у Казахстану радио је као сликар-илустратор, а 1951. године постао је сарадник курских новина „Млада гарда“. Од 1961. до 1963. године студирао је на Вишим књижевним студијама у Москви. Умро је 2002. године. Објавио је: *На рибарској стази* (1958), повијести (специфичан руски жанр, прелазна форма између приповијетке и романа): *Моја Цомолунгма* (1960), *Шуми ливадски вијук* (1966), *И одлазе бродови, и остају обале...* (1970), *Шопен соната број два* (1973), *Немој имати десет рубаља* (1973), *Усвјатски шљемоносци* (1977) и *Грчки хљеб* (1997). Чувена је његова прича *Црвено вино побједи* (1962), која је ушла у бројне антологије, колективне зборнике, изборе ратне прозе.

Њаголова, Елка. Пјесникања, преводилац, прозни писац, антологичарка. Дипломирала је на Универзитету „Св. Климент Охридски”. Већ годинама живи и ради у Варни. Ауторка је романа *Онемела звона*, као и двадесет пјесничких књига, објављених у Бугарској, и још 11 у иностранству – Русија (три књиге), Француска,

Украјина, Србија (двје књиге), Македонија, Пољска, Хрватска, Грчка. Поезија јој је превођена на осамнаест језика, а сама преводи са пет језика. Члан је Удружења књижевника Бугарске, Бугарске академије наука и умјетности и Предсједник Словенске академије књижевности и умјетности.

Павловић, Ранко (1943, Шњеготина Горња, код Теслића). Живи и ствара у Бањалуци. Пише поезију, прозу и драмске текстове за одрасле и за дјецу. Бави се књижевном критиком и есејстиком. До сада је објавио по петнаест збирки пјесама и приповиједака, четири романа, једну збирку есеја, књигу књижевних критика и десет радио-драма за одрасле, затим шеснаест збирки прича за дјецу, пет збирки пјесама за најмлађе, један роман за младе, десетак текстова за дјечја позоришта и петнаестак радио-игара за дјецу. Завод за уџбенике у Источном Сарајеву објавио је његова *Изабрана дјела*. Његове пјесме и приповијетке превођене су на италијански, пољски, мађарски, енглески, румунски, њемачки, холандски, шведски и друге језике.

Пантић, Милан (1963, општина Зворник). Гимназију завршио у Бијељини, а Електротехнички факултет у Тузли. Са дужим прекидима, више од 40 година се бави писањем афоризама. Сарађивао у бројним листовима, а прве радове објавио у „Семберским новинама“. Једина збирка афоризама, претежно ратних, изашла је 1994. године.

Петровић, Николета (1983, Грачаница). Пише поезију и прозу. Објављује на интернет порталима (Вишеградске вијести, Асинфо, Бијељина Данас, Поезија суштине), часописи „Значења“ и „Књижевне новине“. Запослена као новинар и водитељ у РТВ БН Бијељина.

Рабеаривело, Жан-Жозеф (1901. или 1903. или 1904–1937). Пјесник, прозаик, драмски писац, есејиста, критичар, антологичар са Мадагаскара. Писао упоредо на малгашком, шпанском и француском језику. Право му је име Жозеф-Казимир Рабе. Извршио је самоубиство. Збирке: *Клепсидра* (1924), *Sylves* (1927), *Свеске* (1928), *Готово –Снови* (1934), *С ноћи преведено* (1935, 1991), *Песме за Абеону* (1936), *Лова* (1957), *Заборављене Станце* (1959), *Amboara poezia sy tononkalo malagasy* (1965), *Древне песме народа Имерина* (1967), *Песме (Готово–снови. С ноћи преведено, Песме за Абеону)* (1990), *Chants d'Iarive précédé de Snoboland* (2015). На наш језик је преведена књига његових

пјесама *Бијели бик* (преводиоца Војка Смиљанић-Ђикић, 1978).

Ристановић, Цвијетин (1937, Модран, Бијељина). Филозофски факултет завршио је у Новом Саду, а постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 10 књига из области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990); *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995); *Српски пјесници за дјецу* (1997); *Огледи и прикази* (1999); *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002); *Књижевне теме* (2003); *Критички (п)огледи* (2006); *Књижевнокритичка освјетљења* (2009); *Вредновање књижевног текста* (2014), *Огледи, бесједе, есеји* (2020) и књигу кратке прозе *Свакидашње приче* (2017). Живи у Бијељини.

Савић, Маринко (1970, Бабице, општина Лукавац). Дипломирао на Учитељском факултету у Бијељини. Магистрирао на Филозофском Факултету Пале, Универзитет Источно Сарајево, на одсјеку педагогија, а на истом одсјеку одбранио докторску дисертацију. Осам година је радио у школи. Петнаест година ради у Републичком педагошком заводу Републике Српске на пословима инспектора-просвјетног савјетника. На Интернационалном Универзитету Нови Пазар је добио избор доцента и четири године реализује наставу као спољашњи сарадник. Аутор је четири монографије и више стручних и научних радова.

Сенгор, Леополд Седар (1906–2001). Сенегалски пјесник, есејист, критичар, антологичар, политичар. Први афрички писац у Француској академији. Аутор чувене *Антологија нове поезије црначке и малгашке на француском језику* (1948), с предговором Жан-Пол Сартра. Један од твораца, заједно са Сезером и Дамасом, идеје *црнаштва*. Збирке: *Песме сенке* (1945), *Црне хостије* (1948), *Песме за Нает* (1949), *Ethiopiennes* (1956), *Нолтурна* (1961), *Песме* (1972), *Велике елегије* (1979), *Песничко дело* (1990), *Целокупна поезија* (2007). *На српском језику су штампане следеће Сенгорове књиге: Палма над мојом патњом: изабране песме* (Слободан Глумац, 1975), *Кумба там спава* (Слободан Глумац, 1981), *На позив Расе од Сабе: сабрана поезија* (Весна Цакелјић, 2009).

Симић, Милијан (1958, Возућа код Завидовића). Преводаштво се бави од 1988. године. Преводио је приче Виктора Астафјева, Василија Бјелова, Фјодора Абрамова, Јевгенија Носова, Бориса Можајева, Јурија Куранова, Владимира Личутина,

Михаила Голубкова, Георгија Семјонова, Јурија Трифонова, Петра Алешковског, Дмитрија Новикова и др., пјесме балкарског пјесника Јуруслана Болатова (*Земља у ружичастој даљини*) и грузијских пјесникања Маквале Гонашвили, Лали Джапарашвили, Медеје Кахидзе и пјесника Нодара Думбадзеа и Шоте Ходашнелија. Живи у Варешу.

Сладоје, Здравко (1952. године рођен у селу Обљу, општина Калиновик). Основну школу је завршио на Илици. Средњу школу (геодетска техничка) и факултет (Филозофски факултет, група Руски језик и књижевност) је завршио у Сарајеву. Од 1975. године је радио у Лукавцу као професор руског језика, а након рата у Угљевiku, најприје као преводилац при руском војном контингенту, а потом и као професор у средњој школи. Рат је провео у Угљевiku. Радио је и као новинар. Живи у Бијељини. Осим новинарских текстова, није до сада објављивао књижевне радове. Носилац је „Ордена достојанства“ који му је додијелила Међународна лига за заштиту људског достојанства и безбиједности из Москве.

Стојковић, Душан (1948, Београд), пјесник, приповједач, књижевни критичар, есејист, антологичар, преводилац са словеначког и француског језика. Уредник „Шумадијских метафора“ (Младеновац). Академик Славјанске литерарне и артистичке академије у Варни. Објавио седам пјесничких збирки, двије књиге кратке прозе, десет есејистичких књига и више од тридесет антологија. Посљедње објављене књиге: *Планета сигнализам: есеји о сигнализму* (2018), *Мома или Цвеће сна* (2018), *Снови душе или Поезија Славомира Гвозденовића* (2018), *Књигарник о књигожеднику или Миљурко Вукадиновић капетан водене републике* (2019), *Баштиници и сапутници 2* (2019), *Читати: волети, Савремена словеначка поезија* (2019), *Са сваком нас је песмом мање, поезија словеначких уклетих песника* (2019). Живи и ради у Младеновцу.

Стојчиновић Николић, Јованка (1952, Ритешић код Добоја). Пјесник, прозаиста, есејиста и културни посленик. Објавила је 16 књига поезије. Проф. др Богомир Ђукић објавио је књигу *Свјетлост над Стојчиновином*, Пјеснички опус Јованке Стојчиновић Николић (2015). Члан је Удружења књижевника Републике Српске, Удружења књижевника Србије, те Међународне асоцијације писаца (Рига, Летонија) и *Poetas del mundo in Serbia*. Од 2019. године члан је Академије словенске књижевности и

умјетности, са сједиштем у Варни у Бугарској. Била је предсједник Удружења књижевника Републике Српске од 2012. до 2016. године.

Тепавчвић, Драган (1956, Гацко). Гимназију и Филозофски факултет - Одсек за југословенске књижевности завршио у Сарајеву. Постдипломски студиј завршио на истом факултету и 1986. одбранио магистарски рад. Кратке приче и критичке текстове је објављивао у часописима: "Траг", "Нова Зора", "Српска вила", "Бокатин дијак" и другдје, а од 2000. је више од десет година објављивао приче у најзападнијим српским новинама - "Кишобран" из Ванкувера. Објављене књиге: збирка кратких прича *Бројање слова* (2005); романи *Кома у 26 слика* (2010), *Град за незбринуту дјецу* (2015), *Зна ли ко енглески* (2018); *студија о књижевном дјелу Слободна Ристовића Кроз сјенке свиленог сна* (2016). Живи у Аустралији (Бризбејн).

Тодић Вулићевић, Радмила (1955, Урошевац). Основну школу, гимназију и економски факултет завршила је у Приштини. Библиографија: *Мали одмор - споменар приштинске Гимназије* (1995); *пјесме Ноћим у облаку* (1997); *Лазаричке песме у селу Заскок код Урошевца* (1998); *Приштина, Приштевци и време* (1999); *Косово и Метохија, имање и немање* (2003); *Мене воли један нас* (2005); *Мали одмор - споменар приштинске Гимназије* - Пи прес, друго допуњено издање (2006); *пјесме У скривницама своје душе* (2008); *превод књиге Косово и Метохија - Cio che eravamo* (2009); монодрама *Митра косовачка* (1990).

Хорват, Вера есејиста, пјесник, књижевни преводилац. Рођена је у Смедереву, гдје је завршила основну и средњу школу. Магистрирала је историју умјетности на Филозофском факултету Београдског универзитета. Радила је у образовању и култури. Пише на српском и руском језику. Преводи са руског, енглеског, пољског и бугарског језика. Књиге, циклуси пјесама и есеји превођени су јој на руски, украјински, енглески, македонски, румунски и грчки језик. Аутор је и преводилац преко тридесет књига. Члан је Удружења књижевника и Удружења књижевних преводилаца Србије, Словенске академије књижевности и умјетности Варна, Бугарска. Живи и ради у Београду.

Шазал, Малколм де (1902–1981). Француски пјесник, поријеклом са Маурицијуса. Написао је један роман – *Petrusmok* – и, при крају живота, посветио се сликарству. Писао је и драме и есеје, али је био, пре свега, пјесник. У поезији је заговорник

кратких форми, те се тако прикључује Полу Елијару, Рене Шару, Франсису Понжу који су их писали спорадично, као и Гијвику и Жану Полану којима су биле основно средство поетског изражавања. Једно вријеме је припадао надреалистичком покрету и Андре Бретон га је изузетно цијенио. Посебно Пластични осећаји. Његове пјесме састоје се веома често од стихова који се на једну једину ријеч своде, те је тако његов онеобичени хаику само привидно „продужени“ или, боље, „издужени“ хаику. Сам Шазал је често оспоравао своје припадање надреализму. Кључне збирке: *Ликовни смисао* (1945), *Ликовни смисао II* (1947), *Чаробно чуло* (1957), *Песме* (1968), *Јединствен смисао* (1974), *Уста никада не спавају* (1976).

ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Од 45. броја садржај часописа за књижевност, науку и културу “Српска вила” у електронском облику можете погледати на адреси:

www.prosvjeta-bijeljina.org

Уредништво

Рјешењем Министарства информисања Републике Српске број 01-356/95 од 8. септембра 1995. године часопис је уписан у Регистар јавних гласила под редним бројем 112.

На основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет (“Службени гласник Републике Српске”, број 25/98), министарство науке и културе, даје

М И Ш Љ Е Њ Е

Часопис за књижевност, умјетност и науку “Српска вила”, у издању СПКД “Просвјета” из Бијељине, је публикација од посебног интереса за културу, а на основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет.

Мишљење се издаје у сврху плаћања пореза на промет по стопи од 8%.

УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

* У једном броју часописа аутор може бити заступљен само једним текстом у обиму, највише, од једног штампаног табака куцаног дуплим проредом на А4 формату. Од тога се одступа само у случају штампања двоброја гласила.

* Уз сваки рад достављен часопису, потребно је приложити и кратку биобиблиографију аутора за рубрику АУТОРИ “СРПСКЕ ВИЛЕ”.

* Рукописи подлијежу стручној оцјени и не враћају се ауторима. Уредништво задржава право редактуре и техничког уређења текстова одабраних за објављивање у часопису.

* Потписани чланци изражавају став аутора.

* Молимо ауторе да нам рад достављају на ћириличном писму, фонт Times New Roman 12.

* Пожељно је да своје радове откуцане на компјутеру доставите поштом, и-мејлом или на ЦД-у. Адреса Уредништва је:

Градски одбор СПКД “Просвјета” у
Бијељини,

Улица кнеза Милоша број 30,
76300 БИЈЕЉИНА

Телефон и факс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org